

Les quatre grans cròniques: una visió de conjunt

MARIA TERESA FERRER I MALLOL

La tradició historiogràfica catalana s'havia iniciat en el segle x amb annals molt esquemàtics, escrits en llatí als monestirs de Cuixà i de Ripoll.¹ En el segle XII aquests annals van donar pas als *Gesta Comitum Barcinonensium*, que suposaren un canvi considerable en el model historiogràfic.² No obstant això, la transformació radical es va operar en el segle XIII, amb la redacció d'una crònica autobiogràfica, la de Jaume I, que abandonà el llatí per adoptar el català, que era la llengua de la dinastia barcelonina i que usà un estil més narratiu. La seguí la Crònica de Bernat Desclot, redactada dins l'entorn regi; seguidament la de Ramon Muntaner, redactada ja en el segle XIV, i tancà el cicle la Crònica de Pere el Cerimoniós, també autobiogràfica. Tot aquest tresor historiogràfic havia arribat al segle XX sense bones edicions crítiques, tot i que en el segle XIX Antoni de Bofarull ja n'havia publicat algunes d'una manera digna, amb notes.

L'Institut d'Estudis Catalans, creat el 1907, es proposà com un dels seus primers objectius publicar aquestes cròniques, i també les llatines, d'una manera crí-

1. Aquest treball es va realitzar dins el projecte d'investigació «Tripulacions, armaments, construcció naval i navegació a la Mediterrània medieval» (MINECO HAR2013-48433-C2-1-P) i dins del Grup de Recerca Consolidat per la Generalitat de Catalunya CAIMM («La Corona catalanoaragonesa, l'islam i el món mediterrani», 2014 SGR 1559). La primera versió fou publicada en castellà amb el títol «Las crónicas reales catalanas» a Esteban SARASA (coord.), *Monarquía, crónicas, archivos y cancellerías en los reinos hispano-cristianos*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2014, p. 77-144. Ha estat traduït al català per la meva neboda Roser Ferrer i Riu, que m'ha ajudat també a introduir-hi nombroses actualitzacions bibliogràfiques, ja que va ser escrit el 2010, i algunes ampliacions, cosa que li agraeixo molt. També agraeixo a Lola Badia que m'hagi enviat el primer volum de la *Història de la literatura catalana* dirigida per Àlex Broch i per ella mateixa pel que fa a la part medieval i que he pogut citar en els llocs adequats.

2. Miquel COLL I ALENTORN, «La historiografia de Catalunya en el període primitiu», *Estudis Romànics*, vol. III (1951-1952), p. 139-196, reeditat a Miquel COLL I ALENTORN, *Obres*, vol. I, *Historiografia*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

tica. Va formar un equip que va començar a treballar en aquesta tasca, la qual, però, quedà estroncada per la guerra. D'aquest gran projecte només es van poder editar, abans del conflicte, les *Gesta Comitum Barcinonensium et regum Aragonie*. També quedaren d'aquesta tasca un bon nombre de plecs impresos de les cròniques de Jaume I i de Desclot. Amédée Pagès va publicar a França la Crònica de Pere el Cerimoniós, comptant amb les notes elaborades per Ramon d'Alòs-Moner, que morí sense poder acabar-les.³ Tot i que aquest projecte quedà inconclús, alguns dels col·laboradors, com Josep M. de Casacuberta, Manuel de Montoliu o Ferran Soldevila, publicaren cròniques pel seu compte, quan fou possible, de manera que es va poder utilitzar la informació reunida.

De totes aquestes edicions, la de Ferran Soldevila, que comprenia les quatre grans cròniques en català, fou la que tingué més difusió. El català antic de les cròniques estava lleugerament adaptat a l'ortografia moderna per fer-lo més accessible a un públic culte no especialista.⁴ Tenint en compte que aquesta edició s'havia esgotat, la Secció Històrico-Arqueològica, per iniciativa de qui llavors n'era el president, Albert Balcells, decidí reeditar-la. Podriem haver optat per fer una edició nova, i de fet els textos ho són, però les notes històriques de Ferran Soldevila eren tan excel·lents que ens va semblar millor reeditar la seva obra posant-la al dia. Som molts els historiadors que hem citat les notes de Soldevila a cadascuna de les quatre grans cròniques perquè els havia aportat un gran cabal de coneixements sobre personatges i fets històrics. La reedició de l'Institut d'Estudis Catalans s'ha dut a terme sota la coordinació de dom Josep Massot; la revisió dels textos de totes les cròniques ha anat a càrrec del filòleg Jordi Bruguera, mort recentment, abans de veure editada tota l'obra, tot i que ens deixà el seu treball acabat, mentre que jo mateixa m'he ocupat de la revisió i ampliació de les notes històriques. S'ha optat també per un text lleugerament adaptat des del punt de vista ortogràfic, amb una anotació textual reduïda i pràctica, mentre que les notes històriques es mantenen i s'actualitzaven, ja que l'obra de Soldevila es publicà el 1971 i durant aquests anys la bibliografia ha augmentat d'una manera extraordinària.⁵

3. Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, 1907-1942, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2002 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LVII), p. 53 i 130-132. Jordi Rubió, a qui havia estat encarregada l'edició de la Crònica de Desclot, amb la col·laboració de Ferran Soldevila per a les notes històriques, la tenia molt avançada en concloure la guerra, però la semiclandestinitat a què passà l'Institut d'Estudis Catalans i la seva pròpia situació personal, depurat i destituït del seu càrrec de director de la Biblioteca de Catalunya, li van impedir continuar aquesta tasca. Cf. la ressenya de Rubió a l'edició de la Crònica de Desclot per Miquel Coll i Alentorn a *Estudis Romànics*, vol. V (1955-1956), p. 211-225.

4. *Les quatre grans cròniques*, ed. a cura de Ferran Soldevila, Barcelona, Selecta, 1971.

5. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, a cura de Josep Massot i Muntaner, revisió filològica de Jordi Bruguera, revisió històrica de Maria Teresa Ferrer i Mallol; vol. I, *Llibre dels fets del rei en Jaume*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica,

Des de principis del segle xx fins a 1970, aproximadament, es portaren a terme nombrosos estudis sobre les cròniques: sobre els autors, la filiació de les cròniques que tenien diverses versions, el procés de la seva redacció, el contingut i la veracitat de les informacions, etc. Els treballs de Jaume Massó i Torrents i de Ramon d'Alòs-Moner,⁶ d'Antoni Rubió i Lluch i de Jordi Rubió i Balaguer,⁷ de Miquel Coll i Alentorn⁸ i de Ferran Soldevila aportaren l'estructura bàsica de la historiografia sobre les cròniques catalanes.

Un dels debats que es produïren, amb la participació de diversos especialistes, fou el de la possible inclusió a les cròniques de cantars de gesta prosificats. Manuel de Montoliu llançà la idea⁹ i Ferran Soldevila l'acollí amb entusiasme i rastrejà vestigis d'aquests possibles poemes en algunes de les cròniques.¹⁰ Anys després,

---

LXXIII); vol. II, *Crònica de Bernat Desclot*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2008 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXX); vol. III, *Crònica de Ramon Muntaner*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXXVI); vol. IV, *Crònica de Pere III el Cerimoniós*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2014 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, xcvi).

6. Jaume MASSÓ I TORRENTS, «Historiografia de Catalunya en català, durant l'època nacional», *Revue Hispanique*, vol. 15 (1906), p. 486-613; Jaume MASSÓ I TORRENTS, *De la Crònica del rei en Jaume el Conqueridor*, discurs presidencial, Tarragona, Ateneu, 1911; Ramon D'ALÒS-MONER, *Historiografia*, Barcelona, Crestomaties Barcino, 1932.

7. Els treballs sobre cròniques concretes del primer seran citats més endavant; del segon, cf. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Consideraciones generales acerca de la historiografia catalana medieval y en particular de la Crònica de Desclot», a *Obres de Jordi Rubió i Balaguer*, vol. VI, *Història i historiografia* Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, p. 124-192.

8. Miquel COLL I ALENTORN, *Historiografia*.

9. Manuel de MONTOLIU, «La cançó de gesta de Jaume I. Nova teoria sobre la Crònica del Conqueridor», *Butlletí Arqueològic. Tarragona*, núm. 8 (1922), p. 177-186, i 9 (1922), p. 209-216; Manuel de MONTOLIU, «Sobre els elements èpics, principalment arturians, de la Crònica de Jaume I», a *Homenaje a Menéndez Pidal*, vol. I, Madrid, 1924, p. 698-717; Manuel de MONTOLIU, «Sobre la teoria dels poemes històrics, cròniques rimades catalanes medievals», *Revista de Catalunya*, núm. 22 (1926), separata de 15 p.; Manuel de MONTOLIU, «Sobre el primitiu text versificat de la Crònica de Jaume I», *Anuari. Publicacions de l'Oficina Romànica*, vol. 1 (1928), p. 697-712.

10. Ferran SOLDEVILA, «Catalunya ha tingut poesia èpico-popular? La Crònica de Jaume I», *Revista de Catalunya*, núm. 15 (1925), p. 240-250; Ferran SOLDEVILA, «Catalunya ha tingut poesia èpico-popular? La Crònica de Bernat Desclot», *Revista de Catalunya*, núm. 16 (1925), p. 346-358; Ferran SOLDEVILA, «Un poema joglaresc sobre l'engendrament de Jaume I», a *Estudios dedicados a Ramon Menéndez Pidal*, vol. VII, Madrid, 1957, p. 71-80, reeditat a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, a cura de Joaquim Molas i Josep Massot i Muntaner, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 307-317; Ferran SOLDEVILA, «Un poema joglaresc sobre l'assalt de la ciutat de Mallorca», *Estudis Romànics*, vol. IX (1961), *Estudis de llatí medieval i de filologia romànica dedicats a la memòria de Lluís Nicolau d'Olwer*: 2, p. 49-59, inclòs també en el «Prefaci» del «Llibre dels feits del rei en Jaume o Crònica de Jaume I», a Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, p. 45-54, i reeditat a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 349-362; Ferran SOLDEVILA, *Les prosificacions en els primers capítols de la Crònica de Desclot*, discurs de recepció a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Barcelona, 1958. Encara el 1976, Beatrice J. CONCHEFF, *The hypothetical epic-narrative sources for the Catalan*

Stefano Asperti refusava aquesta teoria amb sòlides raons tècniques.¹¹ Aquesta teoria ajudava a comprendre la magnífica eclosió de la prosa en català, però hi ha altres causes que l'expliquen, i que Jordi Rubió ja apuntava, com el precedent de la prosa llatina i especialment la prosa de la Cancelleria Reial, d'escrivanies d'institucions diverses i dels tribunals de justícia, i també de les escrivanies notariales.¹²

Els historiadors de la literatura s'han ocupat també de les grans cròniques perquè són les quatre perles de la literatura catalana medieval, com deia Morel-Fatio, veritables meravelles des del punt de vista literari i lingüístic segons Martí de Riquer; Riquer, Jordi Rubió, Albert Hauf, Stefano Maria Cingolani, Josep Antoni Aguilar Àvila, són autors d'estudis de conjunt sobre les cròniques.¹³ Un dels temes que han obert és el de la intencionalitat de les cròniques, és a dir, el seu objectiu d'assegurar la memòria dels grans fets (en el sentit especialment de conquestes) duts a terme per la dinastia de Barcelona i de presentar-los d'una manera favorable a la posteritat.¹⁴ Aquesta intencionalitat ha derivat després cap a la tipificació de propaganda, que no em sembla una idea tan encertada. Propaganda és el treball o activitat que es du a terme per difondre alguna cosa, però d'una manera immediata per obtenir resultats en un termini breu; aquesta actualitat que comporta la paraula no té sentit amb les cròniques, que es difonien poc i tard respecte als inte-

---

chronicles of Jaume I, Desclot and Muntaner, Ann Arbor, University Microfilms International, 1976, acceptava el plantejament de Soldevila, presentant la teoria d'una manera més organitzada.

11. Stefano ASPERTI, «La qüestió de les prosificacions en les cròniques medievals catalanes», a *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant/Elx, 1991)*, vol. 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 85-137. Per això, la nova versió actualitzada de *Les quatre grans cròniques* no inclou les notes de Soldevila en les quals recomponia aquests possibles poemes, tant per la seva escassa acceptació actual com perquè en la nostra reedició, amb notes a peu de pàgina, haurien pres un espai excessiu. Poden consultar-se els seus treballs sobre aquesta qüestió o bé la seva edició de les cròniques.

12. Cf. la llarga ressenya de Jordi RUBIÓ I BALAGUER a l'edició de la Crònica de Desclot citada.

13. Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Ariel, 1980, vol. 1, p. 394-501, en concret p. 394; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. 1 (Obres de Jordi Rubió i Balaguer, 1), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, p. 113-129; Albert HAUF I VALLS, «Les cròniques catalanes medievals. Notes entorn a la seva intencionalitat», a Albert BALCELLS (ed.), *Història de la historiografia catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, p. 39-75; Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis. Les quatre grans cròniques i la historiografia catalana, des del segle x fins al xiv*, Barcelona, Base, 2008; Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Introducció a les quatre grans cròniques*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2011.

14. Brigitte SCHLIEBEN-LANGE, «Zu den Intentionserklärungen der vier grossen katalanischen Chroniken», a *Miscel·lània Aramon i Serra. Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari*, vol. 1, Barcelona, Curial, 1979, p. 533-541 (Estudis Universitaris Catalans, XXIII); Albert HAUF I VALLS, «Més sobre la intencionalitat dels textos historiogràfics catalans medievals», a Ian MICHAEL i Richard Andrew CARDWELL (ed.), *Medieval and Renaissance Studies in Honour of Robert Brian Tate*, Oxford, The Dolphin Book, 1986, p. 47-61; Albert HAUF I VALLS, «Les cròniques catalanes medievals».

ressos que podien defensar. Això no vol dir que els monarques no fessin propaganda de les seves conquestes i que no presentessin favorablement els seus interessos, però ho feien a través de cartes a les corts europees o mitjançant els discursos dels seus ambaixadors, que solien fer-se davant públics bastant amplis que comprenien com a mínim el monarca, els alts càrrecs de la cort i el consell reial, i per descomptat, també ho feien a l'interior dels seus regnes a través dels discursos reials i de la correspondència. De fet, Suzanne Cawsey associà la propaganda als discursos reials.¹⁵ Stefano Maria Cingolani ha desenvolupat la interpretació de les cròniques com a instrument propagandístic, tot i que també les ha qualificat de memòria dels reis, que és una denominació més indicada.¹⁶ Cingolani s'ha especialitzat últimament en l'estudi de les cròniques catalanes des del punt de vista literari.

Acaba d'aparèixer una obra de l'historiador Jaume Aurell, que aplica a l'anàlisi de les cròniques els paradigmes del nou medievalisme i de la nova historiografia i les examina comparativament amb les tradicions històriques europees. L'obra, en anglès, vol contribuir a estendre dins del món acadèmic internacional el coneixement de les nostres cròniques, que és molt menor que el de les d'altres països europeus.¹⁷

Són molts els aspectes particulars que els estudiosos han analitzat en les cròniques: llegendes com la de l'emperadriu d'Alemanya acusada d'adulteri i salvada pel bon comte de Barcelona i moltes altres,¹⁸ o bé conceptes o matèries com el

15. Suzanne F. CAWSEY, «Royal Eloquence, Royal Propaganda and the Use of the Sermon in the Medieval Crown of Aragon, c. 1200-1400», *The Journal of Ecclesiastical History*, núm. 50 (1999), p. 442-463; Suzanne F. CAWSEY, *Reialesa i propaganda. L'eloqüència reial i la Corona d'Aragó, 1200-1450*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2008 (traducció de *Kingship and Propaganda: Royal Eloquence and the Crown of Aragon c. 1200-1450*, Oxford, Oxford University Press, 2002).

16. Stefano MARIA CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006. També incorpora aquesta noció de propaganda Juan F. UTRILLA UTRILLA, «Historia y ficción en las crónicas aragonesas: cronistas y propaganda política en la Edad Media», *Aragón en la Edad Media*, núm. XVIII (2004), p. 83-113.

17. Jaume AURELL, *Authoring the past: History: Autobiography and Politics in Medieval Catalonia*, Chicago, The University of Chicago Press, 2012. Cf. del mateix autor *La historiografia sobre Jaume I*, a Maria Teresa FERRER i MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. 1, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 673-714.

18. Jordi RUBIÓ i BALAGUER, «Les versions catalanes de la llegenda del bon comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XVII (1932), p. 250-287; Antoni FERRANDO, «Fortuna catalana d'una llegenda germànica: el tema de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri», a *Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Frankfurt, 1994)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 197-216; Anna CORTADELLAS i VALLÈS, «La llegenda de la rendició del comte Hug V d'Empúries en la historiografia catalana medieval», *Zeitschrift für Katalanistik*, vol. II (1989), p. 148-158; Anna CORTADELLAS i VALLÈS, *Repertori de llegendes historiogràfiques de la Corona d'Aragó (segles XIII-XVI)*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001 (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 79).

cristianisme, Espanya i la nacionalitat, la temporalitat, els ritus de la reialesa,¹⁹ la tàctica militar i les armes, la visió del sarraí,²⁰ les relacions entre Catalunya i Aragó o quin tractament reben determinats personatges, territoris o ciutats.²¹

LES GESTA COMITUM BARCINONENSIIUM ET REGUM ARAGONIE

Les *Gesta Comitum* són una genealogia narrativa que conté les històries dels comtes de Barcelona, de la seva lluita contra els musulmans i de la consecució de la independència dels francs. Foren escrites en llatí al monestir de Ripoll des del final del segle XII i es van anar elaborant d'una manera continuada fins al segle XIII ampliant-se en cada govern o regnat. Aviat foren traduïdes al català. L'edició de 1925 presentà seguits el text llatí i el text català, a fi de facilitar-ne la comparació, amb un estudi previ;²²

19. Raquel HOMET, «Aspectos de la imaginaria política: los conceptos de cristiandad, España y nacionalidad en las grandes crónicas catalanas», *Temas medievales*, vol. 5 (1995), p. 254-256; Raquel HOMET, «La temporalidad en la historiografía catalana: del “Llibre dels feits” a Pedro el Ceremonioso», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, vol. 26 (2005), *Homenatge a la Prof. Dra. Carme Batlle i Gallart*, p. 271-284; Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «Ritos y gestos de la realeza en las cuatro grandes crónicas», a José Ángel SESMA MUÑOZ (coord.), *La Corona de Aragón en el centro de su historia 1208-1458. La Monarquía aragonesa y los reinos de la Corona*, Saragossa, Centro de Estudios Medievales de Aragón, 2010, p. 285-326.

20. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Les armes a les cròniques catalanes del segle XIII», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XIII (1928), p. 542-544, reeditat a Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història i historiografia*, p. 264-267, ressenya del llibre de Wilhelm GIESE, *Waffen nach der spanischen Literatur des 12. und 13. Jahrhunderts*, Hamburg, 1925; Wilhelm GIESE, «Waffen nach den katalanischen Chroniken des XIII. Jahrhunderts», *Volkstum und Kultur der Romanen*, vol. I (1928), p. 140-182; Paul Douglas Humphries, «“Of arms and men”: siege and battle tactics in the Catalan Grand Chronicles (1208-1307)», *Military Affairs*, núm. 49-4 (1985), p. 173-178; Linda A. McMILLIN, «Portrait of the enemy: Saracens in the Catalan Grand Chronicles», *Sharq Al-Andalus*, vol. 4 (1987), p. 49-57.

21. Stefano Maria CINGOLANI, «Tradiciones e idiosincrasias: las relaciones entre Cataluña y Aragón en la historiografía (siglos XI-XIII)», a José Ángel SESMA MUÑOZ, *La Corona de Aragón*, p. 221-254; Ferran SOLDEVILA, «La figura de Pere el Catòlic en les cròniques catalanes», *Revista de Catalunya*, núm. IV (1926), p. 495-506, reeditat a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 91-106; Alberto BOSCOLO, «I cronisti catalano-aragonesi e la Storia italiana del basso Medioevo», a *Nuove questioni di Storia Medioevale*, Milà, Marzorati, 1964, p. 301-323; Miquel COLL I ALENTORN, «Historiografia de Barcelona», a Agustí DURAN I SANPERE (dir.), *Història de Barcelona*, Barcelona, Aedos, 1975, vol. I, p. 11-52, reeditat a Miquel COLL I ALENTORN, *Historiografia*, p. 362-413; Miquel COLL I ALENTORN, «Girona a les quatre grans cròniques», a Miquel COLL I ALENTORN, *Historiografia*, p. 156-167; Jocelyn N. HILLGARTH, «Jaime I y Pedro IV de Aragón: sus crónicas en relación con el reino de Mallorca», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. 35 (1977), p. 342-353; Jaume SASTRE, *Menorca dins les quatre grans cròniques*, Ciutadella, Nura, 1985.

22. *Gesta Comitum Barcinonensium*, textos llatí i català editats i anotats per Lluís BARRAU DIHIGO i Jaume MASSÓ TORRENTS, Barcelona, Fundació C. Rabell, 1925 (Cròniques Catalanes, publicades sota la direcció de l'Institut d'Estudis Catalans, II), reedició amb un pròleg de Thomas N. BISSON, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXIX).

recentment, Stefano Maria Cingolani ha publicat una nova edició de la versió catalana d'aquesta crònica.²³

Els textos per a cadascun dels comtes i després dels reis són breus en la primera versió; amb el temps es feren més extensos, especialment els últims, de Pere el Gran a Jaume II, que falten en la versió catalana, que acaba en Jaume I. Els textos més antics, tot i que breus, són importants per l'escassetat de fonts. Aurell qualifica aquesta obra de text fundacional de la historiografia catalana medieval, el punt de partida de la memòria col·lectiva catalana; les *Gesta Comitum* van tenir un paper important en la formació de models historiogràfics i en la promoció de la identitat nacional i cultural. Respecte als annals primitius representaren també una secularització, atès que es prescindí de les notícies bíbliques inicials.²⁴

LES QUATRE GRANS CRÒNIQUES

A mitjan segle XIII, la historiografia experimenta un canvi molt important i es passa a les cròniques en català; de l'estil convencional, més aviat sec, de les *Gesta* es passa a una narrativa apassionada i èpica; de l'obra anònima es passa a l'obra de autor; dels monestirs es passa a la cort.²⁵

Jaume I i el Llibre dels feits

L'autor

El rei Jaume I és l'autor de la primera de les anomenades quatre grans cròniques. Essent l'autor un rei, només comentarem la seva vida a través del seu relat, atès que és molt coneguda; per això remetrem a una selecció de la nombrosa bibliografia sobre la seva vida i la seva obra de govern²⁶ i a les col·leccions documen-

23. *Gestes dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó*, edició crítica de Stefano Maria CINGOLANI, València, Publicacions de la Universitat de València, 2008 (Monuments d'Història de la Corona d'Aragó, 1). Cf. també: Stefano Maria CINGOLANI, «Historiografia al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291). Edició i estudi de textos inèdits: 3. Gesta Comitum Barchinonensium IV», *Llengua & Literatura*, núm. 15 (2004), p. 7-30. Sobre la historiografia primitiva catalana fins a les «gestes dels comtes», cf. també *Història de la literatura catalana*, dirigida per Àlex Broch, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Fundació Carulla i Ajuntament de Barcelona, 2013, la part medieval de la qual ha estat coordinada per Lola Badia.

24. Jaume AURELL, *Authoring the past*, p. 11, 21-37 i 114-127.

25. Jaume AURELL, *Authoring the past*, p. 127-131.

26. Ferran SOLDEVILA, *Jaume I. Pere el Gran*, Barcelona, Teide, 1955; Ferran SOLDEVILA, *Vida de Jaume I el Conqueridor*, Barcelona, Aedos, 1968, reeditat per Base, 2008; Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1968; Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, edició a cura de Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1952; Joan F. CABESTANY I FORT, *Jaume I (1208-1276). Esbós d'una biografia*, Ajuntament de Barcelona, 1976; Miquel COLL I

tals bàsiques.²⁷ No podem oblidar, però, que fou un gran conqueridor que amb les terres que prengué als sarraïns duplicà els regnes rebuts en herència. Fou també un impulsor de l'organització i del progrés dels seus regnes en tots els aspectes: en el govern, en l'economia i principalment en el comerç. La bibliografia sobre aquest personatge ha augmentat extraordinàriament a partir dels congressos organitzats amb motiu del vuitè centenari, als quals cal afegir altres publicacions.²⁸

Durant un temps es va dubtar de l'autoria del rei i s'atribuí la Crònica al domini Pere Marsili, teoria ja superada, o bé es cregué en la intervenció d'altres autors. Segons Nicolau d'Olwer, el pròleg, els últims vint capítols i l'epíleg haurien estat obra de Pere Marsili, l'autor de la versió llatina del *Llibre dels feits*, que després comentarem. Per a la primera part, Nicolau suggeria la intervenció del jurista Bernat Vidal, tesi que no fou acceptada, mentre que Montoliu creia que el col-

---

ALENTORN, *Geni i figura de Jaume I, a Jaume I el Conqueridor 1276-1976. En el VII Centenari de la seva mort*, Barcelona, Fundació Carulla-Font, 1976, p. 1-12; Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Jaume I a través de la història*, València, Edicions 3 i 4, 1984, 2 v., 2a ed. amb un epíleg nou, València, Publicacions de la Universitat de València, 2009; Robert I. BURNS, «The spiritual life of Jaume the Conqueror, king of Arago-Catalonia, 1208-1276. Portrait and self-portrait», a *Jaime I y su época: X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones 1-1*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1980, p. 323-457 (traducció al català: «Vida espiritual de Jaume el Conquistador», a *Jaume I i els valencians del segle XIII*, València, Tres i Quatre, 1981, p. 1-49); Robert I. BURNS, «El rei Jaume I i València: perfil d'un conqueridor», a *Història del País Valencià*, vol. II, *De la conquesta a la federació hispànica*, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 139-167; José Luis VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, Madrid, Espasa Calpe, 2003; Joan CABESTANY, *Jaume I, conqueridor i home de govern (1208-1276)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2004; Antoni FURIÓ, *El rei conqueridor: Jaume I: entre la història i la llegenda*, València, Bromera, 2007; Stefano MARIA CINGOLANI, *Jaume I: Història i mite d'un rei*, Barcelona, Edicions 62, 2007; Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Jaume I i el seu regnat*, Lleida, Pagès, 2007. Actes dels congressos celebrats amb motiu del vuitè centenari del naixement del rei: Esteban SARASA SÁNCHEZ (coord.), *La sociedad en Aragón y Cataluña en el reinado de Jaime I (1213-1276)*, Saragossa, CSIC. Institución Fernando el Católico i Diputació Provincial de Saragossa, 2009; Maria Teresa FERRER I MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011, i vol. II, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2012. D'aquesta darrera obra, el volum I conté els blocs d'estudis següents: «El poder reial», «La política internacional», «La família reial i la política successòria», «La figura de Jaume I» i «El món cultural i artístic». El volum II conté els blocs següents: «L'economia rural», «L'articulació urbana», «Les institucions eclesiàstiques» i «L'expansió territorial i el comerç reial», amb un total de quaranta-tres estudis. Inclou també els mapes que reflecteixen l'itinerari de Jaume I durant tota la seva vida, a cura d'Esther Redondo.

27. Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1918, reeditat amb pròleg de Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2004 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXV); Ambrosio HUICI MIRANDA i María de los Desamparados CABANES PECOURT, *Documentos de Jaime I de Aragón*, 5 v. publicats (1216-1268), València-Saragossa, Anubar, 1976-1988; Robert I. BURNS, *Diplomatarium of the Crusader Kingdom of Valencia. The registered Charters of its Conqueror Jaume I (1257-1276)*, Princeton, Princeton University Press, 1985-2007.

28. Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Jaume I a través de la història*; Marta SERRANO COLL, *Jaime I el Conquistador. Imágenes medievales de un reinado*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2008; Antoni FURIÓ, *El rei conqueridor. Jaume I entre la història i la llegenda*, Alzira, Bromera, 2007.

laborador del rei fou Jaume Sarroca, canceller reial, que havia estat degà de València, sagristà de Lleida i bisbe d'Osca²⁹ i que sembla que era fill natural del rei.³⁰

També Jaume Riera ha sostingut aquesta autoria de Sarroca; l'estil molt eclesiàstic del pròleg era un argument per a adjudicar-li'n, almenys, la redacció, tot i que Riera estenia la seva autoria a tot el llibre; tant Asperti com J. M. Pujol han refusat aquesta teoria, encara que el primer afirma que el pròleg és més elaborat que la resta de l'obra i que seria possible la intervenció d'algú més. Pujol ha aportat un estudi detallat de les citacions bíbliques del *Llibre dels feits* i afirma que alguns coneixements bíblics eren normals en un monarca del segle XIII i que, a més, hi ha errors en les fonts, fet que descartaria un eclesiàstic de bona formació com era Sarroca. Segons el P. Burns, l'espiritualitat que reflecteix la Crònica és la d'un cavaller seglar, religiosament ingenu, amb un enfocament militarista, centrat en la vida del campament, les armes i l'honor, que encaixa amb la mentalitat del rei, perceptible en la documentació, i que porta la marca dels templers que l'educaren en els seus monestirs casernes; aquesta espiritualitat no coincideix en absolut amb la d'un clergue, que no podria expressar-se de la manera que ho fa el rei.³¹ Actualment no hi ha dubtes sobre l'autoria del mateix rei.

29. Josep VILLARROYA, *Colección de cartas histórico-críticas en que se convence que el rey D. Jayme I de Aragón no fue el verdadero autor de la Crónica o comentario que corren a su nombre. Escritas a un amigo por...*, València, Oficina Benito, 1800; Ferran SOLDEVILA, «Josep de Villarroya i la Crònica de Jaume I», discurs ressenyat a *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1965, inclòs també en el «Prefaci» del *Llibre dels feits del rei en Jaume* o Crònica de Jaume I», a Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, p. 36-45, i reeditat a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 75-89; Manuel de MONTOLIU, «La Crònica de Marsili i el manuscrit de Poblet: contribució a l'estudi de la Crònica de Jaume I», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. v (1913-1914), p. 277-310; Manuel de MONTOLIU, «Sobre la redacció de la Crònica de Jaume I», *Estudis Romànics*, vol. II (1917), p. 25-72; Eugène MARTIN-CHABOT, «Pere Marsili et le "Libre dels feyts del rei en Jacme lo Conqueridor"», *Bibliothèque de l'École des Chartes*, vol. LXXII (1911), p. 92-99; Ferran SOLDEVILA, «La Crònica de Marsili ¿ha influït en la darrera redacció de la Crònica de Jaume I?», *Estudis Romànics*, vol. x (1962), *Estudis de literatura catalana oferts a Jordi Rubió i Balaguer: 1*, p. 137-146, article inclòs també en el «Prefaci» de la seva edició del *Llibre dels feits del rei en Jaume* o Crònica de Jaume I», a Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, p. 54-62, i reeditat a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 61-73; Lluís NICOLAU D'OLWER, «La Crònica del Conqueridor i els seus problemes», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XI (1926), p. 79-88. Sobre el *Llibre dels feits*, cf. també *Història de la literatura catalana*, dirigida per Àlex Broch, vol. I, p. 97-122: s'ocupen de l'estudi de la Crònica de Jaume I Josep M. Pujol i Xavier Renedo.

30. Joan AINAUD DE LASARTE, «Jaume Sarroca i Jaume I», *Estudis Romànics*, vol. x (1962), *Estudis de literatura catalana oferts a Jordi Rubió i Balaguer: 1*, p. 131-136. Més tard, Ainaud s'adonà que en la vestidura eclesiàstica de la imatge jacent de Jaume Sarroca, a la seva tomba de Poblet, figuren, alternades, les armes dels Sarroca i les del rei, les quatre barres, referència evident a la mare i al pare del bisbe d'Osca; recull la notícia Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, 1974, p. 139, n. 78. Sobre la possible autoria de Sarroca, que fou rebutjada per Ferran Soldevila, cf. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. I, Jaume I, p. 86.

31. Martí de RIQUER, *L'escriptor Jaume I, a Jaume I el Conqueridor 1276-1976. En el VII Centenari de la seva mort*, p. 78-83; Jaume RIERA I SANS, «La personalitat eclesiàstica del redactor del "Llibre dels Feys"», a *Jaime I y su época: X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones 3-5*, Sara-

La redacció de l'obra

La singularitat d'unes «memòries» reials, escrites en primera persona, en plural majestàtic normalment, tot i que també a vegades s'escapa un «jo», és el que ha provocat dubtes sobre l'autoria. Es creia que el rei havia dirigit la redacció de l'obra (com ho feia Alfons el Savi), cosa que hauria permès una major intervenció dels ajudants, però actualment els estudis realitzats per filòlegs han portat a la conclusió que el rei va desgranar els seus records en reunions amb diverses persones, que potser havien participat en els fets al seu costat i que podien comentar-los o aportar detalls. Alguna secretari prenia nota de tot i hi donava forma escrita, que després potser es completava amb la consulta de documents; en tot cas, els rastres d'oralitat són segurs i el monarca es refereix, en una ocasió, a la presència d'una determinada persona quan feia el llibre.³²

Asperti ha assegurat que en el *Llibre dels feits* hi ha una presència total de la primera persona històrica; és, diu, la historia feta pel rei, repensada per ell mateix i transmesa mitjançant el filtre psicològic i lingüístic de la pròpia memòria personal, que transfereix al públic la manera com va viure els fets que va protagonitzar.³³

---

gossa, Institución Fernando el Católico, 1982, p. 575-589; Stefano ASPERTI, «El rei i la història. Propostes per a una nova lectura del “Llibre dels feyts” de Jaume I», *Randa*, núm. 18 (1985), p. 5-24 (traducció de «Il re e la storia. Proposte per una nuova lettura del Libro dels Feyts di Jaume I», *Romanische Zeitschrift für Literaturgeschichte = Cahiers d'Histoire des Litteratures Romanes*, vol. 7, 1983, p. 275-296); Josep M. PUJOL, «The “Llibre del rei en Jaume”: A matter of style», a Alan DEYERMOND (ed.), *Historical literature in medieval Iberia* (Papers of the Medieval Hispanic Research Seminary, 2), Londres, Queen Mary and Westfield College, Department of Spanic Studies, 1996, p. 35-65; Josep M. PUJOL, «Cultura eclesiàstica o competència retòrica? El llatí, la Bíblia i el rei en Jaume», *Estudis Romànics*, vol. XXIII (2001), p. 147-171; Robert I. BURNS, *Vida espiritual de Jaime I el Conquistador*, p. 9-13; Jaume AURELL, «Le “Livre des faits” de Jacques Ier d'Aragon (1208-1276): entre la chronique historique et la fiction autobiographique», a Pierre MONNET i Jean-Claude SCHMITT (ed.), *Autobiographies souveraines*, París, Publications de la Sorbonne, 2012, p. 159-177.

32. El primer a parlar d'aquest mètode de redacció fou Stefano ASPERTI, «Indagini sul “Llibre dels feyts” di Jaume I: Dall'originale all'archetipo», *Romanistisches Jahrbuch*, núm. 33 (1982), p. 269-285. També Josep M. PUJOL, «El programa narratiu del “Llibre del rei en Jaume”», a Germà COLÓN i Tomàs MARTÍNEZ ROMERO (ed.), *El rei Jaume I: fets, actes i paraules*, Castelló de la Plana i Barcelona, Fundació Germà Colón Domènech i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 257-286. Josep M. PUJOL, «Composició oral interactiva en el “Llibre dels feits”: el testimoni de la retòrica», a Maria Teresa FERRER i MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari*, vol. 1, p. 741-759, ha analitzat en profunditat aquest sistema de redacció. Xavier RENEDO comenta les aportacions de Josep M. Pujol a «Josep Maria Pujol, el rei en Jaume i el Llibre dels fets», *Mot so Razo*, núm. 12 (2013), p. 19-32. Jordi BRUGUERA i TALLEDA, «Identitat lingüística del *Llibre dels feits* de Jaume I», a Maria Teresa FERRER i MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari*, vol. 1, p. 875-896, s'ocupa preferentment dels trets d'oralitat en la sintaxi, grafia, fonètica, morfosintaxi o vocabulari del *Llibre dels feits*, aspectes que havia tractat ja a Jordi BRUGUERA i TALLEDA, «La llengua del “Llibre dels fets”. Una sintaxi marcada per l'oralitat», a Germà COLÓN i Tomàs MARTÍNEZ ROMERO (ed.), *El rei Jaume I: fets, actes i paraules*, p. 365-392.

33. Stefano ASPERTI, «La qüestió de les prosificacions», p. 132-134 i 136; Stefano ASPERTI, «El rei i la història», p. 12 i 24.

Jaume I fou el primer rei de l'edat mitjana que va decidir relatar les seves memòries personalment i que va declarar que ho feia perquè la gent que visqués després de la seva mort sabés el que ell havia fet, referint-se principalment a les seves conquestes.³⁴ No fou fins un segle més tard que un emperador alemany, Carles IV (1316-1378),³⁵ i també un descendent de Jaume I, Pere el Cerimoniós, seguissin el seu exemple i dictessin les pròpies autobiografies. La Crònica és una veritable joia, com deia Jordi Bruguera. Jaume I volia perviure en la memòria atès que era conscient de la transcendència de les seves conquestes, que havien significat una ampliació molt important dels seus regnes. Ho havia aconseguit no en lluita contra cristians sinó en lluita contra l'islam, l'objectiu que li havia estat inculcat en la seva infantesa, sens dubte, pels templers, que el van educar a Montsó i el van preparar perquè pogués conduir el seu exèrcit i governar els seus estats. Jaume I va procurar quedar bé, com és natural i humà, però d'una manera bastant innocent i simpàtica.

La data o dates de redacció han estat discutides. Nicolau d'Olwer creia que s'havia redactat en dues etapes: fins al capítol 327 a Xàtiva, el 1244, i fins al 546 a Barcelona, el 1274, plantejament acceptat per Coll i Alentorn, que a més creia que el *Llibre dels feits* havia estat remodelat en capítols en el segle XIV. Segons Coll, aquesta reordenació va comportar una dislocació en algun cas. Tant Vicent Garcia Edo com Josep Maria Pujol han intervingut també en aquest debat. Aquest últim, en els seus estudis recents, proposa per al *Llibre dels feits* una data de redacció a finals del regnat de Jaume I, a partir de 1270 probablement.³⁶

34. Martí de RIQUER, «Jaime I el Conquistador, autor del “Libre dels feyts”», a JAUME I, *Libre dels Feys del rei en Jacme*, edició facsimil del manuscrit de Poblet (1343), conservat a la Biblioteca Universitària de Barcelona, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1972, p. 1-26; Martí de RIQUER, *El prosista Jaime el Conquistador*, Madrid, Instituto de España, 1977, p. 9-14 (Commemoración de la Fiesta Nacional del Libro Español); Robert I. BURNS, *The King's autobiography: The Islamic connection*, a Robert I. BURNS, *Muslims, Christians and Jews in the Crusader Kingdom of Valencia. Societies in symbiosis*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, p. 285-288 (trad. catalana: «L'autobiografia del rei. El contacte islàmic», a Robert I. BURNS, *Moros, cristians i jueus en el regne croat de València*, València, Tres i Quatre, 1987, p. 403-409), suggereix, per la forma autobiogràfica, algun model musulmà; Stefano ASPERTI, «El rei i la història», p. 5-24; Donald J. KAGAY, «The line between memoir and history: James I of Aragon and the “Libre dels Feys”», *Mediterranean Historical Review*, vol. 11-2 (1996), p. 165-176, reed. a Donald J. KAGAY, *War, Government, and Society in the medieval Crown of Aragon*, Ashgate Variorum, 2007; Stefano Maria CINGOLANI, «Memòria, llinatge i poder: Jaume I i la consciència històrica», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. XIX (2008), p. 101-127; Jaume AURELL, *Authoring the past*, p. 157-164.

35. *Vita Caroli Quarti. Die Autobiographie Karls IV*, ed. a cura d'E. Hillenbrand, Stuttgart, Fleischhauer-Spohn Verlag, 1979; Pierre MONNET i Jean-Claude SCHMITT, «Introduction», a Pierre MONNET i Jean-Claude SCHMITT (ed.), *Autobiographies souveraines*, p. 7-32. La *Història de la literatura catalana* dirigida per Àlex Broch insisteix també en la singularitat del caràcter autobiogràfic de l'obra i en l'objectiu de ser memòria i exemple per al futur.

36. Lluís NICOLAU D'OLWER, «La Crònica del Conqueridor»; Josep M. PUJOL, «The “Libre del rey en Jaume”»; Miquel COLL I ALENTORN, *Historiografia*, p. 141-142; Vicent GARCIA EDO, «Una pro-

L'obra de Jaume I ha estat objecte d'innombrables estudis: ha cridat l'atenció la subordinació dels fets del monarca a la seva fe, de la qual són fruit i testimoni i, per tant, estan vinculats a la Providència. Com diu Albert Hauf, el *Llibre dels feits* és una acció de gràcies per les mercès rebudes de Déu i en algun moment, com en la conquesta de Múrcia, el rei accepta el paper messiànic de salvador de les Espanyes.³⁷ Altres estudiosos s'han interessat per la política, la monarquia i altres aspectes generals;³⁸ s'han analitzat mil i un aspectes de la redacció de l'obra,³⁹ de la llengua⁴⁰

---

posta d'estructura i de cronologia del contingut del "Llibre dels feits" de Jaume I», *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, núm. 3 (1992), p. 17-34.

37. Albert HAUF I VALLS, «Les cròniques catalanes medievals», p. 47-54; Xavier RENEDO, «Elements messiànics en el "Llibre dels feits" del rei Jaume I», a *Literatura profètica a la Corona d'Aragó i a la Mediterrània occidental (segles XIII-XVIII): V Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga* (2004), en premsa; Damian J. SMITH, «James I and God: Legitimacy, protection and consolation in the "Llibre dels Fets"», *Imago temporis. Medium Aevum*, vol. I (2007), p. 105-119. Sobre diversos aspectes del «Llibre», cf. Albert HAUF I VALLS (ed.), *El 'Llibre dels feits': Aproximació crítica*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2012. Un dels treballs fa referència també a l'espiritualitat del rei: Xavier RENEDO, «Jaume I es confessa (serra de Carrasco, principis de gener del 1266)», p. 255-271. La *Història de la literatura catalana* dirigida per Àlex Broch s'ocupa igualment d'aquests aspectes messiànics de l'obra, com també de la llengua, l'estil i l'estructura interna i l'organització narrativa, la tradició textual i la reverberació medieval: vol I, p. 100, 104-105, 109-112 i 116-119.

38. Raquel HOMET, «Caracteres de lo político en el "Llibre dels fets" de Jaime I el Conquistador», *Res Gesta*, núm. 32 (1993), p. 171-194.; Raquel HOMET, «Dos modelos de monarquía y de política catalanes. las propuestas de Jaume I i de Ramon Muntaner», a *La historia política europea como proceso integrador*, actes de les VI Jornades de Historia de Europa, Buenos Aires, Asociación Argentina de Profesores Universitarios de Historia de Europa, 1995, p. 151-170. Cf. també José María RODRÍGUEZ GARCÍA, «Palabras y acciones en el "Llibre dels fets del rey En Jaume"», *La Corónica*, 25/1 (1996), p. 106-127.

39. Stefano Maria CINGOLANI, «Memòria i estratègies comunicatives al "Llibre del rei Jaume I"», *Revista de Catalunya*, núm. 150 (abril 2000), p. 106-132; Stefano Maria CINGOLANI, «Memòria i estratègies comunicatives al "Llibre del rei Jaume I"», *Revista de Catalunya*, núm. 154 (setembre 2000), p. 111-141; Josep M. PUJOL, «El mite de l'heroi a la casa de Barcelona: Guifred I i Jaume I», a Maria BARGALLÓ i Joana SARAGOSSA (ed.), *Mites i llegendes*, Valls, Cossetània, 2002, p. 113-133; Josep M. PUJOL, «Jaume I, "rex facetus": notes de filologia humorística», *Estudis Romànics*, vol. xxv (2003), p. 215-236; Joan A. ARGENTER, «Cultura verbal i responsabilitat en el discurs en el "Llibre dels Fets": Recursos gramaticals, pragmàtics i discursius a LRJ 388-389», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, vol. XLVIII (*Miscel·lània Joan Veny*, 4), 2004, p. 5-21; Joan A. ARGENTER, «Did Our Ancestors Codeswitch? Inferring from Written Records», a *Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*, ed. a cura de James Cohen, Kara T. McAlister, Kellie Rolstad i Jeff Mac-Swan, Somerville (Massachusetts), Cascadilla Press, 2005, p. 84-93; Joan A. ARGENTER, «Responsability in discourse: Evidence, report and entitlement to speak in the "Book of deeds of King James"», *Language in Society*, vol. 35 (2006), p. 1-25; Joan A. ARGENTER, «Political oratory, power and authority in a medieval Mediterranean kingdom», *Sociolinguistic Studies*, vol. 2.1 (2008), p. 1-30; Lola BADIA, «Llegir el "Llibre" del rei Jaume», *Serra d'Or*, núm. 385 (1992), p. 53-56; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «La Crònica de Jaume I», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, vol. 12 (1993), p. 409-418.

40. Antoni M. BADIA MARGARIT, «La "substitució lingüística" en la "Crònica" o "libre dels feyts del rey en Jacme"», a *Philologica Hispaniensia in honorem Manuel Alvar*, Madrid, Gredos, 1985, p. 45-53; Antoni M. BADIA MARGARIT, *Coherència i arbitrarietat de la substitució lingüística dins la Crònica de Jaume I*, discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1987-1988, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans,

i de la toponímia,⁴¹ s'han aportat documents per al millor coneixement de la Crònica⁴² i s'han estudiat els manuscrits,⁴³ s'han analitzat alguns passatges de l'obra,⁴⁴

31 p.; Joan A. ARGENTER, «L'alternança de llengües i la commutació de codis en la Crònica de Jaume I», *Estudis Romànics*, vol. XXVI (2004), p. 109-127; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «Notes al vocabulari de la Crònica de Jaume I», a *Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Basilea, 1976)*, ed. a cura de Germà Colón, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1977, p. 83-115; Jordi BRUGUERA TALLEDA, *El vocabulari del 'Llibre dels fets' del rei en Jaume*, Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, que conté diversos treballs publicats anteriorment sobre estrangerismes, vocabulari militar, marítim i religiós, temps verbals, variants textuais, projecció filològica i lingüística etc.; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «La possible filiació dialectal del "Llibre dels fets" de Jaume I», *Arxiu de Textos Catalans antics*, vol. 21 (2002), p. 607-618; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «Vocabulari lematitzat del "Llibre dels fets del rei en Jaume"», *Randa*, núm. 59 (*Homenatge a Jordi Carbonell*, 5), 2007, p. 5-36.; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «Menuderies lèxiques del "Llibre dels fets" de Jaume I», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, vol. LVI (*Miscel·lània Joaquim Molas*, 1), 2008, p. 51-60; Germà COLÓN DOMÈNECH, «La "Taula de paraules difícils" de la Crònica del rei Jaume», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. LXXIII, 2 (1997), p. 197-234; Antoni FERRANDO FRANCÉS, «Aproximació dialectològica al "Llibre dels fets" de Jaume I», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, vol. 20, (2001), p. 511-531.

41. Àngel AGUILÓ, *Repertori dels noms propis geogràfics citats en la Crònica de Jaume I: fet ab referència a l'edició publicada en la Biblioteca Catalana*, Barcelona, 1905, reed. València, Librerías París-València, 1991; Josep MARTÍ MONTOLIU, «Castells, torres i nuclis de població del Regne de València a la Crònica de Jaume I», *Estudis Castellonencs*, vol. 3 (1986), p. 381-407; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «Toponímia de la "Crònica" de Jaume I», a *Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*, ed. a cura d'Albert Manent i Segimon i Joan Veny i Clar, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, vol. I, p. 309-333; Pere Maria ORTS BOSCH, «Notes sobre certs topònims valencians en el "Llibre dels fets" del rei en Jaume», *Saitabi*, núm. 44 (1994), p. 9-21.

42. Andreu BALAGUER I MERINO, «Un document inèdit relatiu a la Chronique catalane du Roi Jacme Ier d'Aragon», *Revue des Langues Romanes*, vol. IV (1878), p. 161-166; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Nous documents sobre la Crònica del Rei en Jaume», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. II (1908), p. 9-12, reed. a Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història i historiografia*, vol. VI, p. 52-57.

43. Cf. el «Prefaci» a les edicions del *Llibre* i Stefano ASPERTI, «La tradizione manoscritta del "Libre dels Feys"», *Romanica Vulgaria*, vol. VII (1984), p. 107-167; Josefina MATEU IBARS, «El manuscrito del "Libre dels Feys" (a. 1343). Algunas observaciones paleográficas», a *Jaime I y su época: X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones 3-5*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1982, p. 527-543, publicat també a *Spanische Forschungen der Görresgesellschaft. 1. Reihe. Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*, vol. 30 (1982), p. 146-192; Jesús ALTURO PERUCHO, «Un altre manuscrit del "Llibre dels fets" del rei en Jaume», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, vol. 17 (1998), p. 490-506; Lúcia MARTÍN PASCUAL, «Àngel Aguiló i la tradició manuscrita del "Llibre dels fets"», a Germà COLÓN i Tomàs MARTÍNEZ ROMERO (ed.), *El rei Jaume I: fets, actes i paraules*, p. 335-348.

44. Robert I. BURNS, «The medieval Crossbow as a Surgical Instrument: an Illustrated Case History», *Bulletin of New York Academy of Medicine*, vol. XLVIII (1972), p. 983-989, reeditat a Robert I. BURNS, *Moors and Crusaders in Mediterranean Spain*, Londres, Variorum, 1978; Germà COLÓN DOMÈNECH, «La Torra que és forçada a la Crònica de Jaume I», *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, núm. 8 (1977), «Lo gentil estil fa pus clara la sentència, monogràfic sobre literatura i cultura a la València medieval», p. 87-96; Germà COLÓN DOMÈNECH, «Uns passatges de la Crònica de Jaume I a la llum dels textos dels "Furs"», a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano (1971)*, vol. II, València, Universitat de València, 1980, p. 459-470; Helena KIRCHNER I GRANELL, «El paper polític i social dels vells a les Illes i Regne de València en la Crònica de Jaume I», a *Cinquenes Jornades d'Estudis Històrics Locals*:

les al·lusions al document escrit i les seves diverses classes,⁴⁵ i també s'han estudiat aspectes cronològics de l'obra, així com els silencis del rei sobre determinats assumptes.⁴⁶

Les edicions i traduccions

El *Llibre dels feits* va tenir una difusió impresa primerenca. La part relativa a la conquesta del regne de València fou impresa a València el 1515 i la totalitat de la Crònica també a València el 1557.⁴⁷ En el segle XIX se'n feren algunes edicions,⁴⁸ i d'altres a principis del segle XX.⁴⁹ Les més usades són les de la segona meitat del

---

Les Illes orientals d'Al-Andalus i les seves relacions amb Sharq al-Andalus, Magrib i Europa cristiana (ss. VIII-XIII), ed. a cura de Guillem Rosselló Bordoy, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1987, p. 103-113; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «Les batalles de Jaume I», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. LXXVII (2001), p. 13-36; Jordi BRUGUERA TALLEDA, «La roca mallorquina de Jaume I», *Randa*, núm. 49 (2002), p. 5-8; Ernest BELENGUER CEBRIÀ, «El relativisme de la veritat en història. Un exemple: el cas de Jaume I a València», *Revista de Catalunya*, núm. 20 (1988), p. 39-52; Jerry R. CRADDOCK, «La pesquisa en Castilla y Aragón: un caso curioso del "Libre dels Feys" de Jaume I», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 27/1 (1997), p. 369-379, i altres que citem en comentar el text.

45. Cartes de donació, confirmació, desafiament, credencials, pactes, plets, tributs, testaments i també al·lusions a escrivans i notaris: María de los Desamparados CABANES PECOURT, «Testimonios diplomáticos en la crónica de Jaime I», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, vol. 7 (1988-1989), p. 263-274.

46. Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, «Cronologia d'hòmens. Història de reis. La notació cronològica en els primers capítols del "Llibre dels fets"», a Germà COLÓN i Tomàs MARTÍNEZ ROMERO (ed.), *El rei Jaume I: fets, actes i paraules*, p. 349-362; Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, «El "Llibre" del rei en Jaume, les absències i els oblitats», *Ribalta. Quaderns d'aplicació didàctica i investigació* (Castelló de la Plana), vol. 14 (2008), p. 11-17.

47. *Crònica o comentaris del gloriosíssim i invictíssim rei en Jacme primer, rei d'Aragó, de Mallorca i de València, comte de Barcelona, d'Urgell i de Montpeller, feta i escrita per aquell en sa llengua natural*, València, vídua de Joan Mey Flandro, 1557. Ha estat objecte de dues edicions facsimil: una a València, Ajuntament de València, 1994, i l'altra: «Jaume I, Crònica o Llibre dels feits», a Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*. Sobre aquestes edicions: Germà COLÓN DOMÈNECH, «Les edicions cincen-tistes valencianes de la "Crònica" de Jaume I», a Germà COLÓN i Tomàs MARTÍNEZ ROMERO (ed.), *El rei Jaume I: fets, actes i paraules*, p. 313-334.

48. *Libre dels feyts esdevenguts en la vida del molt alt senyor rey en Jacme lo Conqueridor, tret del ms. que l'onrat en Ponç de Copons féu escriure de la mà d'en Celestí Destorrents*, Barcelona, Estampa de C. Verdager, 1872 (Biblioteca Catalana). Aquest mateix títol tingué una nova edició a Barcelona, Aguiló, 1904. El 1873, Marian Aguiló publicà també la Crònica: *Chronica o comentaris del gloriosíssim e invictíssim rei en Jacme primer, rey d'Aragó, de Mallorques e de València, compte de Barcelona e de Montpesler, dictada per aquell en sa llengua natural*, curada per Marian AGUILÓ I FUSTER, Barcelona, Llibreria d'Alvar Verdager, 1873.

49. *Crònica o comentaris del gloriosíssim i invictíssim rei en Jaume primer, rey d'Aragó, de Mallorca i de València, comte de Barcelona, d'Urgell i de Montpeller, feta y escrita per aquell en sa llengua natural*, Barcelona, Tipografia Catalana, 1905, 2 v.; JAUME I, *Crònica*, a cura de Josep M. de CASACUBERTA i E. B., Barcelona, 1926 i 1962 (Col·lecció Popular Barcino, vol. 14, 15, 21, 185-186, 196-197, 199-200). D'una altra edició de la Crònica, de Felix Domènech Roure, que començà el 1932, només en sortí un fascicle.

segle xx: unes són dirigides més aviat als filòlegs, amb totes les variants dels diversos manuscrits (es considera que la millor en aquest sentit és la de Jordi Bruguera a la col·lecció *Els nostres clàssics*),⁵⁰ mentre que d'altres ofereixen més notes històriques i menys aparat crític de variants de manuscrits, com la de Ferran Soldevila, que hem reeditat, actualitzant les notes.⁵¹ Aquesta actualització ha afectat tant el contingut, si alguna aportació de la bibliografia recent obligava a canviar alguna interpretació de Ferran Soldevila, com sobretot l'ampliació de la bibliografia citada; pensem que la major part de l'obra del P. Burns, que tant aportà al coneixement de la colonització del regne de València, és posterior a l'any de publicació de *Les quatre grans cròniques*. Altres edicions recents, també bones, són les de Josep M. Pujol, Antoni Ferrando, el mateix Bruguera, etc.⁵² Hi ha edicions facsímil d'alguns dels manuscrits que ens han transmès la Crònica.⁵³ S'han publicat igualment seleccions temàtiques del seu text.⁵⁴

A més de la versió catalana autobiogràfica, es conserva també una versió llatina una mica més tardana deguda a Pere Marsili, feta a instàncies del rei Jaume II, que, segons el pròleg de l'obra, no aprovava que l'autobiografia de Jaume I fos escrita en romanç i desitjava una versió llatina més elegant.⁵⁵ La Crònica de Marsili

50. JAUME I, *Llibre dels feits del rei en Jaume*, a cura de J. BRUGUERA TALLEDA, 2 v., Barcelona, Barcino, 1991 (Els nostres clàssics, B, 10-11).

51. JAUME I, *Llibre dels fets*, a *Les quatre grans cròniques*, ed. a cura de Ferran SOLDEVILA. Cf. la nostra reedició: Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. I, *Llibre dels feits del rei En Jaume*.

52. JAUME I, *Llibre dels fets*, edició de Josep M. PUJOL, Barcelona, Teide, 1991, reed. 2003; JAUME I, *Llibre dels fets*, introducció, transcripció i actualització d'Antoni Ferrando i Vicent Josep Escartí, índex toponomàstic a cura de José Manuel Carrillo i Jordi Xavier Escartí, Catarroja i Barcelona, Afers, 1995; JAUME I, *Llibre dels fets*, ed. a cura de J. Bruguera i Talleda, Barcelona, Proa, 2008 (A tot vent, 479); JAUME I, *Llibre dels fets*, introducció, versió i notes de Francesc Machirant, Alzira, Bromera, 2008 (Els nostres autors, 54). Cf. també la reedició de la versió de Ferran Soldevila a JAUME I, *Crònica o Llibre dels Fets*, Barcelona, Edicions 62, 1982 (Les millors obres de la literatura catalana, 86).

53. JAUME I, *Llibre dels feits del rei en Jacme*, introducció de Martí de RIQUER (p. 1-26), a l'edició facsímil del manuscrit de Poblet (1343), de la Biblioteca Universitària de Barcelona, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1972; «*Llibre dels feits del rei en Jaume*, estudi i edició a cura d'Antoni Ferrando i Francés i Vicent J. Escartí i Soriano, pròleg de Pere Maria Orts i Bosch, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2010, 2 v.: el facsímil del ms. 1734 de la Biblioteca de Catalunya, en estoig i un volum d'estudi (Facsímil, 5).

54. *Conquesta per lo sereníssim rey en Jacme d'Aragó de la ciutat e regne de València*, Barcelona, L'Avenç, 1908; *Extrets del 'Llibre dels feits' de Jaume I el Conqueridor*, introducció de Joan B. Cendrós, Barcelona, J. B. Cendrós, 1976; *La conquesta de Mallorca del 'Llibre dels feits'*, a cura de Lluís Anton Baulenas, Barcelona, Gea, 1986 (Torsimany, 2); Agnès i Robert VINAS, *La conquête de Majorque: Textes et documents, traductions et synthèses*, Perpinyà, Sociéty Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales, 2004, que inclou una selecció de fragments del *Llibre dels feits* i de la *Crònica* de Bernat Desclot; *La conquesta de Mallorca: Textos i documents*, ed. d'Agnès i Robert VINAS, traducció del text francès per Montserrat Rebagliato, Palma, Moll, 2007. No inclou versions adaptades per a estudiants.

55. Cf. sobre aquesta qüestió: Josep M. PUJOL, «Composició oral interactiva en el "Llibre dels feits"», p. 741-742. En el projecte de publicació de les cròniques iniciat per l'Institut d'Estudis Catalans

només ha tingut una edició curada per María de los Desamparados Martínez San Pedro, que ha circulat poc.⁵⁶

El *Llibre dels feits* ha estat objecte, així mateix, de nombroses traduccions a diferents llengües: a l'aragonès,⁵⁷ al castellà,⁵⁸ a l'anglès més d'una vegada,⁵⁹ al francès⁶⁰ i, últimament, al japonès pel professor de la Universitat de Kyoto Akio Ozaki⁶¹ i al portuguès.⁶²

El contingut de l'obra

El *Llibre dels feits* inclou algunes notícies dels regnats d'Alfons el Cast i Pere el Catòlic. Entre aquestes, el rei conta que el seu avi Alfons el Trobador, o el Cast,

---

abans de la guerra, ambdues versions, la del rei i la de Marsili, es publicaven juntes; d'aquest intent es conserven 296 pàgines en plecs impresos, que s'imprimien a mesura que avançava l'obra, fins que va quedar paralitzada. Cf. també Antoni M. BADIA MARGARIT, «Punts de confluència entre la versió llatina i la versió catalana de la "Crònica" de Jaume I», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. XXI (1990) (*Miscel·lània Joan Bastardas*, 4), p. 15-24. Cf. també sobre la difusió de la Crònica del rei: A. RUBIÓ I LLUCH, «La Crònica del rey en Jaume en el XIVè segle», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. I (1907), p. 349-357.

56. Pere MARSILI, *La crònica llatina de Jaime I*, ed. a cura de María de los Desamparados MARTÍNEZ SAN PEDRO, Almeria, 1984. Cf. també d'aquesta autora: «Almeria y la crònica llatina de Jaime I», a *Andalucía entre Oriente y Occidente (1236-1492)*. *Actas del V Coloquio internacional de Historia medieval de Andalucía*, ed. a cura d'Emilio Cabrera, Còrdova, Diputació Provincial de Còrdova, Àrea de Cultura, 1988, p. 95-99.

57. Fou traduïda a l'aragonès per Juan Fernández de Heredia, que la inclougué en la seva obra *Grant coronica dels conqueridores*. La seva versió fou publicada per R. FOULCHÉ-DELBOSC, *Gestas del rey don Jayme de Aragón*, Madrid, Sociedad de Bibliófilos Madrileños, 1909.

58. *Historia del rey de Aragón Don Jaime I el Conquistador*, escrita en llemosí pel mateix monarca, traduïda al castellà i anotada per Marià Flotats i Antoni de BOFARULL, Barcelona, Imprenta i Lib. de la Sra. Viuda e Hijos de Mayol, 1848, i València, Librería de Rosa López, 1848, text complet a Google llibres: *Gestas del rey don Jayme de Aragón*, Madrid, Sociedad de Bibliófilos Madrileños, 1909; *El 'Llibre dels feits': Crònica de Jaime I*, adaptació de la traducció castellana de Flotats-Bofarull, estudi preliminar, regest i transcripció del còdex de Poblet per Vicent GARCIA EDO, València, Vicent Garcia, 1989, 3 v.; *Crònica històrica o 'Llibre dels fets'*, traducció del català, pròleg i notes per Enric Palau, Barcelona, Obras Maestras, 1858, 2 v.; JAIME I el Conquistador, *Libro de los hechos*, traducció y notas de Julia Butiñá, Madrid, Gredos, 2003, reeditat per la Institución Fernando el Católico el 2008.

59. John FORSTER i Pascual de GAYANGOS, *The Cronicle of James I king of Aragon surnamed The Conqueror, written by himself*, Londres, Chapman and Hall, 1883; Damian SMITH i Helena BUFFERY, *A book of Deeds of James I of Aragon. A Translation of the Medieval Catalan 'Llibre dels fets'*, Aldershot, Ashgate, 2003 (*Crusade Texts in Translation*, 10).

60. Agnès i Robert VINAS, *Le Livre des Faits de Jaume I le Conquérant*, Perpinyà, Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales, 2007. L'obra ha estat retraduïda al català: Agnès i Robert VINAS, *El Llibre dels fets de Jaume I el Conqueridor*, versió en català modern de Josep M. PUJOL, Palma, Moll, 2008.

61. Akio OZAKI i Vicent BAIDAL, *Seifukuou Jaume issei kunkouroku*, Kyouto daigaku gakujutu shuppankai, Universitat de Kyoto), 2009.

62. O REI JAUME I O CONQUISTADOR, *Livro dos feitos*, traduït per Luciano José Vianna i Ricardo da CASTRO, São Paulo, Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciencia Raimundo Lulio, 2010.

s'havia de casar amb una filla de l'emperador de Bizanci, Eudòxia, i que trencà el pacte i es casà amb Sança de Castella. Es tracta d'un error del *Llibre*, com ja vaig observar en l'edició. El matrimoni pactat per a Eudòxia era amb el comte Ramon Berenguer IV de Provença, germà d'Alfons el Cast, que no gosà dur-lo a terme quan el 1179 arribà la núvia en un moment polític delicat, perquè l'emperador germànic Frederic Barba-roja, enemic de l'emperador bizantí, era amb tropes prop de Provença, feu de l'Imperi, i podia atacar el comte. Ja que Montpeller no depenia de l'Imperi i el senyor d'aquesta ciutat no tenia res a témer de l'emperador, es casà amb la princesa desairada, que fou l'àvia materna de Jaume I. D'altra banda, segons el genealogista Szabolcs de Vajay, Eudòxia no era filla de l'emperador Manuel, com diu el *Llibre dels feits*, sinó la seva neboda néta, filla de Joan Comnè Ducas, sebastocràtor de l'Imperi i que tenia dret, com a tal, a usar el títol d'emperador; d'aquí vingué, sens dubte, la confusió, tot i que s'ha de subratllar que el poeta Bertran de Born coincideix amb la narració del monarca.⁶³

La resta del *Llibre dels feits* està dedicada a la vida i conquestes de Jaume I. Un dels episodis que conta el rei i que ha tingut sempre més èxit és el seu propi engendrament, el 1207. Els seus pares, Pere el Catòlic i Maria de Montpeller, estaven separats de fet abans del naixement de Jaume I. Per això, el *Llibre dels feits* ens conta que, a precís d'un baró, la comunicació entre els cònjuges es trencà una sola nit, en què Jaume fou engendrat.

El rei conta diverses anècdotes del seu naixement la nit del primer de febrer de 1208, vigília de la Candelera. El seu nom, Jaume, inèdit en la dinastia barcelonina i també en l'aragonesa, li fou imposat per la seva mare com a resultat d'una promesa: de dotze candeles que havien estat enceses en honor de cada apòstol, la de Jaume fou la que més va durar.⁶⁴ D'altra banda, es produïren coincidències, inter-

63. Bernardo MARAGONE, *Annales Pisani*, «Rerum Italicarum Scriptores», vol. VI, part II, Bolo-nya, 1936, p. 68; Szabolcs de VAJAY, «Eudoquía Comnena, abuela bizantina de Jaime el Conquistador», a *Jaime I y su época: X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones 1-2*, Saragossa, 1980, p. 611-631; Ernest MARCOS HIERRO, *Die byzantinisch-katalanischen Beziehungen im 12. und 13. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung der Chronik Jacobs I. von Katalonien-Aragon*, Munic, Institut für Byzantinistik, Neugriechische Philologie und Byzantinische Kunstgeschichte der Universität, 1996 (*Miscellanea Byzantina Monacensia*, 37), p. 139-144, tot i que aquest autor dubta de la identificació de Vajay; Martí AURELL, *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*, Barcelona, Omega, 1998, p. 380 i 405-406; Maria Teresa FERRER i MALLOL i Daniel DURAN i DUELT, «Una ambai-xada catalana a Constantinoble el 1176 i el matrimoni de la princesa Eudòxia», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 30/2 (2000), p. 963-977. Sobre la referència de Bertran de Born a la boda frustrada del rei Alfons amb la filla de l'emperador Manuel: Albert HAUF i VALLS, «Història i literatura: Jaume I i els trobadors», a Maria Teresa FERRER i MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari*, vol. I, p. 897920, concretament, p. 902.

64. François DELPECH, «La naissance de Jacques I d'Aragon: histoire, légende, mythe et rituels», a *Colloque Franco-espagnol: La légende: Anthropologie, histoire, littérature*, Madrid, Casa de Velázquez, 1989, p. 69-101. El pare de Jaume I preferia el nom de Pere i així l'anomenen alguns documents, mentre

pretades com a senyals divins, quan, després del naixement, el nen fou portat a dues esglésies: en una, quan hi entrà la comitiva, s'inicià el càntic del *Te Deum laudamus*, mentre que en l'altra es cantava el *Benedictus Dominus Deus Israel*, sense que s'hagués avisat prèviament.⁶⁵ El monarca narra també molts episodis de la seva difícil infantesa: ostatge primer de l'enemic del seu pare, Simó de Montfort, i orfe de pare i mare, el papa Innocenci III ordenà que fos tornat als seus súbdits.⁶⁶ La seva minoria va estar marcada per les penúries econòmiques⁶⁷ i pels disturbis nobiliaris.⁶⁸ Josep M. Pujol ha assenyalat que el *Llibre dels feits* indica, en els esdeveniments dels primers anys del regnat, l'edat del rei, per justificar a causa de la seva curta edat els nombrosos fracassos. A partir de la submissió dels nobles al rei desapareixen aquestes indicacions.⁶⁹

El rei Jaume I fou un home enamoradís, un «hom de femnes», com ell havia definit el seu pare.⁷⁰ Sobre les seves concubines i amistançades hi ha un treball de Maria Elisa Varela.⁷¹

Una part important del *Llibre dels feits* està dedicada a la narració de la conquesta de Mallorca, que pot comparar-se ara amb el relat que n'ofereix la Crònica àrab d'Ibn Amira al-Mahzumi, que aparegué en una biblioteca particular de Tinduf, i que fou traduïda al català i publicada a Mallorca un any després de la nostra reedició del *Llibre dels feits* i per això no vam poder citar-la.⁷² Aquesta crònica, que es creia perduda, però que es coneixia a través del resum ofert per la Crònica posterior d'al-Maqqari, ens permet, doncs, comparar la versió dels vencedors amb la dels vençuts. La Crònica àrab és molt objectiva i coincideix exactament amb la de

---

que una de les redaccions primeres de les *Gesta Comitum* l'esmenta amb els dos noms: *Petrus Jacobi*; Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I*, p. 1-13.

65. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. 1, *Llibre dels feits*, cap. 5, p. 52-53.

66. Cap. 10 del *Llibre dels feits*, p. 61-62 de la reedició de l'Institut d'Estudis Catalans.

67. Thomas N. BISSON, *Fiscal Accounts of Catalonia under the Early Count-Kings (1151-1213)*, Berkeley-Los Angeles, Londres, University of California Press, 1984, vol. 1, p. 122-150, ha mostrat les penúries econòmiques en els últims temps del regnat del seu pare. Cf. també Thomas N. BISSON, «Las finanzas del joven Jaime I (1213-1228)», a *Jaime I y su época: X Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Comunicaciones 1-1, Saragossa, 1980, p. 161-208, inclòs, en català, a Thomas N. BISSON, *L'impuls de Catalunya: L'època dels primers comtes reis (1140-1225)*, Vic, Eumo, 1997, p. 159-185.

68. Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I*; Luis GONZÁLEZ ANTÓN, «La revuelta de la nobleza aragonesa contra Jaime I en 1224-1227», a *Estudios medievales. Homenaje a J. M. Lacarra*, vol. II, València, 1977, p. 143-163.

69. Josep M. PUJOL, «Composició oral interactiva en el "Llibre dels feits"», p. 754-756.

70. JAUME I, *Llibre dels feits* (reedició), p. 56.

71. Maria Elisa VARELA, *Les relacions amoroses d'Elo Álvarez, Aurembiaix, Blanca de Antillón, Teresa Gil de Vidaure, Berenguera Alfonso, Sibil-la de Saga. Amistançades, concubines o amants de Jaume I?*, a Maria Teresa FERRER I MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari*, vol. 1, p. 577-598.

72. Ibn Amira AL-MAHZUMI, *Kitab Ta'rih Mayurqa Crònica àrab de la Conquesta de Mallorca*, edició i estudi de Muhammad ben Ma'mar, traducció al català de Nicolau Roser Nebot i Guillem Roselló Bordoy, Palma, Universitat de les Illes Balears, 2008.

Jaume I, tot i que els punts de vista, naturalment, siguin diversos. La Crònica àrab assenyala que els incidents marítims causats pels musulmans mallorquins contra els catalans el 1226 i la negativa de l'últim valí almohade Abu Yahya al-Tinmalli a reparar-los foren la causa de la guerra. *El Llibre dels feits* no es refereix a aquests incidents, mentre que sí que ho fa la Crònica de Bernat Desclot.⁷³ La Crònica àrab explica els preparatius cristians i ens dóna les xifres de les tropes reunides per Jaume I, cosa que no ens donen ni el *Llibre dels feits* ni els documents: 1.500 homes a cavall, 20.000 homes a peu, llancers o arquers i 16.000 mariners i resta de gent de la dotació dels navilis. Són xifres més altes que les admeses fins ara: 700 homes a cavall i 15.000 o 16.000 a peu. El nombre d'unitats de la flota, 150 navilis grans, coincideix exactament en el *Llibre dels feits* i en la Crònica àrab. Aquesta última ens informa d'un fet que ignoràvem: la revolta de soldats andalusins contra el valí immediatament abans del desembarcament de Jaume I; la repressió del valí amb nombroses execucions es va haver de suspendre per l'arribada de la flota catalana. Aquesta revolta debilità sens dubte la posició del valí. La Crònica d'Ibn Amira coincideix amb el *Llibre dels feits* en com es produí el desembarcament de Jaume I, i pel que fa a la primera batalla, en com es desenvolupa el setge de la capital de Mallorca, les màquines de guerra usades per ambdues parts, les caves o túnels excavats per provocar la caiguda de les muralles de la ciutat, l'oferta de rendició del valí, refusada per Jaume I per les pressions dels seus nobles, que volien venjança i botí, i la presa violenta i sagnant de la ciutat el 31 de desembre de 1229, amb el consegüent saqueig. Les xifres de morts que donen ambdues cròniques no difereixen gaire: 20.000 segons el *Llibre dels feits* i 24.000 segons Ibn Amira.⁷⁴

Discrepen només en la sort del valí de Mallorca. Segons el *Llibre dels feits*, el valí fou entregat al rei i aquest el confià als seus homes perquè el guardessin amb la promesa que no moriria. La Crònica no en parla més i, per tant, es creia que li havia permès sortir de l'illa. No obstant això, la Crònica d'Ibn Amira conta que la fama que tenia el valí de posseir grans tresors amagats induí els homes que el custodiaven a turmentar-lo perquè confessés on tenia amagat el diner fins a causar-li la mort. Segons Ibn Amira, el rei va assegurar a la família del difunt que la mort del valí no s'havia produït ni per ordre seva ni amb el seu consentiment, és a dir, que els enemics cregueren el monarca, tot i que la Crònica àrab afegeix amb amargor que la família del valí patí el mateix captiveri que la resta de musulmans. El rei callà sobre el final del valí perquè li degué semblar poc honorable per a ell, que havia promès respectar-li la vida. A part d'aquest episodi, silencià voluntàriament pel

73. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. II, *Crònica de Bernat Desclot* (reedició), p. 69-72.

74. Antoni MAS, «La conquesta de Mallorca i d'Eivissa», a Maria Teresa FERRER I MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari* vol. II, p. 401-439.

monarca, la coincidència d'ambdues cròniques n'avalua l'objectivitat i desmenteix algunes hipòtesis gratuïtes, sense proves, que pretenen rebaixar el valor històric del *Llibre dels feits* sota suposats propòsits desmitificadors.⁷⁵ Des de Jerónimo Zurita els historiadors han considerat, després de confrontar el seu relat amb la documentació, que el *Llibre dels feits* de Jaume I és un llibre veraç, tot i que pot tenir elements llegendaris o poc informats en les seves notícies més antigues i potser algun error involuntari tenint en compte que escrivia anys després que els esdeveniments haguessin ocorregut.⁷⁶

Resulta estrany que els estudiosos del *Llibre dels feits* no hagin aprofitat la traducció de la Crònica àrab de la conquesta de Mallorca per a establir comparacions, com he fet jo mateixa, ja que se'n poden fer moltes més.

La conquesta del regne de València, la millor terra i la més bella del món, segons el *Llibre dels feits*, és una altra de les parts importants de l'obra. Ocupa del capítol 127 al 377, des del planejament fins la guerra contra al-Azraq, excepte alguna breu incursió en altres temes.⁷⁷ A continuació es narra la conquesta de Múrcia

75. Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*. A la p. 40 diu, sobre l'error en l'assumpte de la princesa Eudòxia, que el rei menteix de forma conscient i planificada; a la p. 61, que el rei explica els fets amb manipulacions i invencions, i a la p. 63, que, quan el rei narra la conquesta de Mallorca, està fent literatura. El famós episodi de l'oreneta que va fer el niu a la tenda del rei, durant la conquesta de València també seria inventat i tret dels salms: p. 68.

76. Jerónimo ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, ed. preparada per Àngel Canellas López, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1967-1986, el cita constantment com a font d'informació, a vegades en termes elogiosos (vol. 2, p. 347). Els treballs sobre la conquesta de Mallorca són molt nombrosos: Xavier RENEDO, «Ciutat de Mallorca, 31 de desembre del 1229: sant Silvestre, sant Jordi i Jaume I», *Caplletra*, núm. 43, p. 177-198; Xavier RENEDO, «Llums velles i llums noves sobre la batalla de Portopí (Mallorca, 12 de setembre de 1229)», a *Jaume I. Commemoració del VIII centenari*, vol. II, p. 495-520.

77. Selecció bibliogràfica: Miguel GUAL CAMARENA, *Precedentes de la reconquista valenciana*, València, 1952; Miguel GUAL CAMARENA, «Reconquista de la zona castellanense», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. XXV (1949), p. 417-441; Pedro LÓPEZ ELUM, *La conquista y repoblación valenciana durante el reinado de Jaime I*, València, 1995; Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Jaume I a través de la història*; Josep TORRÓ, *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, València, Publicacions de la Universitat de València, 1999. Dels treballs del P. Burns en destaco els següents: Robert I. BURNS, *The Crusader Kingdom of Valencia. Reconstruction of a Thirteenth century Frontier*, Cambridge (Massachusetts), Harvard University Press, 1967, 2 v., trad. castellana: *El reino de Valencia en el siglo XIII (Iglesia y Sociedad)*, València, Del Cénia al Segura, 1982, 2 v., i trad. catalana: *El regne croat de València, un país de frontera al segle XIII*, València, Tres i Quatre, 1993; Robert I. BURNS, *Islam under the Crusaders. Colonial Survival in the Thirteenth-Century Kingdom of Valencia*, Princeton, Princeton University Press, 1974, trad. catalana: *L'Islam sota els croats*, València, Tres i Quatre, 1990, 2 v. Dels volums del *Diplomatari of the Crusader Kingdom of Valencia*, interessen especialment els vol. II i III: Robert I. BURNS, *Foundations of Crusader Kingdom of Valencia*, Princeton, Princeton University Press, 1991, trad. catalana: *Els fonaments del regne croat de València. Rebel·lió i recuperació. 1257-1263. Diplomataris del regne croat de València*, València, Tres i Quatre, 1995, i *Transition in crusader Valencia: years of triumph, years of war (1264-1274)*, Princeton i Oxford, Princeton University Press, 2001; Robert I. BURNS, «The crusade against Al-Azraq: a thirteenth-century mudejar revolt in interna-

per Jaume I, en ajut al seu gendre Alfons el Savi, que havia perdut aquest regne en la vasta revolta mudèjar de 1264, combinada amb un atac de Granada (capítols 378-456).⁷⁸ Els fets més rellevants narrats a l'última part de la Crònica són la croada a Terra Santa, que el rei abandonà després de la sortida de la flota,⁷⁹ la visita del rei al concili de Lió⁸⁰ i l'alçament dels moros valencians, precedit de revoltes de cristians.⁸¹

També hi ha altres episodis interessants, com l'oferta del rei de Navarra de fer-lo successor seu si l'ajudava contra Castella, projecte que fracassà.⁸²

Cal notar que la Crònica no esmenta el casament de l'infant Pere amb Constança, filla del rei Manfred de Sicília, pertanyent a la família imperial alemanya dels Hohenstaufen, que fou negociat el 1260. Fou un canvi importantíssim en la política internacional de Jaume I, tan obediència fins llavors a la Santa Seu com veu-

---

tional perspective», *American Historical Review*, vol. 93 (1988), p. 80-106; Robert I. BURNS i Paul E. CHEVEDDEN, *Negotiating Cultures. Bilingual Surrender Treaties in Muslim-Crusader Spain under James the Conqueror* (amb la contribució de Mikel de Epalza, Leiden, Brill, 1999. Cf. també Enric GUINOT, «La conquesta i colonització del regne de València per Jaume I. Balanç i noves perspectives», a Maria Teresa FERRER I MALLOL (ed.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari*, vol. II, p. 521-535.

78. JUAN TORRES FONTES, *La reconquista de Murcia en 1266 por Jaime I de Aragón*, Múrcia, Diputació Provincial de Múrcia, 1967; Josep-David GARRIDO I VALLS, *Jaume I i el regne de Múrcia*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1997; José Vicente CABEZUELO PLIEGO, «E pot hom bé dir que aquell és dels graciosos regnes del món. Jaime I y el reino de Murcia: conquista y cesión», *Journal of Iberian Studies*, núm. 3 (2013), p. 305-326. En línia: ehumanista.ucsb.edu/IVITRA

79. L'obra més recent sobre la croada és: Ernest MARCOS HIERRO, *La croada catalana. L'exèrcit de Jaume I a Terra Santa*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres, 2006, però s'ha de recordar la gran aportació de Francesc CARRERAS I CANDI, «La Creuada de Jaume I a Terra Santa 1269-1270», a *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó dedicat al rei en Jaume I i a la seva època*, Barcelona, 1909 [1910], p. 106-138, reed. a *Miscel·lanea històrica catalana*, vol. II, Barcelona, 1906, p. 273-305. Cf. també Albert HAUF I VALLS, «Història versus literatura: Apunts sobre Rodes, Grècia i l'Orient en textos catalans medievals», a Maria Teresa FERRER I MALLOL (coord.), *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'edat mitjana*, Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, 16-17 de novembre de 2000), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, p. 327-357; Luis GARCÍA GUIJARRO, «Jaime I y los proyectos de cruzada a ultramar: la coyuntura de 1245-1247», a *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI, VII Centenari de la sentència arbitral de Torrellas, 1304-2004: XVIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó* (València, 9-14 setembre 2004), València, Universitat de València, 2005, vol. II, p. 2165-2176; Damian J. SMITH, «Guerra Santa y Tierra Santa en el pensamiento y la acción del rey Jaime I de Aragón», a *Regards croisés sur la guerre sainte: Guerre, religion et idéologie dans l'espace méditerranéen latin (XIe-XIIIe siècle)*, Actes du colloque international tenu à la Casa de Velázquez (2005), ed. a cura de Daniel Baloup i Philippe Jossierand, París i Tolosa de Llenguadoc, CNRS-Université de Toulouse-Le Mirail, 2006, p. 299-315.

80. JAUME I, *Llibre dels feits*, cap. 523-530, p. 500-509; J. BRUGUERA TALLEDA, «Jaume I al segon concili de Lió», a *Miscel·lània Aramon i Serra*, vol. I, p. 119-126.

81. Robert I. BURNS, *L'Islam sota els croats*; Robert I. BURNS, «Avalots socials a la València del segle XIII», a Robert I. BURNS, *Jaume I i els valencians del segle XIII*, p. 269-300.

82. JAUME I, *Llibre dels feits*, vol. I, cap 138, p. 229. Sobre aquest tema: Juan CARRASCO, *El reino de Navarra y la Corona de Aragón en tiempos de Jaime I el Conquistador (1208-1276)*, a Maria Teresa FERRER I MALLOL (cur.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari*, vol. I, p. 455-469.

rem més endavant en parlar de la Crònica de Bernat Desclot. El *Llibre dels feits* calla sobre aquesta qüestió perquè no és un dels «fets» del rei.⁸³

S'ha assenyalat que l'obra té un desequilibri en el seu contingut, atès que algunes èpoques de la vida del monarca són tractades extensament i minuciosa mentre que en altres moments és més esquemàtica.⁸⁴ Fou una elecció del monarca, que volgué destacar la importància de les conquestes que havia dut a terme.

Valoració de l'obra

Enllaçant amb el que acabem de dir, Asperti comenta que Jaume I no és un historiador que proporcioni una visió de conjunt dels fets ni tampoc és un literat que elabori estilísticament la seva narració, ni tan sols sembla que l'obra fos revisada, atès que hi ha errors sintàctics. El rei ens explica «la seva història», que, naturalment, és subjectiva; per això es perceben en el relat les impressions i els sentiments que li provocaren les escenes viscudes. Afirmar que té una gran bellesa literària i és fascinant com una novel·la d'aventures escrita pel seu autor.⁸⁵

Jordi Rubió posà en relleu el seu to heroic i el seu estil directe i expressiu, així com la seva informació històrica sòlida, cronològicament impecable. Martí de Riquer destacà el sentiment religiós expressat d'una manera insistent, però de cap manera supersticiós ni miracler; la importància de la narració de les campanyes militars, que li dona un to elevadament èpic, i la inclusió de detalls que semblen intrascendents, però que afegeixen una nota afectiva a la relació, com l'episodi de l'oreneta que va fer el niu a la tenda del rei; el seu sentit patriòtic, la vivacitat i l'espontaneïtat de l'estil. Joan Bastardas va dir que la narració de Jaume I és apassionant i apassionada, busca la complicitat de l'oient i el fa partícip de les seves ironies, de la seva ira, del seu dolor. No hi ha cap altre llibre al món, de caràcter històric, diu, que se li pugui comparar per la seva narració impactant. Segons Coll i Alentorn, és un dels textos més importants de la literatura medieval catalana, tant des del punt de vista literari i lingüístic com històric.⁸⁶

83. Cf. Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Panorama general de les relacions internacionals de Jaume I: Les relacions amb Itàlia*, a Maria Teresa FERRER I MALLOL (cur.), *Jaume I: Commemoració del VIII centenari*, vol. I, p. 409.

84. Joaquim MOLAS, *Literatura catalana antiga*, vol. I, *El segle XIII*, Barcelona, Barcino, 1961 (Col·lecció Popular Barcino, CXCI), p. 46.

85. Stefano ASPERTI, «La qüestió de les prosificacions», p. 132-134 i 136; Stefano ASPERTI, «El rei i la història», p. 12 i 24.

86. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 116; Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 408-429; Joan BASTARDAS I PARERA, «Comentari al § 74 del "Llibre dels Feits del rei en Jaume" i altres coses sobre "el millor llibre del món"», *Llengua & Literatura*, núm.18 (2007), p. 353-370; Miquel COLL I ALENTORN, *Historiografia*, p. 141-142.

Joaquim Molas assenyala la gran capacitat d'observació i un vigorós poder descriptiu, el seu estil viu i plàstic, la narració àgil i pintoresca, el llenguatge popular i els diàlegs molt expressius, amb l'ús de llengües estrangeres en el moment oportú.⁸⁷

El Llibre del rei en Pere o Crònica de Bernat Desclot

El *Llibre del rei en Pere* és la segona de les quatre grans cròniques, per ordre cronològic de redacció. Té també un gran mèrit literari i sobretot històric; en general, la informació que proporciona ha merescut la confiança dels historiadors, que han pogut comprovar la veracitat del seu relat, excepte en els capítols inicials, en els quals inclou algunes llegendes, com fan altres cròniques.

L'autor

El nom de l'autor de la Crònica, Bernat Desclot, ha estat un enigma durant molt de temps perquè no es trobava ningú, més o menys relacionat amb la cort, amb aquest nom. La identificació de l'autor es deu a Miquel Coll i Alentorn, que, després d'una llarga investigació, arribà a la conclusió que Desclot era el lloc d'on procedia la família de l'autor de la Crònica, però que el cognom que havia adoptat era el d'Escrivà, nom d'ofici. Bernat Escrivà, que fou tresorer del rei Pere el Gran i cambrer d'Alfons el Liberal, fou en els orígens de la seva carrera un escrivà i en les primeres citacions Escrivà és el seu ofici, mentre que més tard es consolida com a cognom. Les dades biogràfiques permeten constatar que la presència a la cort de Bernat Escrivà coincideix amb els moments en què Bernat Desclot està més documentat. Bernat Escrivà sembla que pertanyia a la família dels Escrivà, que després s'uní a la dels Romaní i que fou una família notable a València. Els seus càrrecs li van permetre estar molt ben informat. Des de 1268, almenys, formava part de la família o companyia de l'infant Pere, que li concedí una escrivania a Gandia. El 1282 era de nou a la cort com a oficial de la casa del rei. En fou aviat el tresorer, i quan deixà aquest càrrec i ascendí a cambrer d'Alfons el Liberal fou quan prengué aquest nou cognom, que està documentat el 1287.⁸⁸ Coll i Alentorn assenyala que era una hipòtesi, no una certesa definitiva, però en general ha estat acceptada, amb l'excepció de Jordi Rubió, que no quedà convençut.⁸⁹

87. Joaquim MOLAS, *Literatura catalana antiga*, vol. I: *Segle XIII*, p. 46-51.

88. Bernat DESCLOT, *Crònica*, edició a cura de Miquel COLL I ALENTORN, Barcelona, Barcino, 1949-1951, 5 v., vol. I, p. 123-174.

89. Vegeu la seva ressenya a l'edició de la Crònica: *Estudis Romànics*, vol. V (1955-1956), p. 220-223.

La redacció de l'obra

La Crònica no està datada. Degué iniciar-se a mitjan 1283, després de l'èxit de l'expedició del rei Pere el Gran a Sicília. Una bona part estava escrita a primers de 1284 i sembla que es conclogué a finals de 1286 o potser el 1288, quan pogué dedicar-se més a escriure; estava acabada amb tota seguretat a mitjan 1295.⁹⁰ Els manuscrits que s'han conservat de l'obra són molts, vint-i-dos; per això l'edició és complicada.⁹¹ S'ha de destacar que d'aquesta crònica se'n feren dues redaccions: la versió definitiva i una altra d'anterior, que fou corregida, segons Stefano Maria Cingolani.⁹² Es conserven també uns fragments que, segons Cingolani, pertanyen a un *Llibre de l'infant en Pere*.⁹³

L'autor utilitza els seus records personals i els dels seus informadors i la documentació coetània. Aprofita informes escrits i orals, testimonis directes, documentació oficial, cartes i diplomes.

Edicions i traduccions

La versió original en català no tingué una edició primerenca com la de Jaume I. Fou publicada, traduïda al castellà, per Rafael Cervera el 1616,⁹⁴ tot i que resumint alguns punts, versió que tingué alguna reimpressió parcial posterior. La primera

90. Bernat DESCLOT, *Crònica*, ed. a cura de Miquel COLL I ALENTORN, vol. I. Cf. també: Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Consideraciones generales acerca de la historiografía catalana medieval», p. 124-192; Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, p. 74-83, i també la reedició de la *Crònica de Bernat Desclot*, de la mateixa obra, p. 14-15.

91. Bernat DESCLOT, *Crònica*, reedició de l'Institut d'Estudis Catalans, p. 28-29.

92. Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII*; Stefano Maria CINGOLANI, «Historiografia al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291). Edició i estudi de textos inèdits: 1. Crònica del rei Pere», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, vol. 25 (2003-2004). *Homeatge a la Prof. Dra. Maria Josepa Arnall i Juan*, p. 201-227; Stefano Maria CINGOLANI, «La storiografia catalana all'epoca di Pietro II e Alfonso II (1276-1291)», *Studi Medievali*, vol. XLVIII (2007), p. 575-618. Cf. també sobre la redacció: Jordi RUBIÓ I BALAGUER, «Algunes interpolacions en els manuscrits de la Crònica d'en Desclot», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. VI (1912), p. 1-12 i 129-158, reed. a Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història i historiografia*, p. 193-255. Cf. també els comentaris de Stefano Maria CINGOLANI a Àlex BROCH (dir.), *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 123-152.

93. Consultables al web www.cervantesvirtual.com/Portales/Historiografia de la Corona d'Aragó.

94. *Historia de Cataluña compuesta per Bernardo Desclot, cavallero catalán...*, traduzida de su antigua lengua catalana en romance castellano por Raphael Cervera, ciudadano honrado de Barcelona, Barcelona, Cormelles, 1616, reeditada en facsímil a Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*. També s'ha publicat, a partir del text que ofereix aquesta traducció, l'episodi de la croada francopapal contra Catalunya: Bernat DESCLOT, *La invasió francesa de l'Empordà el 1285: La Relación histórica de Rafael Cervera, una traducció castellana de la Crònica de...*, a cura de Daniel GENÍS, Castelló d'Empúries, Ajuntament, 2006; Daniel GENÍS, «Historia de Cataluña compuesta por Bernardo Desclot. Notícia d'una traducció castellana de la Crònica de Bernat Desclot de 1616», *Llengua & Literatura*, núm. 17 (2006), p. 227-256.

edició de l'original català fou obra de Jean Alexandre C. Buchon, en un volum que reunia cròniques estrangeres sobre expedicions franceses; la causa de la inclusió de Desclot era la croada francopapal contra Catalunya de 1285. L'obra tingué molt d'èxit i se'n feren nombroses reedicions a França i recentment una a Barcelona.⁹⁵ L'edició de Buchon fou aprofitada també per Coroleu en la seva edició de 1885.⁹⁶ Així mateix, l'edició de Buchon serví de base per a la traducció anglesa de F. L. Critchlow⁹⁷ i també la traducció italiana de Filippo Moisè.⁹⁸ Igualment, Josep Maria Quadrado usà la versió de Buchon en la seva obra sobre la conquesta de Mallorca, amb els capítols corresponents de les cròniques de Marsili i de Desclot.⁹⁹

En el primer terç del segle xx es publicaren, ja sobre algun manuscrit, una edició fragmentària de Ramon d'Alòs-Moner¹⁰⁰ i, amb la llengua modernitzada per a ser compresa per un públic més ampli, diversos capítols de l'obra: el del desafiament de Bordeus i els de la croada francopapal contra Catalunya.¹⁰¹

L'edició bàsica tant per al text de la Crònica com per a la introducció, que ocupa tot el primer volum, és la de Miquel Coll i Alentorn, publicada entre 1949 i 1951.¹⁰² Ferran Soldevila seguí bàsicament el text i els nous coneixements sobre l'obra aportats per Coll i Alentorn i enriqué les notes amb noves informacions sobre personatges i esdeveniments, que en testifiquen la veracitat.¹⁰³ En la reedició de l'Institut d'Estudis Catalans hem posat al dia aquestes notes amb les aportacions

95. Bernat D'ESCLOT, «Chronique de Pierre III et expédition française de 1285 (texte catalan inédit)», a Jean Alexandre C. BUCHON, *Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le XIIIe siècle*, publiées pour la première fois, élucidées et traduites par..., Paris, Auguste Desrez, 1840, p. 565-736, consultable actualment per internet. Reedicions: París, Mairret, 1841; París, au bureau du Panthéon Littéraire, 1860; Orleans, H. HerluiSon Libr., 1875. La reedició barcelonina és facsimil de la de 1860, a Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*.

96. Bernat DESCLOT, *Crònica del rey en Pere e dels seus antecessors passats*, ed. de Josep COROLEU, Barcelona, La Renaixensa, 1885.

97. F. L. CRITCHLOW, *Chronicle of the reign of king Pedro III of Aragon 1275-1285 by Bernat Desclot*, Princeton, Princeton University Press, 1928-1934.

98. *Cronaca de re don Pietro e dei suoi antecessori scritta da Bernardo D'Esclot*, a Filippo MOISÉ, *Cronache catalane del secolo XIII e XIV*, prima traduzione italiana di... con note, studi e documenti, Florència, 1844. Reeditada amb introducció de Leonardo Sciascia, Palerm, Sellerio, 1984.

99. *Historia de la conquista de Mallorca. Crónicas inéditas de Marsilio y de Desclot en su testo lemosín, vertida la primera al castellano*, i adicionada amb nombroses notes i documents per Josep Maria QUADRADO, Palma, E. Trias, 1850.

100. Ramon d'ALÒS-MONER, *Historiografia*.

101. Alfons SERRA BALDÓ, *Bernat Desclot, El desafiament de Burdeus*, Barcelona, Barcino, 1935 (Col·lecció Popular Barcino, 119); Ramon ARAMON I SERRA, *Bernat Desclot. La croada contra Catalunya*, Barcelona, Barcino, 1935 (Col·lecció Popular Barcino, 122); Ramon ARAMON I SERRA, *Bernat Desclot. L'alliberament de Catalunya*, Barcelona, Barcino, 1935 (Col·lecció Popular Barcino 123).

102. BERNAT DESCLOT, *Crònica*, edició a cura de Miquel COLL I ALENTORN, Barcelona, Barcino, 1949-1951, 5 v. (Els nostres clàssics, col. A: 62-64, 66, 69-70).

103. Bernat DESCLOT, *Crònica*, a *Les quatre grans cròniques*, revisió del text, pròleg i notes per Ferran Soldevila, Barcelona, Selecta, 1971, p. 403-664 (Biblioteca Perenne, 26).

de la nova bibliografia.¹⁰⁴ L'edició més recent és la de Stefano Maria Cingolani, que s'ha especialitzat particularment en aquesta crònica.¹⁰⁵ Hi ha altres edicions, sense o amb poc aparat crític, que contribueixen a fer la Crònica més assequible al gran públic,¹⁰⁶ i existeixen també llibres dedicats a la publicació de determinats episodis, en castellà, en francès o en català.¹⁰⁷ Un complement útil a aquestes edicions és l'anàlisi dels topònims i la seva localització.¹⁰⁸

Contingut de la Crònica

Comença amb unes breus referències als regnats dels reis d'Aragó Alfons el Batallador i Ramir el Monjo i seguidament del comte Ramon Berenguer IV, per situar en el seu context la unió de Catalunya amb Aragó en els capítols II i III. En el capítol primer, insereix la llegenda del senescal Guillem Ramon de Montcada, exiliat pel comte per raons que el cronista no vol explicar, i que hauria estat qui hauria negociat el matrimoni amb Peronella d'Aragó. La llegenda confon almenys dos personatges de la mateixa família: el gran senescal, servidor dels comtes Ramon Berenguer III, Ramon Berenguer IV i el rei Alfons, i el seu nét del mateix nom, que assassinà l'arquebisbe de Tarragona Berenguer de Vilademuls, delictes que el cronista no vol mencionar. Ni l'exili d'un Montcada ni la seva intervenció en les negociacions del matrimoni amb Peronella no estan documentats.¹⁰⁹ En el capítol IV dedica unes breus línies a Alfons el Cast, posant en relleu la primera unió d'una

104. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. II, *Crònica de Bernat Desclot* (reedició actualitzada de l'Institut d'Estudis Catalans).

105. Bernat DESCLOT, *Llibre del rei en Pere*, ed. a cura de Stefano Maria Cingolani, Barcelona, Barcino, 2008.

106. Bernat DESCLOT, *Crònica*, ed. a cura d'Anna CORTADELLAS, Barcelona, Teide, 1997 (Tria de clàssics); Bernat DESCLOT, *Crònica*, Barcelona, Edicions 62, 1990 (Les millors obres de la literatura catalana, 76). Reeditada el 1999.

107. Bernat DESCLOT, *Los franceses en Cataluña en 1285*, per Joaquín RODRÍGUEZ ARZÚA, Madrid, Atlas, 1944; *Leyenda del buen conde de Barcelona y la emperatriz de Alemania*: fragment de la Crònica de Bernat Desclot, il·lustrat amb reproduccions de miniatures i facsímils de manuscrits medievals, Barcelona, Seix i Barral, 1953 (felicitaçió de Nadal de l'editorial Seix i Barral); *La conquête de Majorque: Textes et documents*, traductions et synthèses: Agnès et Robert VINAS, Perpinyà, Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales, 2004, amb una selecció de fragments del *Llibre dels feits* i de la Crònica de Bernat Desclot; *La conquesta de Mallorca: Textos i documents*, per Agnès i Robert VINAS, traducció del text francès per Montserrat Rebagliato, Palma, Moll, 2007; Bernat DESCLOT, *Crònica: L'imperi català de l'almirall Roger de Llúria*, Badalona, Sàpiens, 2005.

108. Marc Aureli VILA, *La geografia en la Crònica de Desclot*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1993 (Episodis de la història, 296).

109. Miquel COLL I ALENTORN, *Llegendari*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 194-242 (Textos i Estudis de Cultura Catalana); Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XII*, p. 52-59. Sobre els Montcada: John C. SHIDELER, *Els Montcada: una família de nobles catalans a l'edat mitjana 1000-1230*, Barcelona, Edicions 62, 1987, p. 123-127.

princesa catalanoaragonesa, Constança, amb un membre de la família Hohenstaufen, Frederic II, després emperador d'Alemanya. Pere el Catòlic gaudeix de més espai, ja que Desclot comenta el matrimoni del monarca amb Maria de Montpeller i l'engendrament de Jaume I, que apareix ja adornat amb llegendes que havien circulat sobre l'engany amb què Pere el Catòlic hauria estat conduït al llit de la seva esposa pensant que era el d'una dama de la qual estava enamorat.¹¹⁰ Desclot comenta també amb detall la batalla de Las Navas de Tolosa o d'Úbeda i la de Muret (cap. v i vi), en què Pere el Catòlic morí. Inclou la llegenda de l'emperadriu d'Alemanya, acusada d'adulteri i salvada pel comte de Barcelona, premiat després per l'emperador amb la donació de la Provença (cap. vii-x), llegenda que serveix per a justificar el domini antic de la Provença i les aspiracions de Jaume I de recuperar-lo. Per a Jordi Rubió, aquests primers capítols no tingueren un bon plantejament, segurament per falta de fonts.¹¹¹

La narració del regnat de Jaume I és sintètica, però extensa, del capítol xi al lxiii; és famós el retrat que Desclot fa del rei.¹¹² Dedica molta atenció a la narració de la conquesta de Mallorca. Precisament dins d'aquests capítols s'insereix el relat de la primera conquesta de Mallorca de 1114 pel comte de Barcelona Ramon Berenguer III; en aquest cas, la font historiogràfica usada no és suficientment bona, atès que, malgrat que la conquesta es féu amb la flota pisana i altres aliats d'Itàlia, Desclot atribueix aquesta col·laboració als genovesos, per després inculpar-los de la pèrdua de l'illa, cosa que obligà Jaume I a tornar a conquerir-la.¹¹³ La conquesta de València i les tensions que originà amb Castella també són comentades.

110. Martí DE RIQUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 387, apunta que la llegenda va poder sorgir, després de la mort de Jaume I, per la necessitat de provar la legitimitat del rei en el curs de les reclamacions sobre Montpeller presentades per França.

111. El rei intentà impedir el casament de l'hereva de Provença, Beatriu, amb Carles d'Anjou: Robert I. BURNS, «The loss of Provence. King Jame's raid to kidnap its heiress (1245). Documenting a "legend"», a *Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de Langue d'Oc (12041349): Actes du XIIIe Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon*, Montpeller, 1988, vol. 3, p. 195-231; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 117.

112. «Aquest rei En Jacme d'Aragó fo lo pus bell hom del mon; que ell era major que altre hom un palm, e era molt bé format e complit de tots sos membres, que ell havia molt gran cara e vermella, e flamenca, e el nas llong e ben dret e gran boca e ben feita e grans dents, belles e blanques, que semblaven perles, e els ulls vairs, e bells cabells rossos, semblants de fil d'aur, e grans espatlles, e llong cors e delgat, e els braces grossos e ben faits, e belles mans, e llongs dits, e les cuixes grosses e les cames llongues e dretes e grosses per llur mesura e els peus llongs e ben faits e gint causants. E fo molt ardit e prous de ses armes, e forts, e valent, e llarg de donar, e agradable a tota gent e molt misericordiós; e hac tot son cor e tota sa volentat de guerrear ab sarraïns»: Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. II, *Crònica de Bernat Desclot*, cap. XII, p. 68. Cf. també: Anton M. ESPADALER, «El retrat del rei en Jaume a la Crònica de Bernat Desclot», a *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, a cura de Josep Massot i Muntaner, Barcelona, Universitat de Barcelona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. I, 1997, p. 63-69.

113. Cf. la nota 192 a la reedició de Desclot de *Les quatre grans cròniques*. Els genovesos no havien participat en la croada contra Mallorca, però Desclot els culpa de la pèrdua perquè reflecteix l'inici del

Encara durant el regnat de Jaume I, Desclot comença a ocupar-se ja de l'infant Pere, que serà el protagonista de l'obra.¹¹⁴ En el capítol LI, comenta el matrimoni de l'infant Pere amb Constança de Hohenstaufen, filla del rei Manfred de Sicília, que va suposar un canvi de rumb en la política internacional de Jaume I —fins llavors sempre tan submís a la Santa Seu—, ja que significava aliar-se amb la família imperial alemanya, odiada pel papat. En els capítols LII al LXIV, Desclot ens informa d'aquest enfrontament i de la donació de Sicília a Carles d'Anjou per part de la Santa Seu per a despullar els Hohenstaufen d'aquell regne, cosa que aconseguí, i en la guerra morí Manfred, el pare de Constança.¹¹⁵ Aquesta incursió en la història del regne de Sicília era necessària per a introduir més endavant la intervenció de Pere el Gran a l'illa per defensar els drets de la seva esposa Constança. Abans d'entrar en aquest tema, però, en el capítol LXV s'ocupa de la conquesta del regne de Múrcia, en la qual l'infant va tenir un gran paper,¹¹⁶ i en els següents, de la gran revolta dels moros de València el 1276, de l'assassinat de Ferran Sanxis de Castro, fill bastard de Jaume I, ordenat per l'infant Pere, que l'acusava de traïció, i de la mort de Jaume I en el capítol LXXIII.¹¹⁷ S'ha d'assenyalar que la versió definitiva de la Crònica de Desclot no inclou la

---

deteriorament de les seves relacions amb els catalans en el seu temps. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «I Genovesi visti dai Catalani nel Medioevo. Da amici a nemici», a *Genova, una «porta» del Mediterraneo*, a cura di Luciano Gallinari, CNR. Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea, Gènova, Brigati, 2005, p. 137-174, concretament p. 140-141 i 143. Sembla que Desclot degué basar-se en un text que s'ha conservat amb aquesta versió, publicat per Stefano Maria CINGOLANI, «Historiografia al temps de Pere II i Alfons II», p. 7-30.

114. Ferran SOLDEVILA, *Jaume I. Pere el Gran*, Barcelona, Teide, 1955; Ferran SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal*, Barcelona, Aedos, 1963. És fonamental Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, ed. a cura de Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1952 (la reedició conté dos capítols que havien quedat inèdits a la primera edició, i índexs). Soldevila no va poder acabar la seva obra, que arriba només fins al 1278. Cf. també Stefano Maria CINGOLANI, *Pere el Gran: vida, actes i paraules*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya i Base, 2010.

115. Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, vol. I, cap. VI i IX-X. Sobre la creació de l'estat angeví: Peter HERDE, *Karl I. von Anjou*, Stuttgart, 1979; Jean DUNBABIN, *Charles I of Anjou. Power, Kingship and State-Making in Thirteenth-Century Europe*, Londres, Longman, 1998; Georges JEHEL, *Charles d'Anjou (1226-1285), comte d'Anjou et de Provence, roi de Sicile et de Jérusalem. Un capétien en Méditerranée*, Amiens, CAHMER. Laboratoire d'Archéologie et d'Histoire de l'Université de Picardie Jules Verne, 2005; Gian Luca BORGHESE, *Carlo I d'Angiò e il Mediterraneo. Politica, diplomazia e commercio internazionale prima dei Vespri*, Roma, École Française de Rome, 2008. Sobre el rei Manfred: Enrico PISPISA, *Il regno di Manfredi. Proposte di interpretazione*, Messina, Sicania, 1991.

116. Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, vol. I, cap. VII; Juan TORRES FONTES, *La reconquista de Murcia en 1266 por Jaime I de Aragón*, Múrcia, Diputació Provincial de Múrcia, 1967; Josep-David GARRIDO I VALLS, *Jaume I i el regne de Múrcia*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1997; Carlos de AYALA MARTÍNEZ, «Jaime I y la sublevación mudéjar-granadina de 1264», a *Homenaje al Prof. Juan Torres Fontes*, vol. I, 1987, Múrcia, Universidad de Murcia i Academia Alfonso X el Sabio, p. 93-107.

117. Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, cap. XIV-XVI.

narració de la croada de Jaume I a Terra Santa, que, en canvi, era en la primera redacció.¹¹⁸

El relat del regnat de Pere el Gran s'inicia amb la derrota dels moros rebels a València,¹¹⁹ la revolta dels nobles catalans de 1280¹²⁰ i les relacions diplomàtiques amb Castella i França, en els capítols LXXIV al XXVI.¹²¹

Ja a partir del capítol LXXVII comença el relat dels preparatius per a l'expedició contra Alcoll, és a dir, Collo, al regne de Tunis,¹²² i des del LXXXVII, el pas d'aquesta expedició a Sicília després de les Vespres Sicilianes de 1282, quan el rei Pere fou cridat pels sicilians, que s'havien rebel·lat contra l'ocupació francesa, perquè fes efectius els drets al regne de Sicília de la seva muller, Constança, hereva del rei Manfred.¹²³ Els esdeveniments des de l'any 1283 fins a la mort del monarca el 1285 són els relatats amb més minuciositat, exactitud, vivacitat i dramatisme: el desa-

118. L'episodi es publica a l'apèndix 4 de Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII*, p. 792-793; estudiat a les p. 270-276. Sobre la croada: Ernest MARCOS HIERRO, *La Croada catalana: L'exèrcit de Jaume I a Terra Santa*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres, 2006.

119. Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, vol. II, cap. I-III.

120. Francesc CARRERAS I CANDI, «Lo siti de Balaguer del 1280», a Francesc CARRERAS I CANDI, *Miscelanea històrica catalana*, vol. II, Barcelona, 1906, p. 37-56.

121. Ferran SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran*, p. 137-139 i 141; Ferran SOLDEVILA, *Jaume I. Pere el Gran*, p. 107; Carlos de AYALA MARTÍNEZ, «Paces castellano-aragonesas de Campillo-Ágreda (1281)», *En la España Medieval*, vol. V/I (1986), p. 151-168; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra: La Corona Catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 2005, p. 19-25.

122. Charles E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib, aux XIIIe et XIVe siècles*, Paris, PUF, 1966, p. 243-248; J. MIRET I SANS, «Notes sobre la expedició del rey Pere lo Gran a Berbería», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. VII (1913-1914), p. 354-360; Anna UNALI, «Considerazioni sulla spedizione africana di Pietro III d'Aragona», a *XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona: La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, vol. IV, p. 421-431.

123. Michele AMARI, *La guerra del Vespro siciliano*, 9a ed., Milà, 1886. Cf. també diverses ponències i comunicacions aplegades a *XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona: La società mediterranea all'epoca del Vespro*: Francesco GIUNTA, «La società mediterranea all'epoca del Vespro», vol. I, p. 23-36; Salvatore TRAMONTANA, «La Sicilia prima del Vespro», vol. I, p. 37-53; Alberto BOSCOLO, «L'eredità sveva di Pietro il Grande, re d'Aragona», vol. I, p. 83-99; Frederic UDINA MARTORELL, «En torno al "Vespro" y la Corona de Aragón», vol. I, p. 111-127; Henri BRESCH, «1282: Classes sociales et révolution nationale», vol. II, p. 241-258; E. RUIZ-DOMÉNEC, «¿Por qué la conquista de Sicilia?: Una lectura receptiva de Desclot», vol. IV, p. 161-186; Enzo SIPIONE, «Settecento anni fa: il Vespro Siciliano», vol. IV, p. 315-329. Cf. també: Edith PÁSZTOR, «La guerra del Vespro e i suoi problemi», *Quaderni Catanesi*, núm. 1 (1979), p. 135-158; Salvatore TRAMONTANA, *Gli anni del Vespro: l'immaginario, la cronaca, la storia*, Bari, 1989; Marta van LANDINGHAM, «The Hohenstaufen Heritage of Constanza of Sicily and the Mediterranean Expansion of the Crown of Aragon», a Dionisius A. AGIUS i Ian Richard NETTON, *Across the Mediterranean Frontiers: Trade, Politics and Religion, 650-1450*, a cura de Dionisius A. Agius i Ian Richard Netton, Brepols, 1997, p. 87-104; Raquel HOMET, «Monarquía y expansión en la historiografía catalana: la Crónica de Bernat Desclot», a Laura BALLETTTO (ed.), *Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna. Studi in onore di Geo Pistarino*, Gènova, Glauco Brigati, 1997, p. 479-505.

fiament de Bordeus, que havia d'enfrontar Pere el Gran amb Carles d'Anjou i on el rei va haver d'acudir disfressat i amb només quatre acompanyants, per deixar constància de la seva presentació i marxar immediatament, ja que els anglesos havien declinat l'obligació de mantenir la neutralitat del camp de duel i el rei hauria caigut en mans dels seus enemics.¹²⁴ Aquesta part de la Crònica, que correspon a dos anys i mig, ocupa 64 capítols i representa més de la meitat de l'obra, i fins i tot dins d'aquesta part hi ha 39 capítols dedicats a només catorze mesos, els que corresponen a la croada francopapal contra Catalunya i els seus antecedents i conseqüències fins a la mort del rei, atenció explicable perquè aquesta invasió, amb un exèrcit de proporcions mai vistes, podia haver suposat el destronament de la dinastia de la casa de Barcelona, ja que el papa ja havia depositat el rei Pere i havia atorgat els seus regnes a Carles de Valois.¹²⁵ Miquel Coll i Alentorn va destacar el relat de moments dramàtics com les vacil·lacions del poble de Perpinyà davant la pugna entre el rei Jaume II de Mallorca i el rei Pere, a qui se sentien lligats per vincles nacionals, o la desmoralització dels croats davant el coll de Panissars, que semblava infranquejable, el dramatisme de l'evacuació de Peralada, etc.¹²⁶

Valoració de la Crònica

Per a Miquel Coll i Alentorn, que és qui millor ha estudiat la Crònica de Desclot, aquesta obra destaca pels seus mèrits literaris, històrics, lingüístics i de pintura de caràcters, especialment del rei Pere el Gran; és precisa i està ben construïda, domina el diàleg i la seva prosa és d'una gran claredat. Afegeix que construeix la

124. Ferran SOLDEVILA, «Pere II el Gran: el desafiament amb Carles d'Anjou», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. IX (1915-1916), reeditat, sense notes, a Ferran SOLDEVILA, *El desafiament de Pere el Gran amb Carles d'Anjou*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1960 (Episodis de la història, 2); Anna Laura TROMBETTI BUDRIESI, «La sfida di Bordeaux: divagazioni sul tema di un duello mancato», a *XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. La società mediterranea all'epoca del Vespro*, vol. IV, p. 409-419; Ludwig VONES, «Un mode de résolution des conflits au bas Moyen Age: le duel des princes», a Philippe CONTAMINE i Olivier GUYOTJEANNIN (ed.), *La guerre, la violence et les gens au Moyen Âge, 119e Congrès National des Sociétés historiques et scientifiques. Section d'Histoire médiévale et philologie (Amiens, 1994)*, vol. I, Éditions du CTHS, 1996, p. 321-332.

125. Josep Maria POU I MARTÍ, «Conflictos entre el pontificado y los reyes de Aragón en el siglo XIII», a *Sacerdozio e regno da Gregorio VII a Bonifacio VIII*, Roma, 1954, p. 139-160; Àngel FÀBREGA GRAU, «Actitud de Pedro III el Grande de Aragón ante la propia deposición fulminada per el papa Martín IV», *Miscellanea Historiae Pontificiae*, vol. XVIII (1954), p. 161-180; Josep PELLA Y FORGAS, «La gran invasió francesa en Cataluña del año 1285», *Revista de Ciencias Históricas*, vol. IV (1886), p. 120-147; Joseph R. STRAYER, «The crusade against Aragon», *Speculum*, vol. XXVIII (1953), p. 102-113; Enric MIRAMBELL BELLA, *El setge de Girona en temps de Pere el Gran*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1963 (Episodis de la història, 43). Més informació bibliogràfica a les notes de la reedició de la Crònica de Bernat Desclot per l'Institut d'Estudis Catalans.

126. Bernat DESCLOT, *Crònica*, vol. I, p. 7-8.

seva obra com una simfonia de diversos temps, sotmesos a un crescendo genialment graduat i coronats per un final ple de patètica grandesa. Pel que fa al seu valor històric, destaca la seva objectivitat i serietat i el seu ús de documentació. També Jordi Rubió va lloar la seva objectivitat i precisió. Joaquim Molas coincideix en aquestes apreciacions, i també Ferran Soldevila, que havia pogut comprovar, a través dels seus estudis sobre el regnat de Pere el Gran, la fiabilitat de les informacions proporcionades per Desclot.¹²⁷ Jo mateixa vaig poder verificar que la seva informació és bona, fins i tot la que dóna sobre el bàndol francès durant la croada contra Catalunya.¹²⁸

Tot i admetre la professionalitat de Desclot, la seva recerca de fonts i materials al nivell dels millors historiadors europeus, Cingolani diu que no està exempt d'invencions historicoliteràries. Reconeix que té consciència del seu treball, lucidesa ideològica i interpretativa i capacitat literària i que recorre a tota classe de documentació, però com que recull rumors durant la guerra contra els francesos, assegura que aquí no és gaire de fiar i diu que no l'hem de creure sempre.¹²⁹ Així aconsegueix que la premsa presenti títols com «La Crònica de Desclot no és de fiar».¹³⁰ Però no demostra els errors en què pot haver incorregut Desclot, excepte quan es refereix a èpoques antigues a l'inici del relat, errors comuns en les altres cròniques que incorporen llegendes a la part més antiga. La seva argumentació no és sòlida. En un altre lloc, dibuixa el caràcter del rei com a molt fort i agosarat, impulsiu, calculador i també misteriós. Em semblà que dir que era misteriós només perquè va mantenir en secret la destinació del seu estol dirigit a Alcoll i després a Sicília és una exageració, perquè és el que feia gairebé tothom a l'edat mitjana a fi que l'enemic no es preparés; tampoc no podia fer públic l'itinerari que pensava seguir per anar al desafiament de Bordeus perquè hauria estat perillós per a la seva seguretat. No repetirem la seva argumentació; és millor llegir el seu text i treure'n les pròpies conclusions.

L'obra de Desclot és la crònica de referència per al regnat de Pere el Gran.

127. Bernat DESCLOT, *Crònica*, ed. Miquel Coll i Alentorn, vol. 1, p. 5-7 i 106; *Les quatre grans cròniques*, ed. Ferran Soldevila, p. 82, i reedició de l'Institut d'Estudis Catalans, p. 26; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. 1, p. 118-119; Joaquim MOLAS, *Literatura catalana antiga*, vol. 1, *Segle XIII*, p. 54-61.

128. Per exemple, està informat de la presència d'alguns nobles en el bàndol francès durant la croada contra Catalunya, concretament del duc Joan de Brabant, a qui la Crònica anomena duc de Braiman i el fa intervenir en una discussió de la família reial francesa, amb la qual estava emparentat a través de la seva germana, segona esposa del rei Felip l'Atreït, tot i que Desclot s'equivoca en el parentiu, ja que no era sogre del rei de França sinó cunyat. La presència d'aquest noble a la croada està documentada per treballs recents. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. II, *Crònica de Bernat Desclot*, reedició de l'Institut d'Estudis Catalans, nota 1013. Cf. una altra opinió sobre el Desclot historiador: Jaume AURELL, *Authoring the past*, p. 164-168.

129. Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*, p. 89, 99, 102, 103, etc.

130. Lluís BONADA, «La Crònica de Desclot no és de fiar», *El Temps*, 17 d'octubre de 2006, p. 74-76.

La Crònica de Ramon Muntaner

És la més llarga i popular de les quatre grans cròniques catalanes, ja que Ramon Muntaner fou un excel·lent narrador. No és pròpiament una crònica reial perquè no fou escrita per cap rei ni per suggeriment de cap monarca ni tan sols en àmbit cortesà, tot i que Muntaner era persona apreciada almenys a la cort de Mallorca. Sempre s'ha considerat que formava un bloc amb les altres perquè, com aquelles, relatà la història de la dinastia, incloent la narració de l'expedició de la Gran Companyia Catalana a Orient, que no era oficial, però que estigué relacionada amb la branca de la dinastia regnant a Sicília i amb la de la Corona catalanoaragonesa (Berenguer d'Entença fou considerat dins la Companyia com el representant de Jaume II).¹³¹

L'autor

Muntaner havia nascut a Peralada, una vila de la comarca de l'Empordà, propera a Figueres, el 1265. La seva família devia ser prou acomodada per a posseir una casa digna d'allotjar Jaume I el 1274 i pocs mesos després el rei Alfons X el Savi de Castella i la seva esposa la reina Violant, filla de Jaume I, en el seu viatge a la cort papal.¹³²

Essent molt jove, el 1276, acompanyà l'infant Pere, poc després rei, en un viatge a París per fer una visita al rei de França i als seus fills, que eren els seus cosins germans. Segurament, Muntaner formava part del seguici de Roger de Llúria, a qui serví durant un cert temps. Romangué des de llavors bé al costat d'aquest noble, bé a la cort, i ja no tornà a Peralada; casa seva i tota la vila foren destruïdes durant la invasió francesa de 1285, la famosa croada francopapal contra Pere el Gran.

131. Ernest MARCOS HIERRO, *Almogàvers: La història*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres, 2005.

132. Sobre la vida de Ramon Muntaner, cf.: Antoni de BOFARULL, *Ramón Muntaner, guerrero y cronista*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1883; FRANCISCO ALMARCHE Y VÁZQUEZ, «Ramon Muntaner, cronista dels reis de Aragó, ciutadà de València», a *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó dedicat al rei en Jaume I i a la seva època*, Barcelona, 1909 [1910], p. 483-505; Carles RAHOLA, *En Ramon Muntaner: L'home, la Crònica*, Barcelona, Ateneu Empordanès, 1922, reedició a Sant Cugat del Vallès, E. R. Edicions Catalanes, 1984; MARTÍ DE BARCELONA, «Regesta de documents relatius al gran cronista, Ramon Muntaner», *Estudis Franciscans*, núm. XLVIII (1936), p. 218-233, i «Nous documents per a la biografia de Ramon Muntaner», *Spanische Forschungen*, vol. VI (1937), p. 310-326; Rafael TÀSIS I MARCA, *La vida d'en Ramon Muntaner*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1964 (Episodis de la història, 51); Ferran SOLDEVILA, «Prefaci» a la Crònica de Ramon Muntaner, a *Les quatre grans cròniques*, primera numeració de l'edició de 1971, p. 89-101, especialment p. 98-100, i a la reedició de l'Institut d'Estudis Catalans, p. 17-18; Josep M. SANMARTÍ, *Ramon Muntaner: expedicions i conquestes pel Mediterrani*, Barcelona, Blume, 1980; Miquel COLL I ALENTORN i Joan-F. CABESTANY, *Muntaner*, Barcelona, Nou Art Thor, 1987 (Gent nostra, 54); Joan Pau RUBIES I MIRABET, «Mentalitat i ideologia de Ramon Muntaner», a *Historiographie de la Couronne d'Aragon et les pays de Langue d'Oc (1204-1349). Actes du XIIe Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon*, 1988 («Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier», xvii), p. 83-108; Anton Maria ESPADALER, «Ramon Muntaner, exemple, servei i aventura», *Revista de Catalunya*, núm. 133 (octubre 1998), p. 94-107.

És possible que Muntaner participés en la conquesta de Menorca (1286-1287), i el 1298 o 1299 es trobava instal·lat a Sicília, on aviat es convertí en procurador general de Roger de Flor, a qui acompanyà en l'expedició a l'Imperi bizantí el 1303. Muntaner fou canceller i mestre racional de la Gran Companyia Catalana d'Orient fins a 1307. L'abandonà, juntament amb l'infant Ferran de Mallorca, quan aquest fracassà en el seu intent d'acabdillar-la.¹³³

Després d'haver deixat els seus càrrecs a la Companyia, Muntaner va tornar a Sicília i d'aquí a Catalunya, tot i que el 1309 tornà a Sicília, on el rei Frederic li va confiar el càrrec de governador de les illes de Gerba i els Quèrquens, que exercí fins a 1315. Durant aquesta etapa va fer un viatge a València el 1311 per contraure matrimoni amb Valençona, amb qui tornà a Gerba fins que se li encarregà d'acompanyar al regne de Mallorca el fill de l'infant Ferran, que havia quedat orfe i que més endavant seria rei. S'establí després a València, on fou jurat de la ciutat i com a tal assistí a la coronació d'Alfons el Benigne el 1328. Entre 1331 i 1332 es traslladà a Mallorca, on Jaume III el va nomenar camarlenc i batlle d'Eivissa; morí en aquesta illa en l'exercici del seu càrrec el 1336, quan tenia setanta-un anys.¹³⁴

Muntaner va professar una lleialtat sense fissures a tots els membres de la dinastia catalana, tant a la regnant a la Corona d'Aragó com a la de Mallorca o Sicília, als quals desitjava veure sempre units; per això dissimulà les seves divergències, especialment en el moment de la invasió de Catalunya per la croada francopapal. A més, va procurar donar consells de bon govern i d'unió a les branques de la dinastia sorgida d'Aragó i de Catalunya i regnants també a Mallorca i a Sicília. Muntaner fa un gran elogi de la dinastia en dir que els reis d'Aragó eren bons senyors que ajudaven els seus vassalls i que els tractaven més com a companys que com vassalls, mentre que altres reis tractaven molt durament els seus súbdits. Jordi Rubió suposava que Muntaner desitjava fer patents els seus serveis a la dinastia i obtenir una recompensa per a ell i els seus descendents.¹³⁵

Redacció de la Crònica

Segons Muntaner mateix, començà a escriure la Crònica el 1325, quan ja estava retirat a la seva alqueria de Xirivella, al regne de València. Degué acabar-la el 1328, després d'assistir a la coronació d'Alfons el Benigne.¹³⁶

133. Sobre l'infant: Antoni RUBIÓ I LLUCH, «Contribució a la biografia de l'infant Ferran de Mallorca», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. VII (1913), p. 291-379.

134. Fany TUR, *Cartes [de Jaume III de Mallorca] a Ramon Muntaner (1332-1335)*, transcripció de..., Eivissa, Arxiu Històric, 1992, 19 p.

135. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 123.

136. Sobre la redacció: Lluís NICOLAU D'OLWER, *La Crònica de Ramon Muntaner, filiació dels seus textos*, Barcelona, 1936.

La Crònica adopta una forma autobiogràfica, tot i que la part que ho és realment és la que correspon a l'expedició a Orient i alguns altres passatges. Sovint exposa fets en els quals no intervingué personalment. Tant Romeu com Hauf defineixen aquesta crònica com unes memòries d'un home d'acció i, per tant, la seva obra és inseparable de la seva vida agitada.¹³⁷

L'obra de Muntaner tingué un gran èxit, especialment en el segle xv, en què serví d'inspiració per a la novel·la *Tirant lo Blanc*. Fou objecte de tres continuacions en el segle xiv. Giuseppe Grilli n'ha estudiat la difusió.¹³⁸

Edicions i traduccions

La Crònica de Ramon Muntaner és de les que han tingut més èxit d'edicions i de traduccions. Les primeres edicions foren del segle xvi, una a València i una altra a Barcelona. Segons Soldevila, és de finals del xvi la primera traducció castellana, feta per Miguel Montere. ¹³⁹ En el segle xix, Antoni de Bofarull publicà l'original català i la traducció castellana i també Josep Coroleu dugué a terme una altra edició en català. ¹⁴⁰ D'aquest segle són també alguns traduccions. La més primerenca és la francesa de Jean Alexandre C. Buchon; la segona edició fou, segons Soldevila, corregida per Josep Tastu: tingué un èxit notable i nombroses reedicions, cosa comprensible atès que aportava informació sobre la croada francesa contra Catalunya, l'expansió angevina pel Mediterrani i l'expedició de la Gran Companyia Catalana a Orient, on els francs tenien possessions. ¹⁴¹ La versió alemanya, amb

137. Stefano Maria CINGOLANI, «Jo, Ramon Muntaner. Consideracions sobre el paper de l'autobiografia en els historiadors en llengua vulgar», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. xi (*Miscel·lània Badia i Margarit*, 3), 1985, p. 95-125; Josep ROMEU, *Literatura catalana antiga*, vol. II, *El segle xiv*, Barcelona, Barcino, 1961 (Col·lecció Popular Barcino, CXCIV), p. 17; Albert HAUF I VALLS, *Les cròniques catalanes medievals*, p. 59. Cf. també els comentaris de Stefano Maria Cingolani a Àlex BROCH (dir.), *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 152-188.

138. Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 480; Giuseppe GRILLI, «Aspectes de la fortuna de la Crònica de Muntaner», a *Historiographie de la Couronne d'Aragon et les pays de Langue d'Oc (1204-1349). Actes du XIIe Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon*, 1988 (*Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier*, xvii), p. 109-117.

139. Ramon MUNTANER, *Chronica o descripció dels fets e hazanyes del inclyt rei don Jaume I, rei d'Aragó, de Mallorca e de València, compte de Barcelona e de Muntpesller e de molts dels seus descendents*, València, Vídua de Joan Mey Flandro, 1558, reeditada a Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*; Ramon MUNTANER, *Chronica o descripció dels fets...*, Barcelona, Jaume Cortey, 1562 (edició a partir de la de València).

140. *Crònica catalana de Ramon Muntaner, texto original y traducción castellana, acompañada de numerosas notas*, per Antoni de Bofarull, Barcelona, Impr. de Jaume Jepús, 1860, consultable a través de Google Llibres; *Crònica d'en Ramon Muntaner*, amb un prefaci de Josep Coroleu, Barcelona, La Renaixença, 1886.

141. *Chronique de Ramon Muntaner, traduite pour la première fois du catalan par J. A. Buchon*, Paris, Verdière, 1827, 2 v. (Collection des chroniques nationales françaises, 5-6), consultable a Google

dues edicions, també és antiga.¹⁴² Quasi contemporània és la versió italiana de Filippo Moisè, mentre que la d'Enrico Cardona és fragmentària; Soldevila assenyala, en el prefaci a la seva edició, que hi havia una traducció medieval al sicilià, fragmentària, que s'havia publicat a Bolonya el 1865, però no l'he trobat als catàlegs digitalitzats de les biblioteques.¹⁴³ En tots aquests casos, no hi ha noves traduccions completes posteriors.

En el segle xx, les edicions han estat molt nombroses. Es començà amb l'edició de Barcino i, ja el 1971, aparegué la de Ferran Soldevila, profusament anotada, i en seguiren moltes altres amb menor anotació.¹⁴⁴ A principis de segle aparegué també una traducció anglesa, l'única completa que existeix de moment,¹⁴⁵ i una nova traducció castellana.¹⁴⁶

Les edicions més recents, ja del segle XXI, són una de València, que ofereix el text original i la traducció castellana, la reedició facsímil de la primera edició de València i la reedició de la versió de Soldevila revisada i amb l'anotació històrica posada al dia.¹⁴⁷ Cal afegir-hi ara l'edició de Josep Antoni Aguilar Àvila, bé que no

---

Llibres; *Chronique du très magnifique seigneur Ramon Muntaner*, a Jean Alexandre C. BUCHON, *Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le XIIIe siècle*, publiées pour la première fois, élucidées et traduites par..., Paris, Auguste Desrez, 1840, p. 565-736, p. 217-564, consultable a través d'Internet, reeditada a Paris, Mairet, 1841, a Paris, au bureau du Panthéon Littéraire, 1860, i a Orleans, H. HerluiSon Libr., 1875.

142. Ramon MUNTANER, *Chronik: des edlen en Ramon Muntaner aus dem Catalanischen des vierzehnten Jahrhunderts*, übersetzt von Dr. K.Fr.W. LANZ, Leipzig, W. Engelmann, 1842, 2 v., text complet a Google Llibres; Ramon MUNTANER, *Chronik: des edlen en Ramon Muntaner*, herausgegeben von Dr. Karl Lanz, Stuttgart, gedruckt auf Kosten des literarischen Vereins, 1844, consultable a Google Llibres.

143. *Cronaca del magnificentissimo signore Ramon de Muntaner*, a Filippo MOISÉ, *Cronache catalane del secolo XIII e XIV*, prima traduzione italiana di... con note, studi e documenti, Florència, 1844; *Dall'antica letteratura catalana*, studii di Enrico Cardona, seguiti dal testo e della traduzione della vita di Giacomo I tolta della Cronaca catalana di Ramon Muntaner, Nàpols, Tip. di Luigi Gargiulo, 1876.

144. Ramon MUNTANER, *Crònica*, text i notes per E. B., Barcelona, Barcino, 1927 (Col·lecció Popular Barcino, 19), nova edició, Barcelona, Barcino, 1951-1952, 9 v. (Col·lecció Popular Barcino, 141-148); Ramon MUNTANER, *Crònica*, a Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, Selecta, 1971, p. 665-1000; Ramon MUNTANER, *Crònica*, versió íntegra al català actual per Joan Francesc Vidal Jové, revisió del llenguatge per Bartomeu Bardagí, Barcelona, Selecta, 1973 i 1977; Ramon MUNTANER, *Crònica*, a cura de Marina Gustà, pròleg de Joan Fuster, Barcelona, Edicions 62, 1979 (Les millors obres de la literatura catalana, 19-20); Ramon MUNTANER, *Crònica*, selecció i pròleg de Vicent Escrivà, il·lustracions de M. Boix, Alzira, Bromera, 1986 (Els nostres autors, 3); Ramon MUNTANER, *Crònica*, versió a cura de Coia Cabré, Barcelona, 1992 (Tria de clàssics, 5); Ramon MUNTANER, *Crònica*, a cura de Vicent Josep ESCARTÍ, València, Institució Alfons el Magnànim, 1999, 2 v. (Biblioteca d'autors valencians, 41).

145. Lady GOODENOUGH, *Ramon Muntaner, Chronicle*, Londres, Hakluyt Society, 1920-1921, 2 v. Consultable per internet: Publications, Catalan Series, Cambridge, Ontario, 2000, www.yorku.ca/inper/muntaner-goodenough.pdf

146. Ramon MUNTANER, *Crònica*, introducció de Joan Fuster, traducció, notes i índexs de Joan F. Vidal Jové, Barcelona, Alianza Editorial, 1970 (El libro de bolsillo. Clásicos, 232).

147. Ramon MUNTANER, *Crònica*, anotada i comentada per José Manuel Gironès Guillem i Guillem de Joan-Centelles, traducció dels textos per Maria Jesús Plasencia Diago, text de la Crònica en ca-

és completa: comprèn del pròleg al capítol 146, però presenta una anotació molt rica.¹⁴⁸

Hi ha també edicions fragmentàries que ofereixen una selecció de textos¹⁴⁹ i edicions temàtiques parcials, del «Sermó», a vegades amb estudi inclòs,¹⁵⁰ i sobretot de l'expedició catalana a Orient, de la croada de França contra els catalans i de la conquesta de Sardenya; destaquen les traduccions al castellà, al francès, a l'italià i al búlgar.¹⁵¹

S'han de mencionar també, com fa Soldevila, les paràfrasis, és a dir, el desenvolupament explicatiu del text: la de Francesc de Montcada, en castellà, i la de Gustave Schlumberger, en francès.¹⁵²

---

talà i castellà; altres textos en català, castellà i italià, València, Generalitat Valenciana. Fundació Jaume II el Just, 2005, 3 v.; Ramon MUNTANER, *Crònica*, Edició facsímil de la primera edició (València, 1558), a Stefania Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*; Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. III, *Crònica de Ramon Muntaner*, reedició de l'Institut d'Estudis Catalans.

148. Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Crònica de Ramon Muntaner. Edició i estudi, pròleg-capítol 146*, premi Ramon Aramon i Serra 2011, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica, 2015, 2 v.

149. Ramon d'ALÒS-MONER, *Historiografia; Pàgines escollides de Ramon Muntaner*, selecció i anotació de Ramon d'ALÒS-MONER, Barcelona, Barcino, 1936 (Col·lecció Popular Barcino, 130).

150. Manuel MILÀ I FONTANALS, *Lo sermó d'en Muntaner*, Montpeller, Estampa Central del Mitjà, 1880; Maurizi PERUGI, *Il 'Sermó' di Ramon Muntaner. La versificazione romanza dalle origini*, Florència, L. S. Olschki, 1975.

151. Ramon MUNTANER, *L'expedició dels catalans a Orient extret de la 'Crònica'*, text, introducció, notes i glossari per Lluís Nicolau d'Olwer, Barcelona, Barcino, 1926 (Els nostres clàssics A, 7), reedicions de 1946 i de 1951; Ramon MUNTANER, *La croada de França contra els catalans*, ed. a cura de Ramon SUMOY, Barcelona, Edicions 62, 1966 (Antologia catalana, 17); Ramon MUNTANER, *El castillo de Santa Bàrbara de Alicante: Crònica, fragmentos*, Alacant, Suc. de Such, Sarra y Cia, 1968; Ramon MUNTANER, *Los almogávares en Bizancio: Crònica medieval*, València, Prometeo 192?; Ramon MUNTANER, *La spedizione dei Catalani in Oriente*, a cura de Cesare Giardini, Milà, Feltrinelli, 1958; Ramon MUNTANER i PIETRO IV D'ARAGONA, *La conquista della Sardegna nelle Cronache catalane*, a cura de Giuseppe Meloni, traducció de Muntaner per Maddalena Corrias i del rei Pere per Giuseppe Meloni, Nuoro, Ilisso, 1999; Ramon MUNTANER, *Les almogavres: l'expédition des catalans en Orient*, establiment del text i traducció del català per Jean-Marie Barberà, postfaci de Charles-Henri Lavielle, Tolosa de Llenguadoc, Anacharsis, 2002; *The Catalan expedition to the East: from the 'Chronicle' of Ramon Muntaner*, traducció de Robert Hughes, amb una introducció de Jocelyn N. Hillgarth, Barcelona, Barcino i Woodbridge, Tamesis, 2006; Ramon MUNTANER, *Khronika: ekspeditsiata na katalontsite na Iztok*, prevod ot srednovekoven Katalonski Rossitsa Panova, Sofia, Nauka Izkustvo, 1994.

152. Francisco de MONCADA, *Expedición de catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, Barcelona, Lorenzo Déu, 1623, reeditat a Madrid, Imprenta de Sancha, 1805, ambdues edicions presents a Google Llibres; Madrid, A. de Sancha, 1777; Barcelona, Llibreria de J. Oliveres, 1842 i 1875. Altres edicions: Francisco de MONCADA, *Empresas y victorias alcanzadas por el valor de pocos catalanes y aragoneses contra los imperios de turcos y griegos*, Nova York i París, Impr. F. Paillard, 1919, 161 p., separata de *Revue Hispanique*; Francisco de MONCADA, *Expedición de los catalanes y aragoneses al Oriente*, Madrid, Librería, imprenta y biblioteca militares, 1882; Francisco de MONCADA, *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, Madrid, La Lectura, 1924; Francisco de MONCADA, *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, Madrid, Espasa-Calpe 1941 (Clásicos castellanos, 54), i

Contingut de la Crònica

Comença amb l'engendrament de Jaume I, seguint i augmentant la llegenda que hem vist iniciar-se en la Crònica de Desclot; s'ocupa del seu regnat d'una manera resumida, centrant-se en les grans conquestes de Mallorca, València i Múrcia; en aquest relat apareix ja l'infant Pere, que després serà rei, el seu matrimoni amb Constança de Sicília i també la seva lluita contra els moros de València i de Múrcia; apareixen igualment personatges vinguts amb Constança de Sicília, com Roger de Llúria i Conrad Llança, dels quals més endavant podrà contar les grans gestes al mar. Continua el relat amb el regnat de Pere el Gran, narrat més extensament que el de Jaume I: s'ocupa de l'expedició africana a Alcolç i de l'expedició a Sicília i abans ens posa en antecedents de l'infortuni dels Hohenstaufen, desheretats i morts per Carles d'Anjou, a qui el papa havia donat el regne de Sicília i ajuda material perquè el conquerís. Posa en relleu, en contrast, la mala voluntat del papa francès contra la Corona catalanoaragonesa, tot i que mesura molt les paraules quan parla dels pontífexs.¹⁵³

De l'expedició a Sicília, que donava als catalans el control del Mediterrani central, ens ofereix el relat d'algunes grans batalles navals¹⁵⁴ i dona molta informació sobre la participació dels almogàvers. També informa del desafiament de Bordeus, amb el qual Carles d'Anjou pretengué allunyar de Sicília el rei Pere, i de la marxa d'aquest de l'illa, on ja no tornaria, assumptes que hem comentat en l'anàlisi de la Crònica de Desclot. Després d'aquesta marxa, Muntaner s'ocupa tant de les activitats del rei a Catalunya o a Aragó com de la continuació de la guerra a Sicília i a

---

Buenos Aires, Espasa-Calpe Argentina, 1943 (Colección Austral, 40); Francisco de MONCADA, *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, estudi preliminar i notes de Luis Faraudo de Saint Germain, text revisat per Pere Bohigas Balaguer i gravats al boix per T. N. Miciono, Barcelona, Asociación de Bibliófilos, 1947. Hi ha també una traducció catalana: *Los almogàvers, o siga Expedició de catalans y aragonesos contra Turchs y Grechs*, Barcelona, Biblioteca Clàssica Catalana, 1906; Gustave SCHLUMBERGER, *Expédition des «almugavares» ou routiers catalans en Orient de l'an 1302 à l'an 1311*, París, Plon, 1902, reeditat el 1925.

153. Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, «“Lo rey d'Aragó no-ns fa sinó greuges e vilanies!”: Papat i casa d'Aragó a la Crònica de Muntaner (I)», *Estudis Romànics*, vol. XXVIII (2006), p. 199-230, i (II), *Estudis Romànics*, vol. XXIX (2007), p. 109-142.

154. Sobre la tècnica, la tàctica i el lèxic naval d'aquests combats: Federico FOERSTER LAURES, «La tàctica de combat de les flotas catalano-aragoneses del siglo XIII, según la describe Ramón Muntaner (1265-1315)», *Revista de Historia Naval*, núm. 16 (1987), p. 23-36; Federico FOERSTER LAURES, «The warships of the Kings of Aragón and their fighting tactics during the 13th and 14th centuries AD», a Susan ROSE, *Medieval Ships and Warfare*, Ashgate, 2008, cap. 22; William SAYERS, «The lexicon of naval tactics in Ramon Muntaner's *Crònica*», a Susan ROSE, *Medieval Ships and Warfare*, cap. 24; Susan ROSE, «Reportage, Representation and reality. The extent to which Chronicle Accounts and Contemporary Illustrations can be relied upon when discussing the Tactics used in Medieval Galley Warfare», a Susan ROSE, *Medieval Ships and Warfare*, cap. 23; Lawrence V. MOTT, «Ships of the 13th-century Catalan Navy», a Susan ROSE, *Medieval Ships and Warfare*, cap. 21. Cf. també la nota següent.

Calàbria, dirigida per l'almirall Roger de Llúria.¹⁵⁵ S'ha observat que comenta la crueltat i la supèrbia de Carles d'Anjou, però que també li reconeix alguns mèrits; la seva opinió de Carles II, que caigué presoner dels catalans, és molt millor, malgrat que no complí la seva paraula quan fou alliberat per Alfons el Liberal i que el seu fill Robert tractà molt malament Muntaner en un viatge a Nàpols el 1308 per visitar l'infant Ferran de Mallorca, que era empresonat allí.¹⁵⁶

A la croada francopapal contra Catalunya li dedica uns quants capítols: l'ocupació del nord de Catalunya,¹⁵⁷ el setge de Girona i l'epidèmia que va delmar les tropes franceses,¹⁵⁸ la lluita de guerrilla per terra i els atacs per mar de Ramon Marquet i Berenguer Mallol, i, finalment, la intervenció salvadora de la flota de Roger de Llúria, fins a la retirada francesa i la seva aclaparadora derrota al pas de Panisars.¹⁵⁹ La narració d'aquest episodi per Muntaner és magnífica.

Per al relat d'aquests dos regnats, atès que Pere el Gran morí poc després, Muntaner s'inspira en la historiografia anterior, especialment en el *Llibre dels feits* i en la Crònica de Desclot, no sempre tot recordat amb precisió, ja que devia haver assistit a lectures d'aquestes obres. Excepcionalment, disposa d'informació de persones de la generació anterior a la seva o d'alguna experiència personal de la seva infantesa, tot i que dels últims temps del regnat de Pere el Gran la seva informació és major.

El seu relat del regnat d'Alfons el Liberal és interessant perquè la resta de cròniques no se n'ocupen; ens informa així de les lluites a Sicília i a Calàbria de finals del segle XIII, de les negociacions per aconseguir la pau amb el papat, França i els Anjou,¹⁶⁰ i també de la guerra contra Sanç IV de Castella, que havia trencat els pac-

155. John H. PRYOR, «The Naval Battles of Roger of Lauria», *Journal of Medieval History*, núm. 9 (1983), p. 179-216; L. V. MOTT, *Sea Power in the Medieval Mediterranean. The Catalan-Aragonese Fleet in the War of the Sicilian Vespers*, Gainesville, University Press of Florida, 2003. Un resum biogràfic sobre Roger de Llúria: Eufemià FORT I COGUL, *Roger de Llúria*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1966 (Episodis de la història, 81). També: Gabriella AIRALDI, «Roger of Lauria's Expedition to the Peloponnese», *Mediterranean Historical Review*, vol. 10 (1995), p. 14-23.

156. Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, «*Fieri pax per eum*: Carles II d'Anjou a la Crònica de Muntaner», *Estudis Romànics*, vol. XXVIII (2006), p. 90-110; Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Introducció a les quatre grans cròniques*. p. 91-92, 110-111 i 120-121.

157. Carles RAHOLA, *L'Empordà a la 'Crònica' d'en Muntaner*, Barcelona, 1925.

158. Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, «*De plaga muscarum*: els mals de França a les cròniques catalanes medievals», a Miriam CABRÉ i Sadurní Martí (ed.), *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Girona 2002)*, vol. III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, p. 59-79.

159. Sobre Ramon Marquet: Ferran SOLDEVILA, *L'almirall Ramon Marquet*, Barcelona, Barcino, 1953, p. 22-23; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Una família de navegants: els Marquet» a Carme BATTLE I GALLART *et al.*, *El 'Llibre del Consell' de la ciutat de Barcelona: Segle XIV: Les eleccions municipals*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals. Departament d'Estudis Medievals, 2007, p. 157-165.

160. Santiago SOBREQÜÉS VIDAL, «Alfons el Franc», a *Els descendents de Pere el Gran*, Barcelona, Teide-Vicens Vives, 1954; Ferran SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal*, Barcelona, Aedos, 1963. Cf. també Ludwig KLÜPFEL, *Die äussere Politik Alfonsos III. von Aragonien*, Berlin i Leipzig,

tes amb el seu pare Pere el Gran i s'havia aliat secretament amb França, per ajudar-la en la croada francopapal contra Catalunya, i amb Carles de Valois per repartir-se entre ambdós la Corona catalanoaragonesa; el rei Alfons donà suport llavors a les aspiracions de l'infant de la Cerda a la corona castellana, que li concedí el regne de Múrcia a canvi del seu ajut.¹⁶¹ Narra, així mateix, la conquesta de Menorca el 1287.¹⁶²

El regnat de Jaume II és la part central de la Crònica.¹⁶³ Muntaner informa de la Pau d'Anagni de 1295, que suposà la renúncia a Sicília i, poc després, la infeudació de Sardenya i Còrsega a Jaume II;¹⁶⁴ de la reconciliació amb Castella i de la nova guerra de 1296-1304;¹⁶⁵ narra la guerra a Sicília, però no menciona l'enfrontament de Jaume II amb el seu germà Frederic de Sicília, que no encaixava en el seu esquema de la unió amigable de totes les branques de la dinastia barcelonina.¹⁶⁶ Però és

---

1911-1912 (Abhandlungen zur Mittleren und Neueren Geschichte); Francesc CARRERAS I CANDI, «Itinerari del rei Anfós II "lo Liberal" (1285-1291)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. x (1921-1922), p. 61-83; Ferran SOLDEVILA, «A propòsit del tractat de Brignoles, dit també de Tarascó (1291)», a *Studi medievali in onore di Antonino De Stefano*, Palerm, Boccone del Povero, 1956, p. 519-527.

161. Mercedes GAIBROIS DE BALLESTEROS, *Historia del reinado de Sancho IV de Castilla*, Madrid, 1922-1928, vol. I, p. 214-215, 218, 220, 225-227 i 232-234; Ángeles MASIÁ DE ROS, «Las pretensiones de los infantes de La Cerda a la Corona de Castilla en tiempos de Sancho IV y Fernando IV. El apoyo aragonés», *Medievalia*, vol. 10 (*Estudios dedicados al profesor F. Udina y Martorell IV*), 1992, p. 255-279; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*, p. 19-25.

162. Cosme PAPPALÀ I MARQUÈS, *La conquista de Menorca en 1287 por Alfonso III de Aragón*, Barcelona, 1901; traducció catalana: Barcelona, Rafael Dalmau, 1964 (Episodis de la història, 54). Cf. també: Elena LOURIE, «La colonización cristiana de Menorca durante el reinado de Alfonso III el Liberal, rey de Aragón», *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. 53-54 (1980-1981), p. 135-186, reed. a Elena LOURIE, *Crusade and Colonisation. Muslims, Christians and Jews in Medieval Aragon*, vol. VI, Variorum.

163. Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, Barcelona, CSIC, 1948, 2 v.; Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, «Jaume II», a Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, Santiago SOBREQUÉS i Enric BAGUÉ, *Els descendents de Pere el Gran*, Barcelona, Teide-Vicens Vives, 1954; Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaume II o el seny català. Alfons el Benigne*, Barcelona, Aedos, 2a ed., 1963; José HINOJOSA MONTALVO, *Jaime II y el esplendor de la Corona de Aragón*, Sant Sebastià, Nerea, 2006. Cf. també *Congreso Internacional Jaime II 700 años después: Actas*, ed. a cura de Juan Antonio Barrio Barrio, José Vicente Cabezuolo Pliego i Juan Francisco Jiménez Alcázar, *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, vol. 11 (1996-1997); Juan Manuel del ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón (1291-1327)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2009; Stéphane PÉQUIGNOT, *Au nom du roi. Pratique diplomatique et pouvoir durant le règne de Jacques II d'Aragon (1291-1327)*, Madrid, Casa de Velázquez, 2009, p. 450-453.

164. Vicente SALAVERT I ROCA, «El Tratado de Anagni y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. V (1952), p. 290-360; Vicente SALAVERT I ROCA, *Cerdeña y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón, 1297-1314*, Madrid, CSIC, 1956.

165. Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*, p. 27-160, i els antecedents a les p. 16-25.

166. Cf. el capítol 193 de la Crònica, i en la reedició de l'Institut d'Estudis Catalans, la nota 741.

l'expedició de la Companyia Catalana a Orient la que té el protagonisme.¹⁶⁷ Dedicada a l'expedició 51 capítols, que són els de major interès històric, literari i emotiu de l'obra. És una font única no solament per a conèixer el funcionament d'una companyia militar d'aquestes característiques sinó també perquè no n'hi ha cap altra a Occident que informi d'aquests esdeveniments i perquè les orientals que els comenten no ho fan amb el detall i el coneixement de causa de Muntaner.¹⁶⁸ Tots els

167. Una visió actualitzada a Ernest MARCOS HIERRO, *Almogàvers*. També: Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient Català (1301-1409)*. Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria, edició facsímil a cura de Maria Teresa FERRER I MALLOL, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2001; Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1927 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, I, fasc. 2); Lluís NICOLAU D'OLWER, *L'expansió de Catalunya en la Mediterrània oriental*, Barcelona, 1926 i 1973; Ferran SOLDEVILA, *Els almogàvers*, Barcelona, Barcino, 1952 (Col·lecció Popular Barcino, CXLIX), traducció italiana amb addicions: «Gli almogavari», *Nuova Rivista Storica*, vol. LI (1967), p. 41-78; Francesco GIUNTA, *Aragonesi e Catalani nel Mediterraneo*, vol. II, *La presenza catalana nel Levante dalle origini a Giacomo II*, Palerm, Manfredi, 1959; Roger SABLONIER, *Krieg und Kriegertum in der 'Crònica' des Ramon Muntaner. Eine Studie zum spätmittelalterlichen Kriegswesen aufgrund katalanischer Quellen*, Berna i Frankfurt, H. Lang, 1971 (Geist und Werk der Zeiten. Arbeiten aus dem Hist. Seminar der Universität Zürich, 31); Michel ZIMMERMANN, «Orient et Occident dans la Chronique de Ramon Muntaner: A propos de l'expédition de Roumanie», *Le Moyen Age*, núm. 94 (1988), p. 202-235. Més bibliografia a la nota següent.

168. Constantin MARINESCO, «Notes sur les Catalans dans l'Empire byzantin pendant le règne de Jacques II (1291-1327)», a *Mélanges d'histoire du Moyen Age offerts à M. F. Lot*, París, 1925, p. 501-513; Nicolae IORGA, *Contributions catalanes à l'histoire byzantine*, París, Libr. Gambier, 1927; Nicolae IORGA, *Ramon Muntaner i l'Imperi Bizantí*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1961 (Episodis de la història, 22); Robert I. BURNS, «The Catalan Company and the European Powers, 1305-1311», *Speculum*, vol. XXIX (1954), p. 751-771; Salvatore TRAMONTANA, «Per la storia della "Compagnia Catalana" in Oriente», *Nuova Rivista Storica*, vol. XLVI (1962), p. 58-95; David JACOBY, «Catalans, turcs et vénitiens en Roumanie (1305-1332): Un nouveau témoignage de Marino Sanudo Torsello», *Studi Medievali*, vol. XV (1974), p. 217-260; Claude CARRÈRE, «Aux origines des grans compagnies. La Compagnie Catalane de 1302», a *Recrutement, mentalités, sociétés. Colloque international d'histoire militaire*, Montpellier, Université Paul Valéry, 1974, p. 1-7; Ivan DUJCEF, «La spedizione catalana in Oriente all'inizio del secolo XIV ed i bulgari», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 9 (1974-1979), p. 425-437; Ronald G. KEIGHTLEY, «Muntaner and the Catalan Grand Company», *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, vol. 4, 1 (1979), p. 37-58; Giustina OLGATI, «Ramon Muntaner e "L'expedició dels catalans a Orient"», *Saggi e Documenti* (Gènova, Civico Istituto Colombiano), vol. VI, (1985), p. 207-265; Daniel DURAN I DUELTA, «La Companyia Catalana i el comerç d'esclaus abans de l'assentament als ducats d'Atenes i Neopàtria», a Maria Teresa FERRER I MALLOL i Josefina MUTGÉ I VIVES (coord.), *De l'esclavitud a la llibertat: Esclaus i lliberts a l'edat mitjana*, actes del Col·loqui Internacional celebrat a Barcelona del 27 al 29 de maig de 1999, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 2000, p. 557-571; Ernest MARCOS HIERRO, «Els catalans a l'Imperi Bizantí», a Maria Teresa FERRER I MALLOL (coord.), *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'edat mitjana*, Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, 16-17 de novembre de 2000), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, p. 23-78; Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, «Les expedicions a l'Orient i la Crònica de Muntaner», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XLIX (2003-2004), p. 13-76; Savvas KYRIAKIDIS, «The employment of large groups of mercenaries in Byzantium in the period ca. 1290-1305 as viewed by the sources», *Byzantion*, vol. LXXIX (2009), p. 208-230. No inclou la bibliografia sobre l'assentament als ducats d'Atenes i Neopàtria. Cf. també

historiadors de l'est d'Europa han tingut i tenen un gran interès per l'obra de Muntaner i també els estudiosos de la història dels turcs i d'altres pobles asiàtics. Una vegada abandonada la Companyia, ens narra la seva tasca de govern a Gerba, que també té la seva gràcia.

Més endavant, Muntaner s'ocupa de l'expedició a Sardenya dirigida per l'infant Alfons el 1323.¹⁶⁹ Inclou el «Sermó», escrit abans de l'inici de redacció de la Crònica, obra en vers en la qual feia una sèrie de recomanacions per a l'expedició i que envià al rei Jaume II i a l'infant Alfons, que l'havia de dirigir.¹⁷⁰ La Crònica conclou amb la coronació d'Alfons el Benigne a Saragossa el 1328, solemnitat a la qual dedica ni més ni menys que sis capítols i de la qual fou testimoni presencial.¹⁷¹

Valoració de la Crònica

L'estil de Muntaner és directe i col·loquial, amb ús abundant de refranys i proverbis, i el seu llenguatge és vivaç i ple de gràcia. Fou un narrador excel·lent i captiva el lector per l'entusiasme i la calidesa en la narració d'episodis heroics, és brillant i té una gran força descriptiva. Usa trucs per mantenir l'atenció com feien els joglars amb el seu auditori, com el seu famós «què us diré?», i amb diàlegs vivaços; també utilitzà recursos de la novel·la de cavalleria per a l'enllaç de temes diversos.

Pel que fa al contingut, Muntaner té tendència a l'exageració i opera també alguna tergiversació per defensar el prestigi de la dinastia o bé silencia el que no convé divulgar; inventa sens dubte algun episodi, i algun altre l'explica no tal com es desenvolupà realment sinó com li semblava lògic que succeís perquè, en tot allò que no va viure directament, la seva informació no és tan completa com la de Desclot, que era a la tresoreria reial. Aquests defectes, que afecten la part de la Crònica de la qual no fou testimoni directe, han estat detectats i documentats en detall pels

---

treballs de divulgació: Jep PASCOT, *Les almugavars, mercenaires catalans du moyen-âge (1302-1388)*, Brussel·les, Elzévir-Séquoia, 1971 (*Aventuriers de l'histoire*), traducció catalana: *Els almogàvers. L'epopeia medieval dels catalans 1302-1388*, Barcelona, Proa, 1972 entre d'altres.

169. A. ARRIBAS PALAU, *La conquista de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1952.

170. Mario PERUGI, *Il 'Sermó' di Ramon Muntaner*, cit.; Alberto BOSCOLO, «Una nota sobre el Sermó de Ramon Muntaner», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. XI (*Miscel·lània Badia i Margarit*, 3), 1985, p. 127-133; Ferran SOLDEVILA, «Sardenya en les cròniques de Bernat Desclot i Ramon Muntaner», *Archivio Storico Sardo* (1962), p. 207-221, reed. a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 107-121; Giuseppe MELONI, *La conquista della Sardegna nelle cronache catalane: Ramon Muntaner, Pietro IV d'Aragona*, Nuoro, Ilisso, 1999; Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, «La conquesta de Sardenya i la tradició manuscrita de la Crònica de Muntaner», *Cultura Neolatina*, núm. 3-4 (2003), p. 243-283; August BOVER, «La toponímia sarda en les cròniques de Ramon Muntaner i Pere III», *Randa*, núm. 56 (*Homenatge a Jordi Carbonell*, 2), 2006, p. 11-20.

171. Sobre les coronacions: Bonifacio PALACIOS MARTÍN, *La coronación de los reyes de Aragón, 1204-1410: Aportación al estudio de las estructuras políticas medievales*, València, Anubar, 1975.

historiadors en les edicions de la Crònica. Tot el que no s'ha assenyalat com a eroni es pot creure, llevat que algú detecti i documenti un nou error, i no es pot dir, com fa Cingolani, que a Muntaner no se l'ha de creure gairebé mai.¹⁷²

La llengua de la Crònica, el seu estil, el seu valor literari o la seva ideologia han estat objecte de diversos estudis.¹⁷³ En el seu servei als prínceps i reis de la casa de Barcelona, Muntaner col·laborà en l'expansió mediterrània i s'ha dit que s'identificà amb l'ideal d'imperi català.¹⁷⁴ La seva devoció per la dinastia el portà a callar sobre l'enfrontament amb el rei de Mallorca i el suport d'aquest a la croada francopapal i totes les dissidències internes.¹⁷⁵ S'ha posat en relleu també el providencialisme que impregna la Crònica i l'aliança que es dona per suposada de la dinastia amb Déu, providencialisme que és comú en les altres cròniques,¹⁷⁶ les seves idees sobre la monarquia i la política en comparació amb el model de Jaume I i el seu tractament dels subjectes històrics;¹⁷⁷ s'ha comentat el seu menyspreu pels

172. Josep ROMEU I FIGUERAS, *Literatura catalana antiga*, vol. II, *El segle XIV*, p. 16-18; Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 457-480; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 125; Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*, p. 165.

173. Ferran SOLDEVILA, «L'ús del pretèrit perifràstic en la Crònica de Muntaner», *Estudis Romànics*, vol. XII (1963-1968), p. 267-270, reed. a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 139-143; Germà COLÓN, «L'«anedó» de la «Crònica» de Ramon Muntaner», a Germà COLÓN, *La llengua catalana en els seus textos*, vol. I, Barcelona, Curial, 1978, p. 153-165; Germà COLÓN, «Les perspectives d'un hàpax: els «murtats» de Muntaner», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XXIII (Curial, 1979); *Miscel·lània Aramon i Serra*, vol. I, p. 151-159; Josep MIQUEL SOBRIÉ, *L'èpica de la realitat: L'escriptura de Ramon Muntaner i Bernat Desclot*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1978; Alberto VARVARO, «Il testo storiografico come opera letteraria: Ramon Muntaner», a *Symposium in honorem prof. M. de Riquer*, Barcelona, Universitat de Barcelona i Quaderns Crema, 1986, p. 403-415; Lola BADIA, «Veritat i literatura a les cròniques medievals catalanes: Ramon Muntaner», a *Tradició i modernitat als segles XIV i XV*, València i Barcelona, Institut de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 19-38 (Biblioteca Sanchis Guarner, 23) [Suposo que és traducció de «Verdad y literatura en las crónicas medievales catalanas: Ramon Muntaner», *Dispositio* (Michigan, 1987), vol. x, 27, p. 29-44]; Joan-Pau RUBIÉS, «Rhetoric and Ideology in the Book of Ramon Muntaner», *Mediterranean Historical Review*, vol. 26 (2011), p. 1-29; Joan FUSTER, «Lectura de Muntaner», a Joan FUSTER, *Obres completes*, vol. v, *Literatura i llegenda*, Barcelona, Edicions 62, 1977, p. 9-44.

174. Lluís NICOLAU D'OLWER, *L'esperit català de la Crònica de Muntaner*, discurs llegit en la IV festa anual de l'IEC, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1938; Carles RIBA, «En Ramon Muntaner, home d'imperi», a *Els Marges. Obres completes*, vol. 2, Barcelona, Edicions 62, 1967, p. 321-324; Joan-Pau RUBIÉS, «The Idea of Empire in the Catalan Tradition from Ramon Muntaner to Enric Prat de la Riba», *Journal of Hispanic Research*, vol. 4 (1995-1996), p. 229-262. Hillgarth no creu que el resultat de l'expansió catalana fos un imperi: Jocelyn N. HILLGARTH, *El problema d'un imperi mediterrani català, 1229-1327*, Palma, Moll, 1984.

175. Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Introducció a les quatre grans cròniques*, p. 126.

176. Miquel Àngel GOMIS I ALEPUZ, «El providencialisme en la Crònica de Ramon Muntaner», a Antoni FERRANDO i Albert HAUF I VALLS (ed.), *Miscel·lània Joan Fuster: Estudis de llengua i literatura*, vol. III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, p. 67-84; Raquel HOMET, «Actitudes ante el tiempo en la obra de Ramón Muntaner», *Temas Medievales*, vol. 2 (1992), p. 159-183.

177. Raquel HOMET, «Los sujetos históricos en la obra de Ramón Muntaner», *Fundación*, vol. I (1997-1998), p. 21-36; Raquel HOMET, «Dos modelos de monarquía y de política catalanes. Las pro-

grecs¹⁷⁸ i la poca simpatia pels clergues, als quals no dedica lloances com sol fer amb la major part de personatges, amb l'única excepció dels prínceps que foren eclesiàstics.¹⁷⁹ Soldevila estudià l'ús del concepte Espanya a la Crònica: com a entitat geogràfica, la Península, com a part de la Península dominada pels musulmans, etc.¹⁸⁰

La Crònica de Pere el Cerimoniós

L'autor

La Crònica fou escrita o ordenada escriure pel rei Pere el Cerimoniós, nascut el 1319 i mort el 1387. Tractant-se d'un monarca, la seva vida és coneguda i, per tant, remetem a la bibliografia existent¹⁸¹ i a les col·leccions documentals.¹⁸²

---

puestas de Jaime I y de Ramón Muntaner», a *La historia política europea como proceso integrador. Actas de les VI Jornadas de Historia de Europa*, Buenos Aires, Asociación Argentina de Profesores Universitarios de Historia de Europa, 1995, p. 151-170; José Enrique RUIZ DOMÉNEC, «La parola dell'altro: Muntaner parla dei genovesi», a *La Storia dei Genovesi*, núm. 7 (1987), p. 105-118.

178. M. ZIMMERMANN, *Orient et Occident*, p. 225-226; Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Les expedicions a l'Orient*, p. 33-42.

179. Ferran SOLDEVILA, «Ramon Muntaner i els clergues», *Revista de Catalunya* (maig de 1938), p. 83-88, reed. a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 133-143.

180. Ferran SOLDEVILA, «El concepte d'Espanya en la Crònica de Muntaner», *Revista de Catalunya*, núm. 16 (febrer de 1938), p. 171-180, reed. a Ferran SOLDEVILA, *Cronistes, joglars i poetes*, p. 123-131.

181. Rafael TASIS i MARCA, *La vida del rei en Pere III*, Barcelona, Aedos, 1961, obra que, segons Ferran Soldevila, és una paràfrasi ampliada, en català modern, de la Crònica; Rafael TASIS i MARCA, *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, Teide-Vicens Vives, 1962; Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona, Alpha, 1962, vol. I, p. 449-486; Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, «Pedro el Ceremonioso y los comienzos de la decadencia política de Cataluña», a *Historia de España*, dirigida per Ramón Menéndez Pidal, Madrid, Espasa Calpe, 1966, p. VII-CCIII, publicat més tard en català: *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1972; Maria Teresa FERRER i MALLOL, «Reintegracionisme i dificultats polítiques: el regnat de Pere el Cerimoniós», a *Història de Catalunya*, Barcelona, Salvat, 1978, vol. III, p. 73-86; Josep M. SALRACH, *Història dels Països Catalans, dels orígens a 1714*, coordinada per Albert Balcells, vol. I, Barcelona, Edhasa, 1980, p. 723-765; Maria Mercè COSTA i PARETAS, «Pere III, el Cerimoniós (1336-1387)», a *Els comtes sobirans de la Casa de Barcelona*, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Edicions 62, 2002, p. 140-147. Cf. també el volum commemoratiu del sisè centenari de la mort del Cerimoniós: *Pere el Cerimoniós i la seva època*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 1989; Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva Crònica» (trad. de la introducció a la traducció anglesa de la Crònica del Cerimoniós), *Llengua & Literatura*, núm. 5 (1992-93), p. 7-102.

182. *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón* (CODOIN), Barcelona, 1847-1973, vol. 29-31 i 32-34 (processos contra el rei de Mallorca i contra Bernat de Cabrera); Josep COROLEU, *Documents històrics catalans del segle XIV. Col·lecció de cartes familiars corresponents als regnats de Pere del Punyalet i Johan I*, Barcelona, 1889; Daniel GIRONA i LLAGOSTERA, «Itinerari de l'infant Pere (després Pere III) 1319-1336», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XVIII (1933), p. 336-356, i XIX (1934), p. 81-262; Amada LÓPEZ DE MENESES, «Documentos culturales de Pedro el

De tota manera, creiem que val la pena reproduir tal com el rei explica el seu naixement, que no fou voltat de prodigis com el de Jaume I sinó de dificultats per sobreviure, ja que nasqué setmesó «e nasquem tan feble e tan eixequiós, que no es pensaven les madrines ne aquells qui foren a la nostra naixença, que poguéssim viure. E nasquem en Balaguer a cinc dies de setembre de l'any de l'encarnació de nostre Senyor Déu mil e tres-cents dinou. E fo padrí nostre mossèn N'Ot de Montcada e un clergue apellat Jai, capellà de nostra mare, qui després fon rector d'Alcalà de Xivert. E per ço, així com damunt havem dit, cuidaven-se que no fóssem nats a dies. E cuïtaren-nos, en la cambra mateixa on som nats, de batejar». Sembla que el rei nasqué amb tantes ganes de viure que, segons ell, en un any exhaurí la llet de set dides.

El rei considerava que la història era una disciplina de profunda exemplaritat moral i l'última instància en què els nostres actes troben aprovació o censura. Llegí molts llibres d'història i fou el promotor de la *Crònica de Sant Joan de la Penya* i de la del seu propi regnat, l'objectiu de la qual era justificar la seva política davant les generacions futures.¹⁸³ És escrita d'una manera autobiogràfica, a imitació del seu predecessor Jaume I.¹⁸⁴ És la més breu de les quatre grans cròniques i la que tanca el cicle.

La redacció de la Crònica

Intervingueren en la redacció el lloctinent del mestre racional Bernat Descoll i el cambrer Arnau Torrelles, als quals potser s'han d'afegir el camarlenc Ramon de Vilanova i l'escrivà Ramon Descavall. Segons Gimeno Blay, la Crònica fou el pro-

---

Ceremonioso», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. v (1952), p. 669-771; Amada LÓPEZ DE MENESES, «Florilegio documental del reinado de Pedro IV de Aragón», *Cuadernos de Historia de España*, vol. XIII (1950), p. 181-190; XIV (1950), p. 183-197; XV (1951), p. 170-189; XVI (1951), p. 160-171; XVII (1952), p. 167-176; XVIII (1952), p. 161-172; XIX (1953), p. 165-172; XX (1953), p. 165-173; XXIII-XXIV (1955), p. 348-354, XXV-XXVI (1957), p. 343-347; XXXV-XXXVI (1962), p. 354-367; Ramon GUBERN I DOMÈNECH, *Epistolari de Pere III*, Barcelona, Barcino, 1955 (Els nostres clàssics, A 78); Luisa D'ARIENZO, *Carte reialii diplomatiche di Pietro IV il Cerimonioso, re d'Aragona, riguardanti l'Italia*, Pàdua, Cedam, 1970.

183. Josep ROMEU, *Literatura catalana antiga*, vol. II, *El segle XIV*, p. 20-21. També encarregà el *Compendi historial*, traducció de l'*Speculum historiale* de Vincent de Beauvais, refosa i interpolada amb altres materials; Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III», p. 41-45.

184. Francisco GIMENO BLAY, «Escribir, leer y reinar: La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso (1337-1378)», *Scrittura e Civiltà*, vol. XXII (1998), p. 119-23; Francisco GIMENO BLAY, *Escribir, reinar: La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso (1336-1387)*, Madrid, Abada, 2006; Suzanne F. CAWSEY, «King Pere IV of Aragon, royal propaganda and the tradition of royal speechwriting», *Journal of Medieval History*, vol. 25 (1999), p. 357-372; Suzanne F. CAWSEY, «Kingship and authorship: history and royalty in the Crown of Aragon», *Historian*, vol. 75 (2002), p. 11-18; Frédéric ALCHALABI, «Un roi chroniqueur: réécriture de l'histoire et quête de l'image politique dans la "Chronique" catalane de Pierre III (1319-1336/1387)», *Imago temporis. Medium Aevum*, vol. II (2008), p. 387-395.

ducte d'un taller d'escriptura que treballà sota la supervisió directa del rei; consta que el monarca volia que la Crònica tractés només dels seus propis fets. Per això, Antoni Rubió i Lluch i recentment Jaume Aurell afirmen que més que una autobiografia és una obra col·lectiva del rei i de la cancelleria.¹⁸⁵ Han arribat fins a nosaltres dues redaccions de la Crònica, descobertes per Amédée Pagès en col·lacionar els manuscrits. La primera, iniciada abans de 1349 i acabada entre 1375 i 1383, fou sotmesa a la revisió del rei. La segona, més àmplia que la primera, s'hauria escrit cap a 1385. L'estudi dels canvis introduïts a la primera versió per aconseguir la segona, indicats per Pagès, revela els motius i les reaccions del rei davant la narració dels fets que havia protagonitzat.¹⁸⁶ La Crònica del Cerimoniós és una font d'informació excel·lent i fiable per a la vida i el regnat de Pere el Cerimoniós i per al regnat del seu pare, atès que, a més del coneixement personal dels fets per part del rei i els seus col·laboradors, es va fer un ús ampli de documentació, tant de cancelleria com processal. El dietari de l'escrivà de ració, equivalent a una agenda, serví per a situar cronològicament els fets i els viatges del rei, si la memòria fallava. Es conserven instruccions del rei per consultar aquestes fonts, que mostren com es componia una crònica medieval, segons assenyala Hillgarth.¹⁸⁷

Tradicionalment, les edicions de la Crònica han inclòs un apèndix que va de 1370 a 1385, però ja Bofarull, en la seva *Història de Catalunya*, s'adonà que aquest apèndix contenia nombrosos anacronismes i que havia de ser posterior a la mort del rei. Amédée Pagès cregué que era obra de Pere Miquel Carbonell, però Miquel Coll i Alentorn comentà en la ressenya a l'edició de Pagès que, segons el resum de

185. JOSEP COROLEU, «El verdadero autor de la Crónica de Pedro el Ceremonioso», *La España Regional*, vol. III (1887), p. 530-536; GABRIEL LLABRÉS, «Bernardo Dezcoll es el autor de la crónica catalana de Pedro IV el Ceremonioso de Aragón», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, vol. VII (1902), p. 331-347, i VIII (1903), p. 90-120 i 194-202; ANTONI RUBIÓ I LLUCH, «Estudis sobre la elaboració de la Crònica de Pere'l Cerimoniós», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. III (1909-10), p. 519-570; ANTONI RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a la història de la cultura catalana medieval* (facsimil de la primera edició: *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eval*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1908-1921), edició a cura d'Albert BALCELLS, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LIV); RAMON GUBERN I DOMÈNECH, «Notes sobre la redacció de la Crònica de Pere el Cerimoniós», *Estudis Romànics*, vol. II (1949-1950), p. 135-148; ALBERTO BOSCOLO, *Bernat Descoll, funcionari i cronista del rei Pere «el Cerimoniós»*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1975 (Episodis de la història, 201) (trad. de «Bernardo Dez Coll, funzionario e cronista del re d'Aragona Pietro il Cerimonioso», *Studi Sardi*, vol. XXIII, p. 3-51); FRANCISCO GIMENO BLAY, *Escribir, leer y reinar*, p. 197-205; FRANCISCO GIMENO BLAY, *Escribir, reinar*, p. 145-156; JAUME AURELL, *Authoring the past*, p. 174.

186. AMÉDÉE PAGÈS, *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon, III de Catalogne, dit le Cérémonieux ou del Punyalet*, Toulouse i París, Privat i H. Didier, 1941 (Bibliothèque méridionale, 2a sèrie, XXI). Sobre la cronologia de la redacció: JOCELYN N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III», p. 50-60.

187. ANTONI RUBIÓ I LLUCH, «Estudis sobre la elaboració de la Crònica»; RAMON GUBERN I DOMÈNECH, «Notes sobre la redacció de la Crònica de Pere el Cerimoniós»; JOCELYN N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III», p. 46 i 60-62; JAUME AURELL, *Authoring the past*, p. 168-175.

la *Crònica universal de 1425*, sembla que l'apèndix ja existia el 1425, com també ho confirma el seu coneixement per part de la *Crònica de Pere Tomic*, igualment anterior a Carbonell; per tant, s'hauria redactat en el període comprès entre la mort del rei (1387) i 1425.¹⁸⁸ Alguns estudiosos han analitzat aspectes generals o concrets de la *Crònica*, sobre el discurs polític del monarca i, com és habitual en les altres cròniques, el tractament dispensat a diversos territoris; en aquest cas, Sardeya o Itàlia en general.¹⁸⁹

Les edicions de la *Crònica*

La *Crònica* tingué una difusió primerenca, a través de Pere Miquel Carbonell, que la va fer imprimir en les seves *Cròniques d'Espanya*, a principis del segle XVI, incloent-hi l'apèndix posterior com si fos del mateix rei i, a més, alguns documents.¹⁹⁰ Segons fa constar Ferran Soldevila al «Prefaci» a la seva edició, Carbonell es va permetre fer retalls i afegits a l'original, com ja havia observat Amédée Pagès, un altre dels editors de la *Crònica*.¹⁹¹ En el segle XIX fou traduïda al castellà i anotada per Antoni de Bofarull, que l'edità confrontada amb l'original català, millorant l'edició de Carbonell, però integrant també l'apèndix com si formés part de la *Crònica*; també inclogué alguns documents, diferents dels editats per Carbonell, i un epíleg que completa la narració del regnat.¹⁹² Poc temps després, Josep Coroleu publicà la seva edició, que segueix la de Carbonell.¹⁹³ Ramon d'Alòs-Moner en féu una edició fragmentària per a les *Crestomaties Barcino*, a partir del ms. C, que és el de l'última redacció, i proporcionà notes històriques i geogràfiques per a l'edició de Pagès.¹⁹⁴

188. Ressenya a *Estudis Romànics*, vol. I (1947-1948), p. 254-257. Cf. també Ferran SOLDEVILA, notes de Pere el Cerimoniós, *Crònica*, p. 1225.

189. Raquel HOMET, «El discurso político de Pedro el Ceremonioso», a Nilda GUGLIELMI i Adeline RUCQUOI (ed.), *El discurso político en la Edad Media*, Buenos Aires, Primed i CNR, 1995, p. 97-115; Ferran SOLDEVILA, «Sardegna nella cronaca di Pietro il Cerimonioso», a *Atti del VI Congresso Internazionale di Studi Sardi*, vol. I, p. 167-178; Giuseppe MELONI, *L'Italia medioevale nella Cronaca di Pietro IV d'Aragona*, Càller, CNR. Centro di Studi sui rapporti italo-iberici, 1980.

190. PERE EL CERIMONIÓS, «*Crònica*», a *Chroniques d'Espanya fins ací no divulgades... compilada per lo honorable y discret Pere Miquel Carbonell*, Barcelona, Carles Amorós, 1547, reed. a Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*. L'obra de Carbonell ha estat reeditada, però sense incloure la *Crònica del Cerimoniós*: Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, edició crítica d'Agustí ALCOBERRO, Barcelona, Barcino, 1997 (Els nostres clàssics, Col·lecció B, 14-15).

191. Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, p. 124.

192. *Crònica del rey de Aragón D. Pedro IV el Ceremonioso o del Punyalet*, escrita en lemosín por el mismo monarca, traducida al castellano y anotada por A. de Bofarull, Barcelona, Alberto Frexas, 1850.

193. Josep COROLEU, *Crònica del rei d'Aragó En Pere IV lo Cerimoniós, o del Punyalet, escrita pel mateix monarca*, Barcelona, La Renaixença, 1885.

194. Ramon d'ALÒS-MONER, *Historiografia*.

L'edició més reputada és la d'Amédée Pagès, que havia de ser publicada per l'Institut d'Estudis Catalans, però a causa de la guerra de 1936-1939 aparegué finalment a França, el 1941, durant la guerra mundial.¹⁹⁵ Bastants anys després, Ferran Soldevila en féu una nova edició servint-se de la millor edició anterior, que era la de Pagès, a la qual afegí les seves pròpies notes i un pròleg.¹⁹⁶ Posteriorment, Edicions 62 publicà de nou la versió de Soldevila amb notes i glossari de Ramon Pinyol,¹⁹⁷ mentre que Anna Cortadellas ha publicat la seva versió el 1993 a l'editorial Teide i de nou a Edicions 62 amb un pròleg de Jocelyn N. Hillgarth.¹⁹⁸ Últimament, l'editorial Base ha publicat de nou la primera edició de Carbonell.¹⁹⁹ La Crònica de Pere el Cerimoniós ha tingut, per tant, un menor nombre d'edicions que les anteriors i només traducció al castellà (la de Bofarull) i una de recent a l'anglès de Mary Hillgarth, amb notes i pròleg del seu fill,²⁰⁰ així com una edició fragmentària en italià de la narració de la conquesta de Sardenya.²⁰¹

Contingut de la Crònica

La Crònica té un pròleg redactat com un discurs a les corts, que s'inicia amb un versicle d'un salm, glossat de manera providencialista, atès que el rei agraeix l'ajuda divina per haver superat les terribles amenaces que suposaren per a ell i la seva dinastia els atacs de Pere el Cruel de Castella, especialment, i dels reis de Navarra, Portugal, Anglaterra i Granada, i també les revoltes dels seus súbdits, amb referència a les Unions, capitanejades pels seus propis germans. Segueixen sis llargs capítols o llibres. El primer està dedicat al regnat del seu pare, Alfons el Benigne (1327-1336), que, essent el secundogènit, arribà a convertir-se en primogènit per la renúncia de l'infant Jaume, fet que va possibilitar que Pere arribés a ser

195. Amédée PAGÈS, *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon, III de Catalogne*.

196. PERE III, «Crònica de Pere el Cerimoniós», a Ferran SOLDEVILA (ed.), *Les quatre grans cròniques*, p. 1001-1225. Cf. la seva reedició actualitzada: Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans cròniques*, vol. IV, *Pere el Cerimoniós: Crònica*.

197. PERE EL CERIMONIÓS, *Crònica*, a cura de Ferran Soldevila, notes i glossari de Ramon Pinyol i Torrents, Barcelona, Edicions 62, 1984 (Història de la literatura catalana, 28).

198. PERE III, *Crònica*, versió a cura d'Anna Cortadellas, Barcelona, Teide, 1993 (Tria de clàssics, 10); PERE III EL CERIMONIÓS, *Crònica*, a cura d'Anna Cortadellas, pròleg de Jocelyn N. Hillgarth, Barcelona, Edicions 62, 1995 (Les millors obres de la literatura catalana, 113).

199. PERE III EL CERIMONIÓS, *Crònica*, edició facsímil de la primera edició (Barcelona, 1547), a Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*.

200. *Pere III of Catalonia (Pedro IV of Aragon): Chronicle*, trad. de Mary Hillgarth, introducció i notes de Jocelyn N. Hillgarth, Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1980 (Mediaeval Sources in Translation, 23, 24).

201. Ramon MUNTANER i PIETRO IV D'ARAGONA, *La conquista della Sardegna nelle Cronache catalane*.

rei;²⁰² comenta el matrimoni del seu pare amb Teresa d'Entença i el naixement dels seus fills, dels quals ell fou el segon; ningú no pensava que visqués, ja que nasqué setmesó i dèbil. L'expedició a Sardenya, capitanejada pel seu pare, ocupa bona part del capítol, com també la narració dels perills que amenaçaren l'autor en la seva infantesa per la malvolença de la seva madrastra, Elionor de Castella. L'obstinació de la reina a obtenir grans dominis per als seus fills, els infants Ferran i Joan, motivà l'oposició de les ciutats i viles reials afectades. Segons la Crònica, la reina havia afirmat davant del rei que el seu germà, el rei Pere de Castella, hauria degollat els qui protestaren, i el Cerimoniós respongué que els seus súbdits no estaven subjugats com els de Castella, sinó que ell els considerava bons vassalls i companys, afirmació semblant a una altra de Muntaner.²⁰³

El capítol segon analitza els primers anys del regnat del Cerimoniós, entre 1336 i 1340, anys en els quals l'infant Pere, oncle del rei, tingué una gran responsabilitat en el govern;²⁰⁴ entre els esdeveniments que el rei relata s'ha de destacar la seva pròpia coronació, les corts celebrades en cada estat, la guerra contra Pere de Xèrica, que havia ajudat la reina a sortir cap a Castella, i la tensió amb aquest regne fins que es trobà una solució per a les possessions i rendes de la reina i dels seus fills.²⁰⁵ El perill comú representat per l'amenaça dels benimerins dugué a una aliança entre ambdós estats, en virtut de la qual la flota catalana col·laborà en la de-

202. Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1957, 51 p. (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XVIII); Joaquim MIRET I SANS «Un document històric del infant en Jaume, primogènit del rei en Jaume II», a *Calendari Català*, 1905; Eufemià FORT I COGUL, *La farsa de Gandesa*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1969 (Episodis de la història, 130).

203. PERE III, *Crònica*, p. 1019-1020. Ja hem indicat la bibliografia sobre el rei Alfons en tractar la Crònica de Muntaner. Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III», p. 8-11.

204. Josep Maria POU I MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*, Vic, 1930, p. 308-396, reedició amb estudi d'Albert HAUF I VALLS, Alacant, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 1996; Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón: Su vida familiar*, p. 158-169; Daniel GENÍS I MAS, «Les profecies de l'infant Pere d'Aragó (1305-1381): el comtat d'Empúries en l'inici del joaquimisme a Catalunya», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 35 (2002), p. 119-140; Alexandra BEAUCHAMP, «De l'action à l'écriture: le *De regimine principum* de l'enfant Pierre d'Aragon (V. 1357-1358)», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 35/1 (2005), p. 233-270. Sobre el seu patrimoni: Santiago SOBREQUÉS VIDAL, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Vicens-Vives, 1961, p. 94-95, 142-144 i 149-151; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les aljames sarraïnes de la governació d'Oriola (segle XIV)*, CSIC. Institució Milà i Fontanals, Barcelona, 1988, p. 33-34.

205. Sylvia ROMEU ALFARO, «El pleito entre doña Leonor y Pedro II en las Cortes de 1336», a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano* (València, 1971), vol. II, València, Universitat de València, 1980, p. 599-604; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Causes i antecedents de la guerra dels dos Peres», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. LXIII, 4 (1987), p. 445-508, text complet a <http://hdl.handle.net/10261/24619> (traducció castellana a: Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*, p. 329-357); Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les aljames*, p. 35-38; Maria Mercè COSTA I PARETAS, *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998, p. 150-164.

fensa de l'Estret.²⁰⁶ El monarca comenta la resistència del rei de Mallorca a prestar-li homenatge, anunci del conflicte entre ambdós reis que es desenvolupa en el capítol següent, i el viatge a Avinyó del Cerimoniós per prestar homenatge per Sardenya al papa. En l'àmbit familiar, el monarca destaca la seva boda amb Maria de Navarra, el naixement de quatre fills, dels quals sobrevisqueren només dues nenes, les infantes Constança i Joana, i menciona els matrimonis d'aquestes.²⁰⁷

El tercer capítol, que és el més extens, tracta de la guerra amb el rei de Mallorca, a qui el Cerimoniós privà del seu regne per reintegrar-lo a la Confederació catalanoaragonesa, d'on havia sortit per la partició efectuada per Jaume I; el pretext de la guerra fou que el rei de Mallorca es negava a reconèixer-se vassall seu.²⁰⁸ An-

206. Ángel CANELLAS LÓPEZ, «Aragón y la empresa del Estrecho en el siglo XIV. Nuevos documentos del Archivo Municipal de Zaragoza», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. II (1946), p. 7-73; María Dolores LÓPEZ PÉREZ, «De nuevo sobre la "guerra del Estrecho": la contribución financiera del reino de Valencia en la última fase del conflicto (1332-1344)», a *Congreso Internacional Jaime II 700 años después: Actas*, p. 405-416; Francesc SEVILLANO COLOM, «Crisi hispano-musulmana: un decenni crucial en la reconquesta (1330-1340)», *Estudis d'Història Medieval*, vol. III (1970), *Estudis dedicats a Ferran Soldevila*, núm. 6, p. 53-74; Álvaro SANTAMARÍA ARÁNDEZ, «La reconquista de las vías marítimas», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 10 (1980), p. 41-133; María Rosa MUÑOZ POMER, «Las Cortes de 1339, paso previo en la alianza peninsular contra los Benimerines», a *Homenaje al Dr. Peset Alexandre*, vol. III, València, Universitat de València, 1982, p. 67-80; Ángeles MASÍ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa desde Jaime II a Pedro el Ceremonioso*, Barcelona, CSIC, 1994, vol. II, p. 352-357 (tractat de Gibraltar de 1349); Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*, p. 327-328.

207. José Ramón CASTRO, «El matrimonio de Pedro IV de Aragón y María de Navarra», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. III (1947-1948), p. 55-156; Maria Mercè COSTA I PARETAS, «Joana d'Aragó (1344-1384)», *Estudis d'Història Medieval*, vol. VI (1973), *Estudis dedicats a Ferran Soldevila*, núm. 6, p. 137-209 (també s'ocupa de la infanta Constança); Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III», p. 11, assenyala l'interès del rei pel benestar de les seves filles.

208. Gabriel ENSEÑAT PUJOL, *La reintegració de la corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343-1349)*, Palma, Moll, 1997, 2 v. Cf. també: Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, vol. I, p. 458-465; Ernest BELENGUER CEBRIÀ (dir.), *Història de les Illes Balears*, vol. 2, *L'època foral i la seva evolució (1230-1715)*, dir. per Miquel Deyà, Barcelona, Edicions 62, 2004; Jesús Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca: Jaume I. Jaume II. Sanç. Jaume III. Jaume (IV). (Isabel)*, Barcelona, Aedos, 1960. A més: Albert LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque (Les Baléares, Roussillon, Montpellier, etc.)*, 2 v., Paris, Ernest Leroux, 1892; Elisabeth OLIVERES DE PICÓ, *El rei sense reialme (Jaume IV de Mallorca)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1965 (Episodis de la història, 70); Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ, «Contribució econòmica del municipi de Barcelona a l'empresa de recuperació del regne de Mallorca per Pere el Cerimoniós (1343-1349)», a *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (València, 1969), vol. I, *La Corona d'Aragó en el segle XIV*, III, València, 1973, p. 291-302; Giuseppe MELONI, «Giovanni II marchese di Monferrato e le Baleari», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 10 (1980), p. 841-851; Gabriel LLOMPART, «Rei de Mallorches, mal regnats... Una enquesta secreta feta pel governador Arnau d'Erill en 1344», *Randa*, núm. 29 (1991), p. 51-62; Gabriel ALOMAR I ESTEVE, «Sobre l'estatge final i la sepultura d'Isabel, darrera reina titular de les Mallorques», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. II (1993), p. 65-74; Pere FULLANA PUIGSERVER (coord.), *Els reis de Mallorca*, 2 v., Palma, 1996; Miquel BARCELÓ, «La mitificació del regne de Mallorca (1276-1349) en la historiografia mallorquina», a *Royaume de Majorque. De l'histoire au mythe / Reialme de Mallorca. De la història al mite*, Perpinyà, 1998, p. 119-128; *El regne de Mallorca a l'època de*

tonio Ortega ha assenyalat que la carta del Cerimoniós informant el rei de França de la guerra amb Jaume de Mallorca sembla un precedent del relat de la Crònica.²⁰⁹

El quart capítol exposa la lluita contra la Unió aragonesa i contra la valenciana, que s'havien alçat contra el rei i que el monarca sotmeté i castigà. El conflicte sorgí perquè el rei volgué nomenar hereva la infanta Constança en detriment dels drets del seu germà Jaume, a qui li corresponia la primogenitura mentre ell no tingués fills mascles, segons el costum català. El monarca exposa, amb una fredor absoluta, els terribles càstigs a què sotmeté els unionistes de València.²¹⁰ En l'àmbit familiar, el rei recorda el seu segon matrimoni amb Elionor de Portugal, que morí un any més tard a causa de la pesta negra. Poc després, el 1349, el monarca es casava en terceres núpcies amb Elionor de Sicília, que aviat, el 1350, li donava el primer fill mascle que sobrevivia, anomenat Joan per haver nascut el dia de Sant Joan; la Crònica no menciona el naixement de l'infant Martí, el 1356.²¹¹

---

la *dinastia privativa*, XVI Jornades d'estudis històrics locals, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1998; Jaume SASTRE MOLL, «L'aportació de Mallorca a la campanya del Rosselló contra Jaume III de Mallorca», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. LXV (2009), p. 57-68.

209. Antonio ORTEGA VILLOSLADA, *El reino de Mallorca y el mundo atlántico (1230-1349)*, UNED, Netbiblio, 2008, p. 103.

210. A més de Zurita i les històries generals, cf. Manuel Dualde, «Tres episodios zaragozanos de la lucha entre Pedro del Punyalet y la Unión aragonesa, relatados por el monarca a su tío Pedro, conde de Ribagorza», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. II (1946), p. 295-357; Jaime CARUANA, «Dos relaciones inéditas sobre los sucesos de la unión», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. III (1947-48), p. 484-497; Ramon GUBERN I DOMÈNECH, «Un document de 1348 sobre la Unió», *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. I (1952), p. 45-46; Rafael TASIS I MARCA, *Les unions de nobles i el rei del Punyalet*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1960 (Episodis de la història, 1); Mateu RODRIGO LIZONDO, «La Unió valenciana y sus protagonistas», *Ligarzas*, núm. 7 (1975), p. 133-166; Mateu RODRIGO LIZONDO, *La Unió de Valencia (1347-1348). Una revuelta ciudadana contra el autoritarismo real*, València, Universitat de València, 1987, 2 v. (tesi doctoral); Mateu RODRIGO LIZONDO, «El problema frumentari a València i la crisi de la Unió (1340-1348)», a *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*, València, Generalitat Valenciana, 1988, p. 89-101; Josep MIRALLES SALES, «La guerra de la Unió en Albocàcer (1347-1348)», *Boletín de divulgación cultural* (Centro de Estudios del Maestrazgo), núm. 16 (1986), p. 85-88; Esteban SARASA SÁNCHEZ, «El enfrentamiento de Pedro el Ceremonioso con la aristocracia aragonesa: la guerra con la Unió y sus consecuencias», a *Pere el Cerimoniós i la seva època*, p. 35-45; Vicent TEROL REIG, «La guerra de la Unió a la vall d'Albaida (1347-1348)», *Almaig*, núm. 10 (1994), p. 58-66; Maria Mercè COSTA I PARETAS, *La casa de Xèrica*, p. 179-191; Mark D. MEYERSON, «Victims and players: the attack of the Union of Valencia on the Jews of Morvedre», a *Religion, text and society in Medieval Spain and Northern Europe*, 2002, p. 70-102.

211. Maria Mercè COSTA I PARETAS, «Leonor de Portugal, reina de Aragón (1347-1348)», a *Actas do Congresso Histórico de Portugal Medieval, Bracara Augusta*, vol. XVIII-XIX (1965), p. 93-101; Johannes VINCKE, «El compromiso entre los reyes de Aragón y Portugal acerca del testamento de la reina Leonor de Aragón († 1348)», a *Martínez Ferrando, archivero. Miscelánea de estudios dedicados a su memoria*, Madrid, Asociación Nacional de Bibliotecarios, Archiveros y Arqueólogos, 1968, p. 499-504; Ulla DEIBEL, «La Reyna Elionor de Sicília», a *Sobiranes de Catalunya, Memòries de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 1928. Sobre l'infant Joan: Josep M. ROCA, *Johan I d'Aragó, Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XI (1929). Sobre l'infant Martí: Maria Teresa FERRER I

El cinquè capítol tracta de la guerra amb Gènova, en la qual entrà aliat amb Venècia.²¹² Ens explica alguns antecedents, però no que hi havia hagut guerra amb Gènova del 1331 al 1336;²¹³ comenta el setge de Sàsser per part dels Doria amb ajuda genovesa, que el governador Riambau de Corbera pogué trencar amb la col·laboració dels Arborea, però no conta la precedent derrota catalana d'Aidu de Turdu, que devia resultar massa dolorosa.²¹⁴ De la guerra contra Gènova narra la victòria pírrica obtinguda per la flota conjunta catalanoveneciana al Bòsfor, el 1352, en la qual els genovesos també es consideraren vencedors;²¹⁵ la victòria aconseguida per Bernat de Cabrera davant l'Alguer, a Sardenya, sobre la flota genovesa el 1353,²¹⁶ i l'expedició de Pere el Cerimoniós a Sardenya el 1354, concretament a l'Alguer, que s'havia rebel·lat novament.²¹⁷ Després d'un setge desastrós per les

---

MALLOL, «Martí I l'Humà (1396-1410). El darrer rei de la dinastia barcelonina», a *Martí I l'Humà, el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp*, Sisè centenari de la mort del rei Martí l'Humà, 1410-2010, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015, p. 11-48, i en general tot el llibre.

212. Anthony LUTTRELL, «John Cantacuzenus and the Catalans at Constantinople 1352-1354», a *Martí Ferrando, archivero*, p. 265-277; Mirella BLASON-BERTON, «Un'ambasciata di Pietro IV d'Aragona in Italia (1346) e i prodromi della alleanza veneto-aragonesa del 1351», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 5 (1968), p. 238-263. Especialment: Giuseppe MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Cerimonioso*, 3 v., Pàdua, 1971-1982, vol. I, p. 55-81; Giuseppe MELONI, «Sull'alleanza veneto-aragonesa all'epoca di Pietro il Cerimonioso», a *Medioevo. Età moderna. Saggi in onore del Prof. Alberto Boscolo*, Càller, Fossataro, 1972, p. 101-117; José Vicente CABEZUELO PLIEGO, «Diplomacia y guerra en el Mediterráneo medieval. La liga véneto-aragonesa contra Génova de 1351», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 36/1 (2006), p. 253-294.

213. Josefina MUTGÉ I VIVES, «El Consell de Barcelona en la guerra catalano-genovesa durante el reinado de Alfonso el Benigno», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. II (1965), p. 229-256.

214. A més de les històries de Sardenya que indico més endavant, és útil el resum de Francesco Cesare CASULA, *La Sardenya catalano-aragonesa: Perfil històric*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1985 (Episodis de la història, 258), p. 34-35 i 38-39; Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Después de Aidu de Turdu (1347): las repercusiones de los sucesos de Cerdeña en el patrimonio real», a *La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*, 1, *Il regnum Sardiniae et Corsicae nell'espansione mediterranea della Corona d'Aragona*, XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona, vol. II, tom 2, Sàsser i l'Alguer, C. Delfino, 1990, p. 789-809.

215. Camillo MANFRONI, «Il piano della campagna navale veneto-aragonesa del 1351 contro Genova», *Rivista Marittima*, núm. 35 (1902), p. 323-332; Michel BALARD, «A propos de la bataille du Bosphore. L'expédition génoise de Paganino Doria à Constantinople (1351-1352)», *Travaux et mémoires*, vol. 4 (París, 1970), p. 431-469; Maria Mercè COSTA I PARETAS, «Sulla battaglia del Bosforo (1352)», *Studi Veneziani*, vol. XIV (1972), p. 197-210. Cf. també Giuseppe MELONI, *Genova e Aragona*, vol. I, p. 83-110.

216. Giuseppe MELONI, *Genova e Aragona*, vol. I, p. 151-179. Ignasi J. BAIGES JARDÍ, «Llibre de comptes de Tomàs Prats, patró d'un uixer a la batalla de Porto Conte (agost de 1353)», a *La Corona d'Aragona in Italia*, 1, XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona, vol. II, tom I, Sàsser, 1995, p. 49-68.

217. Giuseppe MELONI, *Genova e Aragona*, vol. I, p. 181-214. Cf. també: Andrés GIMÉNEZ SOLER, «El viaje de Pedro IV a Cerdeña», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. IV (1909-1910), p. 88-93; Giuseppe MELONI, «Presenza di Saragozza nella spedizione di Pietro il Cerimo-

epidèmies, el rei aconseguí la rendició de la ciutat per mitjà d'un pacte amb el jutge Marià d'Arborea i amb Matteo Doria; la ciutat fou evacuada i repoblada per catalans.²¹⁸ Resultà difícil aconseguir la submissió dels Arborea, que s'havien sumat a la rebel·lió dels senyors genovesos del nord de l'illa aprofitant la guerra contra Gènova.²¹⁹ El rei convocà corts a Càller, les primeres celebrades a l'illa, amb l'esperança que servissin per a crear lligams entre el monarca i les forces nobiliàries, eclesiàstiques i ciutadanes de l'illa.²²⁰ Aconseguí també establir una pau precària per poder tornar als seus regnes peninsulars perquè ja hi havia símptomes que Castella els atacaria.²²¹ El monarca relata molt breument aquesta expedició, que no obtingué els resultats esperats, i no s'ocupa en absolut de contar el final de la guerra amb Gènova, segurament perquè tampoc no li agradà la sentència arbitral pro-

---

nioso in Sardegna (1354-1355)», *Medioevo. Saggi e Rassegne*, vol. 2 (1976), p. 65-76; Angelo CASTELLACCIO, «Note e documenti sul viaggio di Pietro IV in Sardegna (1354-1355)», a *Aspetti di storia italo-catalana*, Càller, CNR. Istituto sui rapporti italo-iberici, 1983, p. 101-183; Lluís CIFUENTES i Lluís GARCIA BALLESTER, «Medicina i professionals sanitaris en l'expedició militar a Sardenya de 1354-1355», a *La Corona d'Aragona in Italia*. XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona, vol. II, tom I, Sàsser, 1995, p. 305-328; Curt WITTLIN, «El rei Pirro de Roma en el "Dotzè del cristià" de Francesc Eiximenis. Crítica encoberta de la política sarda del rei Pere de Catalunya», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 25/2 (1995), p. 647-657; Mario ORSI LÁZARO, «Estrategia, operaciones y logística en un conflicto mediterráneo. La revuelta del Juez de Arborea y la "armada e viatge" de Pedro el Ceremonioso a Cerdeña (1353-1354)», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 38/2 (2008), p. 921-968; Mario LAFUENTE GÓMEZ, *Guerra en Ultramar: La intervención aragonesa en el dominio de Cerdeña (1354-1355)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2011 (Colección Estudios. Historia). La reina acompanyà el rei i a Sardenya nasqué el seu segon fill, que morí: Maria Mercè COSTA I PARETAS, «L'infant que hauria pogut ser rei», a *El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, XV Congreso de historia de la Corona de Aragón (Jaca, 1993, *Actas*, vol. I, tom 3, Saragossa, Gobierno de Aragón. Departamento de Educación y Cultura, 1996, p. 335-343.

218. Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, «Il ripopolamento catalano di Alghero», a *Alghero, la Catalogna, il Mediterraneo. Storia di una città e di una minoranza catalana in Italia (XIV-XX secolo)*, a cura d'Antonio Mattone i Pietro Sanna, Sàsser, Gallizzi, 1994, p. 75-103.

219. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La guerra d'Arborea alla fine del XIV secolo», a *Giudicato d'Arborea e Marchesato di Oristano: Proiezioni mediterranee e aspetti di storia locale, Atti del I.º Convegno Internazionale di Studi (5-8 dic. 1997)*, a cura de Giampaolo Mele, Oristano, ISTAR, 2000, p. 535-620, <http://hdl.handle.net/10261/23418>. Cf. també les històries de Sardenya: Bruno ANATRA, «La Sardegna nella guerra mediterranea dei cento anni», a John DAY, Bruno ANATRA i Lucetta SCARAFFIA, *La Sardegna medioevale e moderna*, a Giuseppe GALASSO (dir.), *Storia d'Italia*, vol. X, Torí, Utet, 1984, p. 305-326; Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *La Sardegna aragonesa*, a *Storia dei Sardi e della Sardegna*, vol. II, *Il Medioevo*, Milà, Jaca Book, 1987; Francesco CESARE CASULA, *La Sardegna aragonesa*, 2 v., Sàsser, Chiarella, 1990. El rei sentí un gran pesar per la defecció del jutge d'Arborea: Olivetta SCHENA, «Un'orazione di Pietro il Cerimonioso contro il giudice Mariano d'Arborea», a *Sardegna, Mediterraneo e Atlantico tra Medioevo ed Età Moderna*, vol. I, *La Sardegna*, Roma, Bulzoni, 1993, p. 319-336.

220. *Il Parlamento di Pietro IV d'Aragona, 1355*, a cura de Giuseppe Meloni, Càller, Consiglio Regionale della Sardegna, 1993 (*Acta Curiarum Regni Sardinie*, 2).

221. Luisa D'ARIENZO, «La pace di Alghero stipulata tra l'Aragona e l'Arborea nel 1354», a *Medioevo Età Moderna. Saggi in onore del prof. Alberto Boscolo*, Càller, Fossataro, 1972, p. 119-147.

nunciada pel marquès de Monferrato, que exigia la devolució de l'Alguer als genovesos, extrem que el rei no acceptà, tot i que sí la resta.²²²

El capítol sisè està dedicat a l'enfrontament amb Castella des de l'any 1356 fins a 1366, abans de la conclusió de la guerra, però quan ja havia fet un gir favorable als interessos de Pere el Cerimoniós; també proporciona algunes notícies familiars, com el naixement de la infanta Elionor, que, afegeix, després fou reina de Castella, i el de l'infant Alfons, que morí nen.²²³

La guerra fou desencadenada per Pere el Cruel, que és presentat de la manera més desfavorable possible, fent èmfasi en la seva crueltat i els seus crims,²²⁴ tot i que la major part de les cròniques europees coetànies, sense haver patit els seus atacs, el presenten de la mateixa manera.²²⁵ El monarca insisteix també en la covardia del Cruel, que defugia les batalles campals, ja que mentre que el Cerimoniós confiava en l'ajuda de Déu per la justícia de la seva causa, el Cruel desconfiava de la lleialtat de la seva gent. Per part del Cerimoniós, aquesta obstinació per presentar batalla campal era bastant imprudent, perquè generalment el seu exèrcit era de menys efectius que el del rei castellà. Igualment, posa en relleu la deslleialtat de Pere el Cruel, que no observava els tractats i els trencava quan li convenia sense previ avís, sorprenent així l'enemic. Pere el Cerimoniós rebé l'ajuda militar d'Enric de Trastàmara, germà bastard del Cruel, que es trobava refugiat a França, on enrolà tropes per posar-se al seu servei, i també la del seu propi germanastre, l'infant Ferran, amb qui es reconcilià el 1357, però a qui manà matar el 1363.²²⁶ Pere el Cerimoniós féu executar també, després d'un judici previsible, el seu conseller Bernat de Cabrera, acusat de traïció durant la guerra.²²⁷ La Santa Seu tractà, al llarg de la guerra,

222. Suzanne DUVERGÉ, «Le rôle de la Papauté dans la guerre de l'Aragon contre Gênes (1351-1356)», *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire de l'École Française de Rome*, vol. L (1933), p. 221-249; Suzanne DUVERGÉ, «La solution du conflit entre l'Aragon et Gênes (1357-1378)», *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire de l'École Française de Rome*, vol. LI (1934), p. 240-257; Giuseppe MELONI, *Genova e Aragona*, vol. II, p. 190-211, i III, p. 32-38.

223. Ferran SOLDEVILA, *Crònica*, nota 1 del cap. 18, p. 1214. Sobre la infanta: José Enrique RUIZ-DOMÉNEC, «Leonor de Aragón, una catalana en Castilla: consideraciones sobre la repetición de la historia», a *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. XLVI (1997-1998), p. 93-111.

224. Sobre Pere el Cruel: Vicente DÍAZ MARTÍN, *Pedro I el Cruel (1350-1369)*, Gijón, Trea, 2007 (Colección Corona de España, Serie Reyes de Castilla y León). Segons l'estudi de les seves restes, havia patit una lesió cerebral que explicaria en part la seva irritabilitat i agressivitat: Gonzalo MOYA, *Don Pedro el Cruel: Biología, política y tradición literaria en la figura de Pedro I de Castilla*, Madrid, Júcar, 1975.

225. Una selecció de comentaris de Froissart, Bertrand du Guesclin i Villani a Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Introducció a les quatre grans cròniques*, p. 228.

226. Ofereixen molta documentació sobre la guerra: Ángeles MASIÀ DE ROS, *Relación castellano-aragonesa*; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La frontera meridional valenciana durant la guerra amb Castella dita dels dos Peres», a *Pere el Cerimoniós i la seva època*, p. 245-357 (traducció castellana a Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*, p. 359-500). Sobre l'infant Ferran, p. 371-373 i 409-412.

227. *Proces contra Bernardo de Cabrera*, CODOIN ACA, xxxiii, Barcelona, 1867; Juan Blas SITES, *La muerte de Don Bernardo de Cabrera (1364)*, Madrid, 1911.

d'exercir la mediació entre ambdues parts per aconseguir la pau a través dels seus llegats el cardenal Guillaume de la Jugée, el cardenal Gui de Boulogne i l'abat de Fécamp, mencionats en la Crònica.²²⁸

La Crònica és bastant desigual en el tractament dels episodis de la guerra: mentre que alguns són relatats amb detall i dramatisme, com l'atac de la flota castellana a Barcelona o el socors del Cerimoniós a Oriola, assetjada pel Cruel, en altres ocasions el monarca es limita a seguir el seu itinerari acudint als diferents fronts que la gran mobilitat de Pere el Cruel li anava creant, com si li interessés destacar el seu esforç personal per defensar els seus regnes.

Fou una guerra dramàtica perquè gran part d'Aragó i del regne de València foren ocupats per Pere el Cruel, territoris que batejà amb el nom de Castella la Nova, segons la Crònica;²²⁹ però el rei no detalla les campanyes d'ocupació del seu territori per Pere el Cruel, excepte alguns casos, com el de Tarassona, rendida massa precipitadament per Miguel de Gurrea²³⁰ i que el Cerimoniós recuperà comprant l'alcaid de Pere el Cruel, Gonzalo González de Lucio.²³¹ No obstant això, més endavant comenta que el territori ocupat per Pere el Cruel era més gran que tot el regne d'Aragó o que tot el de València.²³²

El regne de València també veié una bona part del seu territori ocupat, especialment Morvedre (Sagunt), on Pere el Cruel es tancava quan no volia guerrear; des d'aquesta posició dificultava les comunicacions del Cerimoniós amb la capital i podia llançar raids cap a Tortosa. La Crònica conta els setges de València, socorreguda pel Cerimoniós, i també d'Oriola, la pèrdua de la qual no va poder evitar.²³³

228. José ZUNZUNEGUI, «La legación del cardenal Guillermo de la Jugie a Castilla y Aragón (1355-1358)», *Anthologica Annuaria*, vol. 12 (1964), p. 129-156.

229. «E el dit rei havia posat nom e títol a tota la terra que ens havia tolt, així en regne d'Aragó com en regne de València, Castella la Nova, mas per la gràcia de nostre Senyor Déus, lo dit títol durà poc, per tal com ab títol injust posseïa tot ço que ens havia tolt»: PERE III, *Crònica*, cap. VI-60, p. 1152.

230. Sobre la guerra a la frontera d'Aragó amb Castella: Antonio GUTIÉRREZ DE VELASCO, «La conquista de Tarazona en la guerra de los dos Pedros (año 1357)», *Jerónimo Zurita. Cuadernos de Historia*, núm. 10-11 (1960), p. 69-98; Antonio GUTIÉRREZ DE VELASCO, «La contraofensiva aragonesa en la guerra de los dos Pedros. Actitud militar y diplomática de Pedro IV el Ceremonioso (años 1358-1362)», *Jerónimo Zurita. Cuadernos de Historia*, núm. 14-15 (1963), p. 7-30; Antonio GUTIÉRREZ DE VELASCO, «Las fortalezas aragonesas ante la gran ofensiva castellana en la guerra de los dos Pedros», *Jerónimo Zurita. Cuadernos de Historia*, núm. 12-13 (1962), p. 7-39.

231. Segons Jerónimo ZURITA, *Anales*, 4, p. 388-390, la quantitat promesa a González de Lucio era de 40.000 florins i, a més, la mà de Violant d'Urrea, amb el seu dot, però en realitat el suborn fou de 80.000 florins, dels quals la cort de Catalunya celebrada a Cervera el 1359 en lliurà 60.000: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els primers diputats de la Generalitat de Catalunya (1359-1412)», a *Miquel Coll i Alentorn. Miscel·lània d'homenatge en el seu vuitantè aniversari*, Barcelona, Fundació Jaume I, 1984, p. 221-269, <http://hdl.handle.net/10261/25214>

232. PERE III, *Crònica*, cap. 6, paràgraf 54, p. 1149.

233. María Rosa MUÑOZ POMER, «Preliminares de la guerra de los dos Pedros en el reino de Valencia (1356)», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, vol. 1 (1982), p. 117-134; Maria

Catalunya tampoc no escapà de la guerra, ja que la flota de Pere el Cruel es presentà davant Barcelona, cosa que mai abans no havia ocorregut, però fou refusada.²³⁴ La flota castellana atacà també les Balears i va assetjar el castell d'Eivissa, però es retirà quan va saber que la flota del Cerimoniós havia arribat a Mallorca i s'apressava per anar a combatre'l a Eivissa, tot i que tornà a estar present al Mediterrani en altres moments de la guerra, com el 1365.²³⁵ D'altra banda, la col·laboració de Catalunya fou fonamental per al finançament de la guerra i el manteniment de la flota.

La narració del rei posa en relleu la importància de la celebració de corts en els diferents regnes per obtenir finançament per a la guerra.²³⁶ Les ajudes atorgades

---

Teresa FERRER I MALLOL, «Causes i antecedents de la guerra dels dos Peres» i «La frontera meridional valenciana», ambdues reeditades a Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra*; José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *La guerra de los dos Pedros en las tierras alicantinas*, Alacant, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 1991.

234. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els primers diputats de la Generalitat de Catalunya elegits a la Cort de Cervera de 1359. Notes biogràfiques», a *La Generalitat de Catalunya a través dels segles: Commemoració dels 650 anys de la Generalitat*, sessió pública de la Secció Històrico-Arqueològica, Cervera, 28 de maig de 2009, a cura de Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011, p. 11-67, concretament p. 21-22; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les relacions internacionals de la Corona catalanoaragonesa a la segona meitat del segle XIV*, a Francesc Eiximenis (c. 1330-1409): *El context i l'obra d'un gran pensador català medieval*, coord. per Antoni Riera i Melis, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015.

235. Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Un episodio de la guerra de los dos Pedros: la defensa costera de Cataluña en el verano de 1365», a *Poder y sociedad en la Baja Edad Media Hispánica: Estudios en homenaje al profesor Luis Vicente Díaz Martín*, Universidad de Valladolid, 2002, vol. II, p. 273-288.

236. José Luis MARTÍN, «Nacionalización de la sal y aranceles extraordinarios en Cataluña (1365-1367)», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 3 (1966), p. 515-524; José Luis MARTÍN, «Les Corts catalanes del 1358», *Estudis d'Història Medieval*, vol. IV (1971), p. 71-86; José Luis MARTÍN, «Las Cortes catalanas en la guerra castellano-aragonesa (1356-1365)», *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. II, València, 1973, p. 79-90; José Luis MARTÍN, «La actividad de las Cortes catalanas en el siglo XV», a *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrès d'Història institucional* (1988), Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991, p. 146-151; Montserrat FIBLA, «Les Corts de Tortosa i Barcelona. 1365. Recapte del donatiu», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, vol. 19 (1978), p. 97-130; *Corts, Parlaments i fiscalitat a Catalunya: Els capítols del donatiu (1288-1384)*, introducció i edició a cura de Manuel Sánchez Martínez i Pere Ortí Gost, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1997 (Textos jurídics catalans. Lleis i costums, II/4); Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Les Corts de Catalunya i la creació de la Diputació del General o Generalitat en el marc de la guerra amb Castella (1359-1369)», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 34/2 (2004), p. 875-938, <http://hdl.handle.net/10261/23532>; Sylvia ROMEU ALFARO, «Aportación documental a las Cortes de Valencia de 1358», *Anuario de Historia del Derecho Español*, vol. XLIII (1973), p. 385-427; Sylvia ROMEU ALFARO, «Cortes de Valencia de 1360», *Anuario de Historia del Derecho Español*, vol. XLIV (1974), p. 675-711; Sylvia ROMEU ALFARO, «Cortes de Monzón de 1362», *Anuario de Historia del Derecho Español*, vol. XLVII (1977), p. 741-798; Sylvia ROMEU ALFARO, «Cortes en lo "setge de Morvedre" de 1365», a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano* (Valencia, 1971), vol. II, València, Universitat de València, 1980, p. 619-624; María Rosa MUÑOZ POMER, «La oferta de las Cortes de Valencia de 1358», *Saitabi*, vol. XXXVI (1986), p. 155-166.

foren tan quantioses que provocaren el naixement de la Diputació del General (o Generalitat), que s'ocupà de recaptar i administrar aquests donatius i pagar les tropes.²³⁷

La Crònica encara narra el gir favorable de la guerra a partir de 1365, amb la recuperació de Morvedre, Sogorb i altres places valencianes, malgrat la nota negativa de la pèrdua d'Oriola. Aquest gir favorable es confirmà amb l'entrada de les Companyies Blanques de Bertrand du Guesclin, que França i la Santa Seu ajudaren a contractar, amb una aportació de 100.000 florins d'or cada part, igual que el Cerimoniós, amb la finalitat alliberar-se'n, ja que estaven causant greus problemes d'ordre públic a França. Les Companyies Blanques entraren al Rosselló el desembre de 1365. Els seus caps, Du Guesclin, Arnaud d'Audrehem, Hugh de Calvey, el comte de la Marche (Joan de Borbó) i el Cavaller Verd (Louis de Chalon), s'entrevistaren amb el rei Pere el Cerimoniós a Barcelona el gener de 1366 i seguidament s'encaminaren cap a Aragó i Castella, juntament amb les tropes del Trastàmara i les catalanoaragoneses del comte de Dènia.²³⁸ La seva entrada provocà la retirada de Pere el Cruel de les seves posicions a Aragó i a València per defensar Castella i així Pere el Cerimoniós va poder recuperar-les.

237. La bibliografia sobre la Generalitat de Catalunya és molta i només menciono alguns llibres: *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*, vol. 1, 1359-1518, dirigit per Josep Maria SOLÉ I SABATÉ, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Enciclopèdia Catalana, 2003; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya (1359-1413)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de la Vicepresidència, 2009, 103 p. (Col·lecció Història i pensament, 7); *La Generalitat de Catalunya: Dels orígens medievals a l'actualitat, 650 anys*, dirigit per Maria Teresa Ferrer i Mallol i coordinat per Josep M. Roig Rossich, Barcelona, Generalitat de Catalunya i Institut d'Estudis Catalans, 2011. Sobre la Generalitat valenciana: Maria Rosa MUÑOZ POMER, *Orígenes de la Generalidad Valenciana*, València, Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1987. Els estudis sobre la Diputació General d'Aragó s'ocupen d'una època molt més tardana.

238. PERE III, *Crònica*, cap. 6-57 a 59, p. 1150-1151. Sobre Bertrand du Guesclin, cf. Antonio GUTIÉRREZ DE VELASCO, «Duguesclin en Espagne. Pierre IV et Bertrand Duguesclin», *Les Cahiers de l'Iroise*, 1970, p. 57-66; Yves JACOB, *Bertrand du Guesclin, connétable de France*, París, Tallandier, 1999; Richard VERNIER, *The Flower of Chivalry: Bertrand du Guesclin and the Hundred Years War*, Woodbridge, Boydell, 2003; Michael JONES (ed.), *Letters, orders and musters of Bertrand du Guesclin (1357-1380)*, Woodbridge, The Boydell Press, 2004; Kenneth FOWLER, «L'emploi des mercenaires par les pouvoirs ibériques et l'intervention militaire anglaise en Espagne (vers 1361 - vers 1379)», a *Realidades e imágenes del poder. España a fines de la Edad Media*, Valladolid, 1988, p. 23-55; Kenneth FOWLER, «Deux entrepreneurs militaires au xive siècle: Bertrand du Guesclin et Sir Hugh Calverley», a *Le combattant au Moyen Âge. Actes du XVII Congrès de la Société des historiens médiévistes de l'Enseignement supérieur public* (Montpellier, 1989), Saint Herblain, SHMES et Cid éditions, 1991, p. 243-256; Kenneth FOWLER, «The wages of War: The Mercenaries of the Great Companies», a *XVIII Semana de Estudios Medievales*, Estella, 1992, p. 217-244; Kenneth FOWLER, «The wages of War: The Mercenaries of the Great Companies», *Medieval mercenaries*, vol. 1, *The great companies*, Blackwell, 2001; Kenneth FOWLER, «Great Companies, Condottieri and Stipendiary Soldiers. Foreign Mercenaries in the Service of the State: France, Italy and Spain in the Fourteenth Century», a *XXXI Semana de Estudios Medievales: Guerra y Diplomacia en la Europa Occidental 1280-1480* (Estella, 2004), Pamplona, Gobierno de Navarra, 2005, p. 141-161.

A Castella s'inicià una guerra civil, que obligà Pere el Cruel a retirar-se a Portugal, i finalment a Bordeus i Baiona. Aquí aconseguí l'aliança de l'hereu d'Anglaterra, el Príncep Negre (1366), que portà el seu exèrcit a Castella per reinstaurar Pere el Cruel, el 1367. El 8 d'abril, l'exèrcit anglès vencé les Companyies Blanques i Enric de Trastàmara a Nájera.²³⁹ Aquest últim aconseguí fugir i refugiar-se a França. Segons conta la Crònica, també va poder fugir l'arquebisbe de Saragossa amb la infanta Elionor, a qui havia acompanyat a Castella per al seu matrimoni amb el fill del comte de Trastàmara, i s'endugué també el mateix Joan, la seva germana i la seva mare.

Després de la derrota de Nájera, Pere el Cerimoniós temé l'atac del Príncep Negre i cercà suports internacionals, però el Príncep, que ja començava a conèixer Pere el Cruel, li oferí la seva mediació per aconseguir la pau entre Castella i la Corona catalanoaragonesa.²⁴⁰ La Crònica ens ofereix breument el desenllaç de la guerra civil castellana. El comte de Trastàmara entrà novament a Castella amb tropes i anà arraconant Pere el Cruel cap al sud i finalment el vencé a Montiel, on l'assassinà el 1369. Una vegada conquerit el tron de Castella, Enric de Trastàmara no complí els pactes signats amb Pere el Cerimoniós, en virtut dels quals havia d'entregar-li el regne de Múrcia, Moya, Requena, Molina i altres places.²⁴¹ Després d'uns quants anys de pressions i amenaces de guerra, les dificultats econòmiques i la fatiga dels seus regnes obligaren el Cerimoniós a firmar la pau amb Enric de Trastàmara el 1375, renunciant a les reclamacions territorials a canvi d'una indemnització pecuniària. La pau fou rubricada amb la boda de la seva filla Elionor amb Joan, fill del Trastàmara,²⁴² després de la mort d'Elionor de Sicília el 1375, que es negava a lliurar la seva filla al Trastàmara. La Crònica conclou recordant la brutalitat de Pere el Cruel i les mutilacions o morts que infligia a aquells dels seus súbdits que no es rendien d'immediat.²⁴³

239. Peter Edward RUSSELL, *The English intervention in Spain and Portugal*, Oxford, Clarendon Press, 1955; Antonio GUTIÉRREZ DE VELASCO, «Los ingleses en España (siglo XIV)», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, vol. IV (1951), p. 215-319; Martí de RIQUER, «El arte de la guerra en Eiximenis y el conde de Denia», a Martí de RIQUER, *Caballeros medievales y sus armas*, Madrid, Instituto Universitario General Gutiérrez Mellado, Universidad Nacional de Educación a Distancia, 1999, p. 29-33; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La organización militar en Cataluña en la Edad Media», *Revista de Historia Militar*, vol. XLV (2001), número extraordinari: *Los recursos militares en la Edad Media Hispánica*, p. 119-222, concretament p. 202-203, <http://hdl.handle.net/10261/24290>.

240. Joaquín MIRET I SANS, «Négociations de Pierre IV d'Aragon avec la Cour de France (1366-1367)», *Revue Hispanique*, vol. XIII (1905), p. 76-135.

241. Antonio GUTIÉRREZ DE VELASCO, «Molina en la Corona de Aragón (1369-1375)», *Teruel*, núm. 6 (1951), p. 75-128; Manuel LARRIBA BACIERO, *El señorío de Molina de Aragón en la Corona catalano-aragonesa (1369-1375)*, Diputació Provincial de Guadalajara, 1994.

242. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La frontera meridional», p. 348 i 351-355. Sobre la boda de la infanta: Rafael OLIVAR BERTRAND, *Bodas reales de Aragón con Castilla, Navarra y Portugal: Relación cortesana de los enlaces matrimoniales... en el siglo XIV*, Barcelona, A. Martín, 1949.

243. Josep COROLEU, «Cartas en les cuales don Pedro de Castilla y don Pedro el Ceremonioso recíprocamente se retratan», *La España Regional*, vol. III (1887), p. 713-722, concretament p. 720-721

L'apèndix tracta de diferents esdeveniments familiars: les bodes de l'infant Joan amb Joana de França, que morí en el viatge quan es dirigia a Catalunya amb Mata d'Armanyac i amb Violant de Bar; les de la infanta Joana amb el comte d'Empúries, de la infanta Elionor amb l'infant Joan de Castella i del mateix rei amb Sibilla de Fortià;²⁴⁴ comenta la invasió de Catalunya per l'infant Jaume de Mallorca, amb un exèrcit, el 1374²⁴⁵ i una amenaça d'invasió de mercenaris francesos, que foren desbaratats per l'infant Joan a Durban;²⁴⁶ la mort de les filles del rei, les infantes Joana, comtessa d'Empúries, i Constança, reina de Sicília, i uns quants anys després del seu espòs Frederic, i l'intent dels barons sicilians de casar l'hereva, Maria, amb Giangaleazzo Visconti, avortat pel rei amb la destrucció a Porto Pisano de la flota que havia de portar-la a Sicília (1379). Informa de la cessió dels seus drets successoris a Sicília a l'infant Martí, que ja tenia els de la seva mare. Narra també com la reina Maria fou segrestada per un noble sicilià d'origen català, Guillellem Ramon de Montcada, que l'entregà a les tropes catalanes enviades pel rei el 1380, que la custodiaren, primer a Sicília i després a Sardenya, fins que fou portada a Barcelona el 1384. Aquí el rei la prometé al seu nét Martí, fill de l'infant Martí (1386), més jove que ella, perquè Sicília continués lligada a la dinastia de Barcelona. Però l'expedició a Sicília, i també a Sardenya, planejada des de 1381, no es va poder dur a terme fins molt més tard, a causa de la penúria de la hisenda reial, empobrida per tantes guerres.²⁴⁷ La qüestió de Sicília és la que centra la major aten-

---

(fins i tot els missatgers eren maltractats per Pere el Cruel; segons el Cerimoniós: «ninguno no osa ir a vós, que bueno sea, ni fiar de vos, porque todos los remetedes espunyados e esnarigados»); *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. XL, Barcelona, 1876, doc. 43 (creació de la confraria de mutilats); Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La frontera meridional», p. 315-319, i sobre gent executada a Oriola després de la rendició, p. 447-450; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les relacions internacionals de la Corona catalanoaragonesa*.

244. Salvador SANPERE I MIQUEL, «Dames d'Aragó», *Lectura popular*, vol. VII, s. a., p. 355-384; Alberto BOSCOLO, *La reina Sibilla de Fortià*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1971 (traducció de *Sibilla di Fortia regina d'Aragona*, Pàdua, Cedam, 1970).

245. *Crònica del racional de la ciutat de Barcelona (1334-1417)*, editada amb la col·laboració de Pere Pujol i Tubau, *Recull de documents i Estudis*, vol. I, fasc. II, Barcelona, Ajuntament de Barcelona. Arxiu Municipal d'Història, 1921, p. 149; Ernest MOLINÉ I BRASÉS, «Noticiari català dels segles XIV i XV, de Joan Toralles», *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, vol. I (1915/1917), p. 211-220, concretament p. 214-215; Josep Ramon JULIÀ VIÑAMATA, «Defensa y avituallamiento de los castillos del Rosellón y la Cerdania en la segunda mitad del siglo XIV», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, vol. 9 (1988), p. 281-309, concretament p. 289-291; Carles PUIGFERRAT I OLIVA, «Fam, guerra i pesta a la Plana de Vic 1374-1376», *Ausa*, núm. XIX, p. 144 (2000), p. 73-106.

246. Maria Teresa FERRER I MALLOL, *La organizació militar en Catalunya*, p. 161.

247. Alberto BOSCOLO, «L'affermazione aragonese in Sicilia dopo la morte di Federico il Semplice (1377-1396)», a *Homenaje a Jaume Vicens Vives*, vol. I, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1965, p. 365-375; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La política siciliana de Pere el Cerimoniós», a *Els catalans a Sicília*, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1992, p. 35-40, <http://hdl.handle.net/10261/25216>; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La guerra d'Arborea», p. 571-590; Maria Teresa

ció de l'apèndix, tot i que fa referència també a l'inici del Cisma²⁴⁸ i a la guerra del rei contra el comte d'Empúries, que havia maltractat un parent de la reina.²⁴⁹ Conté alguns errors cronològics. També afirma que l'infant de Mallorca, després d'enlair Catalunya, morí enverinat quan sortia per la Vall d'Aran; en realitat, entrà a Castella i morí a Sòria, probablement de mort natural.²⁵⁰

Valoració de la Crònica

Per a Martí de Riquer, la Crònica del Cerimoniós té menys vivacitat i pintoresquisme que les tres anteriors i assenyala que la seva prosa és a vegades seca, quan segueix el *Dietari* del mestre racional, però acurada i correcta. Segueix un estricte ordre cronològic per desig exprés del rei, molt preocupat també per l'exactitud de la informació. Abunden els parlaments posats en boca dels diferents personatges, a vegades en castellà si es tracta d'Enric de Trastàmara o de Pere el Cruel. Els retrats d'aquests personatges són excel·lents, a l'altura d'altres grans cròniques, i conté nombrosos detalls personals de la vida diària del monarca, que testimonien la seva

---

FERRER I MALLOL, «Martí I l'Humà (1396-1410), el darrer rei de la dinastia barcelonina», a *Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410): L'Interregne i el Compromís de Casp*, ed. a cura de M. Teresa FERRER I MALLOL, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015; Pinuccia F. SIMBULA, «Navigare nel Medioevo. Aspetti finanziari delle squadre navali: il caso della spedizione per la liberazione di Maria di Sicilia», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 24 (1994), p. 491-507; Maria Rita LO FORTE SCIRPO, «Cronaca di un rapimento e di un riscatto», a *La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*, I, XIV *Congresso della Corona d'Aragona*, vol. III, Sàsser, Carlo Delfino, 1996, p. 545-555; Maria Rita LO FORTE SCIRPO, *C'era una volta una regina... Due donne per un regno: Maria d'Aragona e Bianca di Navarra*, Nàpols, Liguori, 2003.

248. Andrés IVARS, «La "indiferencia" de Pedro IV de Aragón en el Gran Cisma de Occidente (1378-1382)», *Archivo Iberoamericano*, vol. XIX (1928), p. 21-97 i 161-186; José SANABRE, «El Cisma de Occidente y los reyes de Aragón» *Reseña Eclesiástica*, vol. XIX (1927), p. 143-150, 193-199 i 577-591; Rafael TASIS I MARCA, «La indiferencia de Pere III en el Gran Cisma d'Occident», a *VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* (Barcelona, 1962), vol. III, *Comunicacions a les ponències VIII a X*, Barcelona, 1964, p. 107-111; *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià* (Barcelona-Peníscola, 1979), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1986 i 1988, 2 v.; *VI Centenari del Cisma d'Occident: El Cisma a les terres valencianes*, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, vol. LVI, 2 (1980). És essencial també el repertori bibliogràfic comentat: Joan F. CABESTANY, Maria Teresa FERRER I MALLOL, Josep M. MARQUÈS, Josep PERARNAU, Jaume RIERA, Josep TRENCHS, J. VIVES, *El Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià. Repertori bibliogràfic*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1979, i Josep BAUCELLS I REIG, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1985.

249. Jerónimo ZURITA, *Anales*, vol. 4, p. 693-696; Santiago SOBREQÜÉS VIDAL, *Els barons de Catalunya*, p. 146-147; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Notes sobre el monestir de Sant Pere de Rodes (1362-1410)», a *Miscel·lània Fort i Cogul: Història Monàstica Catalana. Història del Camp de Tarragona*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, p. 137-175, concretament p. 144-147.

250. Albert LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque*, vol. II, p. 184-186 i 196-202.

intervenció en la redacció. A Miquel Coll i Alentorn no li agradava gaire aquesta crònica: considerava que no tenia la mateixa alta qualitat que les anteriors i tampoc no li mereixia la mateixa confiança des del punt de vista històric, perquè li semblava tendenciosa. La reacció de Cingolani a aquesta crítica és afirmar que la Crònica del Cerimoniós conté episodis d'un indubtable valor literari; hi observa capacitat de narrar i de recrear atmosferes tenses, plenes de color i de moviment; per a realçar-ne la importància, assegura que és molt millor que la confusió oral de Jaume I, les síntesis radicals, les invencions i els buits en la informació de Desclot i l'arravatament expositiu popular, caòtic i imprecís de Muntaner. En la meua opinió, la Crònica del Cerimoniós té els mèrits suficients per no necessitar que es rebaixin les altres tres amb acudits o *boutades* mancats de ponderació. Per a Jordi Rubió, no té el to heroic de la de Jaume I i en alguns passatges degenera en dietari, de manera que hi falta l'alè del rei i les seves impressions personals, però és minuciosa, precisa i ben documentada, amb tocs realistes. Segons Hauf, la Crònica és una manipulació refinada i subtil d'un rei d'inclinació absolutista que posa la història al servei de la raó d'estat i del prestigi de la monarquia; assenyala que el monarca volia que fos, com la de Jaume I, una acció de gràcies a Déu, que l'havia alliberat de terribles perills, i que és providencialista, com altres cròniques. Per a Aurell, és un tractat polític escrit per un rei baixmedieval amb la mentalitat d'un príncep renaixentista, és realista i no inclou elements de ficció, mentre que Stéphane Péquignot assenyala que la part autobiogràfica del narrador és molt reduïda, però mostra la seva soledat en l'exercici del poder.²⁵¹

Pel que fa a la manipulació dels fets, hi ha omissions i pot ser que hi hagi algunes distorsions dels fets, però no tantes com les enumerades pel professor Hillgarth perquè algunes són fets documentats.²⁵² A més, el rei admet clarament els fets més greus: que ordenà matar al seu germanastre l'infant Ferran si es resistia a ser pres, i tampoc oculata la crueltat de la seva venjança contra els unionistes, que l'havien humiliat i havien gosat enfrontar-se en batalla a la bandera reial.

251. Miquel COLL I ALENTORN, *Historiografia*, p. 152-153; Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 480-501; Josep ROMEU, *Literatura catalana antiga*, vol. II, *El segle XIV*, p. 19-27; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, p. 126-129; Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III», p. 68-72; Albert HAUF I VALLS, *Les cròniques catalanes medievals*, p. 63-64; Stefano Maria CINGOLANI, *La memòria dels reis*, p. 225-270; Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Introducció a les quatre grans cròniques*, p. 207-231; Jaume AURELL, *Authoring the past*, p. 9, 14, 91-108, 150-153 i 199-208; Stéphane PÉQUIGNOT, «Un chemin de roi: Pierre IV d'Aragon dans son "Livre"», a Pierre MONNET i Jean-Claude SCHMITT (ed.), *Les autobiographies souveraines*, París, Publications de la Sorbonne, 2012, p. 179-199.

252. Jocelyn N. HILLGARTH, «La personalitat política i cultural de Pere III», p. 63-68. No és cap distorsió l'arbitrarietat de Cabrera en l'administració de justícia perquè està documentada precisament en el cas de Ramon Marquet, citat per la Crònica: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Una família de navegants: els Marquet», p. 201-204.

Sobre la Crònica de Pere el Cerimoniós, vegeu els comentaris de Cingolani, que compara la narració d'algun episodi d'aquesta crònica amb la de Pere López de Ayala i opina que, literàriament, és millor la del Cerimoniós.²⁵³

La Crònica general de Pere el Cerimoniós

La *Crònica general*, coneguda com la Crònica de Sant Joan de la Penya, fou encarregada per Pere el Cerimoniós. En la primera part, presenta una història general, basada en *De rebus Hispaniae* de Ximénez de Rada, i una història navarroaragonesa. Segueix a continuació l'última versió dels *Gesta Comitum Barcinonensium* posada al dia. Tingué versions en llatí, en aragonès i en català.²⁵⁴ D'aquesta manera, la Corona disposava d'una història oficial dels estats fundadors, Catalunya i Aragó, en el context d'una història universal, com a pròleg necessari a la crònica del monarca i dels seus antecessors.

Amb Pere el Cerimoniós acaba la producció de cròniques, estimulades per la dinastia o no, però que reflectien la seva història i els grans fets de cada regnat, amb bona informació i amb una forma literària excel·lent. Més endavant, en el segle xv, Alfons el Magnànim animarà de nou la producció històrica, però serà ja dins de la tradició humanística italiana i per persones no autòctones de la Corona catalanoaragonesa. Les quatre grans cròniques, a més del seu mèrit històric i literari, han tingut la virtut de transmetre'ns la nostra història medieval d'una manera suggestiva i apassionant.

253. Àlex BROCH (dir.), *Història de la literatura catalana*, vol. 1, p.188-217. Sobre la comparació de les dues cròniques, cf. p. 215.

254. Versió aragonesa i llatina encarades: *Historia de la Corona de Aragón, conocida generalmente con el nombre de Crónica de San Juan de la Peña*, edició crítica de Tomás Ximénez Embún, Saragossa, Diputació Provincial de Saragossa, 1876 (Biblioteca de escritores aragoneses), consultable a la Biblioteca Virtual Cervantes. Edició crítica del text llatí: *Crónica de San Juan de la Peña*, versió llatina i índexs preparats per Antonio Ubieto Arteta, València, Anubar, 1961 (Textos medievales, 4). Versió catalana: Amadeu SOBERANAS (ed.), *Crònica general de Pere el Cerimoniós, dita comunament de Sant Joan de la Penya*, Barcelona, Alpha, 1961. Nova edició i estudi de la versió aragonesa: *Crónica de San Juan de la Peña (versión aragonesa)*, edició crítica de Carmen Orcástegui Gros, *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, vol. 51-52 (1985), p. 419-569, versió digital a Dialnet i a la Institución Fernando el Católico. Cf. també l'estudi d'Eduardo GONZÁLEZ HURTEBISE, «La Crónica general escrita por Pedro IV de Aragón», *Revista de Bibliografía Catalana*, vol. IV (1904), p. 188-214; Jordi RUBIÓ i BALAGUER, «La versió llatina de la Crònica general de Catalunya i Aragó», *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XXI (1936), *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch*, I, p. 343-355, reed. a Jordi RUBIÓ i BALAGUER, *Història i historiografia*, p. 317-332; Albert HAUF i VALLS, «Les cròniques catalanes medievals», p. 65-66; Juan F. UTRILLA, «Historia y ficción en las crónicas aragonesas», p. 103-108.